

Změny organizační struktury a umístění Ústavu teoretické a aplikované mechaniky ČSAV¹

VĚRA DVOŘÁČKOVÁ

Changes in the organizational structure and location of the Institute of Theoretical and Applied Mechanics, CSAS

Abstract: This study, the first substantial survey of the history of the Institute of Theoretical and Applied Mechanics at the Czechoslovak Academy of Sciences (CSAS ITAM), focuses on redeployment and organizational developments at the institute. The organizational structure at ITAM underwent a number of changes between 1952 and 1992, reflecting not only the level of scientific research progress achieved within the disciplines under review and Academy requirements on ITAM activities, but also indirectly the state of the Czechoslovak economy and society at that time. Nor can closer attention be denied in this regard to the redeployment situation at the institute, associated primarily with the former Na Slovanech (Emmaus), monastery, which was allocated to ITAM by the operations administrator.

Keywords: theoretical mechanics; applied mechanics; history of science; history of technology; Czechoslovak Academy of Sciences

Ústav teoretické a aplikované mechaniky Československé akademie věd (ÚTAM ČSAV) byl založen k 1. lednu 1953, avšak historie tohoto pracoviště sahá až do roku 1921, kdy při Českém vysokém učení technickém (ČVUT) vznikl jeho přímý předchůdce, Výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních². Roku 1947 byl u příležitosti 75. narozenin svého zakladatele a dlouholetého ředitele Františka Kloknera přejmenován na Kloknerův výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních, převedený o tři roky později do Ústavu stavebních hmot a konstrukcí, který byl spravován ministerstvem stavebnictví.³ Tato organizační změna, která výrazně zasáhla i do charakteru a náplně práce Kloknerova ústavu, souvisela se zvýšenými požadavky

- 1 Studie vznikla v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.
- 2 Podrobněji o tomto pracovišti viz např.: *Výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních při Českém vysokém učení technickém v Praze*. Zvláštní otisk z „Technického podnikání“. *Příloha Nové práce*, 1937, č. 12, Praha, 1938.; PECHAR, Jiří. K pětadesátinám Stavebního ústavu ČVUT. *Informační zpravodaj ČVUT*. Praha, 1986, s. 12–17.; TOCHÁČEK, Miloslav. Kloknerův ústav ČVUT v roce 1992. *Informační bulletin rektorátu ČVUT*, 1992, č. 7, s. 5–6.; VRBOVÁ, Miroslava. Hodnocení Kloknerova ústavu. *Informační bulletin rektorátu ČVUT*, 1994, č. 5, s. 2–6.
- 3 *40 let práce Ústavu teoretické a aplikované mechaniky ČSAV*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 37.

na československý stavební průmysl v poválečném období.⁴ Vznikající Československá akademie věd pak někdejší vysokoškolské pracoviště v rámci svého ustavení integrovala do postupně utvářeného Ústavu teoretické a aplikované mechaniky, jehož se Kloknerův ústav stal bazální součástí.

Cílem tohoto příspěvku je zmapování zásadních strukturálních proměn Ústavu teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, které byly nezřídka úzce spjaty s jeho aktuálními dislokačními a materiálními podmínkami a jež spoluutvářely vědeckovýzkumné směřování pracoviště, ovlivňovaly jeho každodenní chod, formovaly životy jednotlivých zaměstnanců. Zároveň implicitně odrážely politické a hospodářské poměry v tehdejší Československu, případně též osobní vztahy na pracovišti.

Vznik Ústavu teoretické a aplikované mechaniky

Stejně jako ostatní sekce⁵ Vládní komise pro vybudování Akademie věd Československé republiky vyvíjela v maximální možné míře i sekce technická snahu o připočtení skladby a uspořádání k ní příslušejících vědních oborů⁶ v budoucí Akademii sovětskému modelu. S ohledem na to pak provedla průzkum technických skupin jednotlivých výrobních ministerstev, vybraných vysokoškolských ústavů a dalších institucí (např. Národního technického muzea či České matice technické) ve vztahu k jejich případnému začlenění do Akademie věd. Zjištěné poznatky však vůči danému cíli vyhodnotila jako nepříliš příznivé: „...*Jednak je tu málo pracovníků, kteří by se mohli bud' úplně neb podstatněji uvolnit pro takovou práci v Akademii, jednak je tu málo pracovišť, která by mohla sloužit Akademii jako materiální a experimentální základna. Proto od počátku vyvinula technická sekce co nejušilovnější akci, aby alespoň došlo ku zřízení jednoho takového ústavu, a to Ústavu teoretické a aplikované mechaniky...*“⁷.

Pro vytvoření technicky zaměřeného akademického pracoviště, které by bylo schopno disponovat větším množstvím stálých vědeckých pracovníků a dostačujícím experimentálním a dalším vybavením (a tudíž by mohlo být označováno jako „ústav“⁸), se

4 Převedení Kloknerova ústavu z ČVUT pod ministerstvo stavebnictví bylo rovněž právně podepřeno zákonem o vysokých školách č. 58/1950 Sb., § 16, podle něhož návrhy na zřízení vysokoškolských ústavů spadaly do kompetence Státního výboru pro vysoké školy a podléhaly souhlasu ministerstva školství.

5 V rámci Vládní komise pro vybudování ČSAV byly ustaveny čtyři sekce: matematicko-přírodovědná, biologická, technická a společenskovední.

6 Šlo o hornictví, hutnictví, strojnictví, vodní hospodářství, energetiku, silnoproudou elektrotechniku, slaboproudou elektrotechniku, stavebnictví, dopravu, automatizaci a mechanizaci a v počátcích byla v úvahu brána i lesnická technika a urbanistika a územní plánování.

7 Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Praha, Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Technická sekce ČSAV, k. 3, i. č. 1. Zpráva o dosavadním stavu jednání o vybudování Akademie věd ČSR a její technické sekce, 20. 5. 1952, s. 7.

8 Menší pracoviště nemající k dispozici dostatečné personální (a)nebo materiální zázemí se označovala jako laboratoř, kabinet či komise.

vhodné podmínky jevíly pouze v oblasti mechaniky, která řadě dalších technických oborů tvoří teoretický základ. Budoucí Ústav teoretické a aplikované mechaniky (ÚTAM) byl proto oprávněně vnímán jako nejvýznamnější složka technické sekce a jeho činnost byla zpočátku plánována tak, aby pokryla značnou část potřeb československého stavebnictví, strojnictví, dopravy a prokázala svou užitečnost dokonce i v otázkách národní bezpečnosti.

Jádrem ÚTAM se stal Kloknerův výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních (vedený Bedřichem Hacarem). Bylo z něj utvořeno oddělení stavebních hmot a konstrukcí ÚTAM ČSAV, jež díky svému přímému předchůdci přinášelo do Akademie také v dané době nejrozsáhlejší a co do významu nejpodstatnější experimentální základnu. Bedřich Hacar, který i nadále zůstal v čele katedry betonových mostů a konstrukcí Fakulty inženýrského stavitelství ČVUT, se stal nejen vedoucím tohoto oddělení, ale i externím ředitelem celého nového ústavu.

Dalším zakládajícím oddělením ÚTAM se stalo oddělení teoretické mechaniky, které bylo pro potřeby Akademie vyčleněno z Výzkumného ústavu těžkého strojírenství. Ze zdejšího oddělení pro teoretický výzkum vedeného Miloslavem Hamplem nepřešli do ČSAV pouze ti pracovníci, kteří se zabývali statistikou.⁹ Oddělení pro experimentální pružnost vzniklo sloučením ústavu pro experimentální pružnost Václava Tesaře při Fakultě inženýrského stavitelství ČVUT se skupinou fotoelasticimetrie Miloše Milbauera při Výzkumném ústavu těžkého strojírenství.¹⁰

Původní strukturu ÚTAM doplnila rovněž Laboratoř pro sypké a soudržné zeminy Aloise Myslivce převedením z Fakulty inženýrského stavitelství ČVUT. Byla nově pojmenována jako oddělení sypkých a soudržných zemin. V prvních letech existence ČSAV rozšířila počet vědeckovýzkumných složek ÚTAM ještě dvě brněnská oddělení: oddělení pro stavebnictví (1953) pod vedením Konráda Hrubana a laboratoř podzemních staveb (1956) vedená Vojtěchem Menclem, jejichž předmět výzkumu byl doposud institucionalizován na brněnské Vysoké škole stavitelství v Brně.

Náplň činnosti ÚTAM

Od roku 1954 probíhala na různých úrovních ČSAV intenzivní diskuse o poslání a náplni práce Ústavu teoretické a aplikované mechaniky, jež na počátku šedesátých let vyústila v poměrně radikální řešení.

Hlavní otázka vyvstávala především konfrontací požadavku primárního zaměření na základní výzkum, proklamovaného poslání ČSAV, a provádění rozsáhlé zkušební činnosti, již ÚTAM převzal po svém předchůdci, Ústavu stavebních hmot a konstrukcí při ministerstvu stavebnictví.¹¹ Bylo však zřejmé, že od zkušebnictví poskytované

9 A AV ČR, fond Vládní komise pro vybudování ČSAV, k. 6, sign. 9/3. Zápis z tiskové schůze technické sekce ČSAV, 6. 11. 1952, s. 13.

10 Na základě rozhodnutí ministra těžkého strojírenství č. j. S/141837/53 z 24. 2. 1953.

11 A AV ČR, fond Presidium ČSAV, k. 10 (řada A). Zápis ze VII. zasedání dne 15. 3. 1957, bod II.

ho nejrůznějším veřejným institucím nebylo možné upustit až do zajištění daných služeb jinde.¹²

Druhou zásadní diskutovanou problematikou byla již v rovině Vládní komise pro vybudování ČSAV projednávaná upotřebitelnost výsledků výzkumu ÚTAM v širším mezioborovém spektru. Tento předpoklad však narážel na skutečnost, že personální složení odkazovalo převážně ke stavebnickému zaměření. Počátkem druhé poloviny padesátých let došlo navíc v ÚTAM v reakci na kritiku ÚV KSČ¹³, že po stránce teoretické zůstává československé stavebnictví zejména v oblasti stavebních hmot, k prohloubení výzkumu požadovaných stavebních specializací a významnému rozhojnění počtu oddělení reflektující právě tuto problematiku.

Původní oddělení stavebních hmot a konstrukcí, nástupnické pracoviště Kloknerova ústavu, tak bylo rozčleněno v pět samostatných oddělení: Stavební konstrukce (později Betonové konstrukce, vedené Karlem Waitzmannem), Ocelové konstrukce (později Kovové konstrukce, pod vedením Františka Faltuse), Technologie staviv (později Stavební hmoty, jež řídil Bohuslav Rollo), Stavební fyzika (vedená Bohumilem Kounovským) a Stavební chemie a ochrana stavebního díla (řízená Josefem Špetou).¹⁴

Vědecká rada ÚTAM již v roce 1955 doporučila konsolidovat ÚTAM coby pracoviště mechaniky pevné fáze¹⁵, a zároveň opodstatnit jeho stavebnický profil zvolením pregnantnějšího názvu: Ústav teoretické a aplikované mechaniky stavebních hmot a konstrukcí.¹⁶ Ředitel ÚTAM Bedřich Hacar pak v roce 1959 dokonce vypracoval návrh nových stanov, kde je zakotvena i výraznější změna názvu: Ústav stavebních konstrukcí a staviv (ÚSKAS) ČSAV.¹⁷ K realizaci ani jednoho z těchto plánů nedošlo, avšak již na počátku šedesátých let se ÚTAM dočkal zásadního organizačního zvratu.

Návrat na ČVUT

Na svém XIX. zasedání (18.–20. 9. 1962) rozhodlo Prezídium ČSAV vyčlenit z akademických struktur tu část ÚTAM, která víceméně vzešla z původního Kloknerova ústavu a která se věnovala převážně zkušební činnosti, a převést ji zpět pod České vysoké učení technické. Podstatou tohoto kroku mělo být „*efektivnější využití vědeckovýzkumné kapacity pro rozvoj národního hospodářství a pro zkvalitnění pedagogické práce vysokých škol při neustálém prohlubování vědecké práce na hospodářsky*

12 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 11, i. č. 23. Prověřka pracovišť V. sekce za rok 1954.

13 Národní archiv ČR, fond Úřad předsednictva vlády ČSR/ČSSR – usnesení vlády. Usnesení vlády ČSR č. 454 ze dne 22. 2. 1956 (nezpracováno).

14 A AV ČR, Karta pracoviště Ústav teoretické a aplikované mechaniky.

15 Mechanika kapalin a plynů byla již postupně zapracovávána do oblasti zájmu jiných pracovišť, např. Laboratoře pro vodní hospodářství ČSAV, pozdějšího Ústavu pro hydrodynamiku ČSAV, či Ústavu pro výzkum strojů ČSAV, pozdějšího Ústav pro termomechaniku ČSAV.

16 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 18, i. č. 53. Zápisy z vědecké rady ÚTAM, 1955.

17 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 18, i. č. 53. Návrh změny názvu a stanov ÚTAM, 1959.

nejvýznamnějších úkolech“.¹⁸ Z pohledu Akademie zde hlavní roli hrála snaha vytvořit v rámci ČSAV pracoviště zaměřené ryze na základní výzkum mechaniky a dynamiky pevných těles (nevěnující se pouze, či převážně oblasti stavebnictví), pro jehož činnost není zapotřebí tzv. těžké experimentální základny.¹⁹ Pro provádění zkoušek materiálů a konstrukcí velkými zatíženími, jež je strojově a časově velmi náročné, neexistovalo v Československu jiné dostatečně vybavené, odborné pracoviště a dosavadnímu ÚTAM tak zkušebnictví do značné míry brzdilo výzkumnou činnost.²⁰

K 1. 7. 1963 byla uzavřena delimitační dohoda mezi ČSAV a ministerstvem školství a kultury o (opětovném) vzniku Stavebního ústavu ČVUT v Praze (SÚ)²¹, jemuž bylo ponecháno veškeré experimentální vybavení (včetně pomocných pracovišť, tj. dílen a laboratoří) potřebné k výkonu jeho pracovní (zvláště zkušebnické) náplně. ÚTAM zůstala pouze laboratoř mechaniky zemin Aloise Myslivce. V rámci ČSAV tedy zůstal značně – personálně a materiálně – okleštěný Ústav teoretické a aplikované mechaniky, jehož přístrojové a laboratorní zázemí mělo být v dohledné době zřízeno v nových prostorách. Do té doby měl mít ÚTAM možnost bezplatně (podle předem sjednaného plánu) provádět potřebné experimentální práce ve zkušebnách a laboratořích staronového Stavebního ústavu ČVUT.²²

Dostatečné zajištění přístrojového vybavení ÚTAM, stejně tak i dlouhodobě poptávaná modernizace experimentální základny, převedené na ČVUT, však zdaleka přesahovalo finanční možnosti tehdejšího Československa. Již po vzniku ČSAV bylo poukazováno na skutečnost, že technické zázemí ÚTAM pochází z dvacátých let 20. století a je tudíž zastaralé a opotřebované.²³ V roce 1961 pak technická sekce požadovala pro svůj nejstarší ústav velké domácí i devizové investice, aby mohlo být dosaženo – ve světovém měřítku – alespoň průměrné úrovně jeho vybavenosti.²⁴ Vybudování přístrojové základny nového, zúženého ÚTAM výrazně komplikovalo i jeho umístění v areálu bývalého kláštera Na Slovanech (v Emauzích), jehož prostory nejsou pro takový účel vůbec vhodné. A tak po sedmi letech, v roce 1970, si na Vědeckém kolegiu mechaniky ČSAV zástupci ÚTAM stěžovali na skutečnost, že Stavební ústav ČVUT účtuje ÚTAM

18 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Návrh VKM na reorganizaci ÚTAM-ČSAV, 1963.

19 Viz např. *Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV 1953–1983*. Praha, 1983, s. 2.

20 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9, i. č. 24. Zpráva o činnosti ÚTAM za rok 1970.

21 Zpočátku byla s odkazem na tradici zvažována i varianta Kloknerův stavební ústav ČVUT. Jméno svého zakladatele mohlo pracoviště ve svém názvu uplatnit až v roce 1990, kdy se Stavební ústav ČVUT přejmenoval na Kloknerův ústav.

22 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Delimitační dohoda mezi ČSAV a ministerstvem školství a kultury, 1963.

23 A AV ČR, fond Presidium ČSAV, k. 10. Zápis ze VII. zasedání dne 15. 3. 1957, bod II.

24 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 11, i. č. 23. Prověrka efektivnosti práce na pracovišti ÚTAM, 1961.

zkoušky pro něj prováděné vysokými částkami navzdory vzájemnému delimitačnímu ujednání. Doba, po kterou měl Stavební ústav ČVUT svým bývalým kolegům poskytovat zkušební servis zdarma, nebyla nikdy vyjádřena přesným časovým údajem, což uvádělo v nejistotu obě dotčené strany: zatímco SÚ byl nucen blokovat určité termíny zkoušek pro ÚTAM bez možnosti finanční náhrady po řadu let, ÚTAM nemoha se obejít bez experimentálního ověření výsledků svého teoretického bádání musel spoléhat na solidaritu a benevolenci SÚ. Situace byla ještě téhož roku konsolidována za pomoci Prezidia ČSAV sjednáním pevného sazebníku.²⁵

Nutno ještě podotknout, že vedle finančních a lokačních důvodů byla jednou z dalších příčin nepřevedení přístrojového vybavení z původního ÚTAM na nové oborové pracoviště ČSAV a otálení s jeho pořizováním také ne zcela jasná představa nadřízených orgánů Akademie o budoucím směřování nového ÚTAM. Na Vědeckém kolegiu mechaniky ještě v roce 1963 totiž zaznělo: „*Experimentální základna ÚTAM-ČSAV se vybuduje postupně podle zaměření ústavu.*“²⁶

Delimitační dohodou byla nicméně vědeckovýzkumná činnost v zásadě jednoznačně rozdělena. Zatímco Stavební ústav ČVUT se měl realizovat v teorii stavebních konstrukcí (konkrétně se věnovat teorii železobetonových a předpjatých konstrukcí, teorii prostorového působení montovaných konstrukcí z plošných a prostorových prvků, teorii ocelových konstrukcí, teorii konstrukcí z plastických a kombinovaných hmot, vnitřní stavbě betonu a jeho trvanlivosti, vývoji oborově příslušných měřicích přístrojů a metod, modelovému měření), poslání ÚTAM bylo vymezeno výzkumem v oboru mechaniky a dynamiky pevných těles, v jehož rámci se pozornost měla zaměřit na problematiku geometricky a fyzikálně nelineární teorie pevné fáze, plasticity a reologie pevné fáze, mechaniky vícefázového prostředí a dynamiky.

Je otázkou, do jaké míry byl celý tento rozsáhlý organizační zásah krokem vhodným a promyšleným. Zdaleka ne všichni zúčastnění se k rozdělení ÚTAM stavěli pozitivně. Kupříkladu Závodní organizace KSČ při ÚTAM se k této delimitaci vyjádřila sic opatrně, avšak celkem výmluvně: „*Podle usnesení stranického aktivu ze dne 25. 3. [1963, pozn. autora] jsme neřešili zásadní otázku – zda případné dělení ÚTAM na dva celky je účelné – a ponecháváme ji k rozhodnutí příslušným ústředním orgánům. Přesto však řada problémů při projednávání náplně práce obou ústavů a jejich personálního zajištění stále znovu ukazuje, že účelnost dělení je třeba velmi bedlivě vážít a pak rozhodnout s plným vědomím odpovědnosti.*“²⁷ Také dva z osmi členů²⁸ smíšené pracovní komise

25 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9, i. č. 24. Zpráva o činnosti ÚTAM za rok 1970.

26 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Návrh VKM na reorganizaci ÚTAM-ČSAV, 1963.

27 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Závěrečná zpráva ZO-KSČ na ÚTAM k reorganizaci ústavu, 1963.

28 Členy této komise byli J. Mach, F. Faltus, K. Janů, J. Krchov, J. Mudra, A. Myslivec, K. Waitzmann, E. Pešina.

pro delimitaci ÚTAM ČSAV, Jiří Krchov a Karel Waitzmann, neviděli v dělení ústavu na dva samostatné celky žádný přínos, naopak je vnímali jako neúčelné „tříštění vědecko-výzkumné základny“.²⁹

Z dostupných dokumentů vztahujících se k období (nikoli jen bezprostředně) následujícímu po této velké reorganizaci je zřejmé, že situace akademického pracoviště se po všech stránkách spíše zhoršila. Již uvedená absence experimentálního vybavení se v polovině šedesátých let začala projevovat značně kriticky, neboť řada prací, započatých v rámci nové pracovní náplně ústavu, měla kolem roku 1965 přecházet z etapy teoretické do fáze experimentálně-výzkumné. Dojíždění pracovníků do laboratoří Stavebního ústavu ČVUT se tak stalo naprostou, byť časově nevhodnou nezbytností. Kompletním uvolněním prostor v Dejvicích a výlučným přechodem do Emauz byl výkon činnosti ÚTAM vystavován neustálým omezením. Velký nedostatek kanceláří prakticky znemožňoval přijímat nové pracovní síly (k 1. 7. 1963 neměl ÚTAM dokonce umístění pro svých 16 pracovníků) a ani dalších potřebných místností nebylo nazbyt (např. knihovna či některé přístroje byly umístěny po chodbách).³⁰ Nadto není třeba příliš zdůrazňovat, že řada prostor areálu kláštera na Slovanech vyžadovala specifické zacházení.

Plány v šedesátých letech

Po provedené reorganizaci 1. 7. 1963 se ÚTAM skládal ze tří oddělení: oddělení nelineární mechaniky, vedeného Zdeňkem Sobotkou, oddělení mechaniky vícefázových prostředí pod vedením Josefa Havlíčka a oddělení mechaniky nehomogenních prostředí, jehož vedoucím byl ustaven Jan Javornický.

K 1. 6. 1963 zároveň Prezidium ČSAV odvolalo Bedřicha Hacara z pozice ředitele ÚTAM a jmenovalo jím dosavadního vedoucího oddělení sypkých a soudržných zemin Aloise Myslivce, profesora mechaniky zemin a zakládání staveb Fakulty inženýrského stavitelství ČVUT, jenž se stejně jako jeho předchůdce stal ředitelem externím.

Přesměrování ÚTAM z víceméně ryze stavebnického zaměření na výzkum v oblasti základních teoretických otázek obecné mechaniky a jejích aplikací se však ani po rozdělení ústavu nedařilo v požadované míře naplnit. Bylo to dáno nejen výše naznačenými obtížemi spojenými s chybějícím experimentálním vybavením a financováním vědy a výzkumu v tehdejší Československu, ale i tím, že specializace většiny pracovníků odpovídala dřívější orientaci pracoviště na stavební mechaniku. Možnosti přijímání a školení nových zaměstnanců, kteří by se soustředili na rozvoj jiných nežli stavebních

29 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Zápis ze závěrečného zasedání smíšené pracovní komise pro delimitaci ÚTAM–ČSAV, 14. 3. 1963.

30 A AV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9, i. č. 24. Zpráva o činnosti ÚTAM za rok 1970.

(zejména strojních) aplikací mechanického výzkumu, však byly rovněž značně limitované.

Nevyhovující pracovní podmínky zmařily v šedesátých letech definitivně snahu ČSAV soustředit v ÚTAM veškerou problematiku mechaniky pevné fáze. Již ve druhé polovině roku 1963 se na úrovni Prezidia ČSAV hovořilo o převedení do ÚTAM těch pracovních skupin Ústavu termomechaniky ČSAV, které se právě výzkumu mechaniky pevné fáze věnovaly. V roce 1965 byl dokonce stanoven konkrétní termín tohoto převodu k 1. 1. 1968 s tím, že rozsah vědeckého zájmu ÚTAM bude rozšířen o oblast termoeelastivity a okruh bádání spojeného s kmitáním mechanických soustav a dynamickými kontaktními problémy.³¹ Současně se předpokládalo, že v ÚTAM vznikne specializované oddělení měřicí a modelové techniky, vybavené dílnami pro vývoj a údržbu experimentálního a měřicího zařízení. Tyto velkorysé plány, jejichž uskutečnění by vyžadovalo podle vyjádření Vědecké kolegia mechaniky ČSAV zajištění nových prostor o ploše 350–400 m², se však ukázaly jako nerealistické. V roce 1967 proto vedení Akademie usoudilo, že ve vztahu k ÚTAM lze za oprávněný nárok vůči jeho činnosti považovat pouze rozpracovávání teoretických otázek mechaniky pevné fáze s aplikačními výhledy pro obor stavebnictví.³²

19. 1. 1968 oznámil Alois Myslivec svůj úmysl vzdát se v průběhu roku 1968 aktivní činnosti jako ředitel, což odůvodňoval dosažením sedmdesáti let věku a přáním věnovat se již výlučně vědecké práci. V následném konkurzním řízení zvítězil Otakar Novák, profesor stavební mechaniky ČVUT, který se tak stal již třetím externím ředitelem ÚTAM v řadě. Tuto sérii však přerušil sám, když na vlastní žádost přešel po roce na řádný pracovní poměr v ČSAV.

Výzkum aeroelasticity

Výzkum aeroelasticity stavebních konstrukcí začal být v ÚTAM systematicky pracovávan v souvislosti s příchodem nového ředitele Otakara Nováka. Nově založeným oddělením stavební dynamiky a aeroelasticity přitom O. Novák navázal na původní koncepci Bedřicha Hagara, který o tom, že by ÚTAM měl být v budoucnu rozšířen o aerodynamické oddělení, hovořil již během jednání technické sekce Vládní komise pro vybudování ČSAV.³³

Na konci šedesátých let se vážně zvažovala možnost přestěhování ÚTAM do areálu Nad Mazankou, kde by mohl být pro potřeby nového oddělení vybudován aerodynamický tunel, jenž by měl sloužit k výzkumu pro stavební účely. Jako vzor zde bylo

31 A AV ČR, fond Presidium ČSAV, k. 24 (řada A). Zápis z 2. zasedání Presidia ČSAV ze dne 20. 1. 1965, bod VII.

32 A AV ČR, fond Presidium ČSAV, k. 48 (řada A). Zápis ze 30. zasedání Presidia ČSAV ze dne 19. 10. 1967, bod I.

33 A AV ČR, fond Vládní komise pro vybudování ČSAV, k. 6, sign. 9/3. Zápis z tiskové schůze technické sekce ČSAV, 6. 11. 1952, s. 13.

ponejvíce zvažováno zařízení laboratoře prof. Alana G. Davenporta na univerzitě v kanadském Londonu.³⁴

Vzhledem k nutným úsporným opatřením v roce 1971 však Prezídium ČSAV doporučilo odklad vybudování tohoto specializovaného experimentálního pracoviště, nicméně navrhlo vystavět namísto velkého aerodynamického tunelu alespoň jeho model o velikosti 4×3 m, kde by bylo možné pracovat s rychlostí proudění vzduchu až 50 m/s). ÚTAM pak pro jeho umístění začal provádět nezbytné úpravy zahradního objektu v areálu Emauzy, když do poloviny roku 1972 získal potřebná povolení Pražského střediska státní památkové péče, okresního hygienika, Inspektorátu bezpečnosti práce a Útvaru požární ochrany.³⁵

V této době ovšem dochází i v důsledku normalizace ke změně obsazení ředitelského postu ÚTAM. Již ke 30. 6. 1970 byl Otakar Novák ze své funkce – stejně jako všichni ostatní ředitelé ústavů ČSAV³⁶ – odvolán. Ačkoli byl k následujícímu dni pověřen prozatímním vedením pracoviště, bylo zřejmé, že je již v souladu s kýženým důsledným uplatňováním stranických principů kádrové a personální práce hledán vhodnější kandidát. Sám Otakar Novák požádal v dubnu 1972 generálního sekretáře Akademie s poukazem na svůj blížící se důchodový věk o zrušení svého pracovního poměru v ČSAV. Tak byl k 1. 6. 1972 pověřen řízením pracoviště jeho dosavadní zástupce Zdeněk Sobotka, jenž byl následně po půldruhém roce jmenován řádným ředitelem ÚTAM.

A právě Zdeněk Sobotka – pravděpodobně v důsledku osobních sporů s vedoucím oddělení stavební dynamiky a aeroelasticity Mirošem Pirnerem³⁷ – rozhodl o vyloučení aerodynamického výzkumu z působnosti ÚTAM. Přispělo k tomu sice i přerušení řízení o přípustnosti stavby aerodynamického tunelu ze strany odboru výstavby okresního národního výboru pro Prahu 2 z května 1973 na základě sdělení Středočeských energetických závodů (SEZ), že prozatím není možné připojit toto zařízení k elektrické síti. Situace se tím sice dosti zkomplikovala, nestala se však bezvýchodnou. Připojení k elektrické síti mělo být dle vyjádření SEZ možné v roce 1975.

Vědecké kolegium mechaniky a energetiky (VKME) ČSAV vyvolalo se všemi dotčenými institucemi řadu jednání, na jejichž základě poukázalo na to, že vedení ÚTAM uvedlo řadu obtíží při výstavbě modelu tunelu bez přesvědčivých důkazů. Vzhledem k nezměněnému postoji vedení pracoviště však VKME dospělo k názoru, že v ÚTAM nejsou vhodné podmínky k pěstování a rozvoji výzkumu aeroelasticity stavebních kon-

34 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 1a, neuspořádáno. Dopis O. Nováka Václavu Smolařovi z Vojenské technické akademii o zřízení výzkumného pracoviště vybaveného aerodynamickým tunelem při ÚTAM, 25. 2. 1969.

35 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, k. 88 (řada B). 22. zasedání Presidia ČSAV ze dne 20. 10. 1971.

36 Podrobněji viz MÍŠKOVÁ, Alena. Proces tzv. normalizace v Československé akademii věd (1969–1974). In KOSTLÁN, Antonín (ed.). *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, s. 162.

37 A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, k. 27, i. č. 59f. Rehabilitace pracovníků ÚTAM, Stanovisko k žádosti o rehabilitaci doc. M. Pirnera – k dopisu poslanému Ústřední komisi pro nápravu křivd ČSAV, 1990.

struční. Proto doporučilo převést tuto problematiku i s rozestavěným modelem tunelu tam, kde by bylo možné jej rychle dobudovat a plně využít pro úkoly základního výzkumu. Zvažováno bylo ČVUT, Výzkumný a zkušební letecký ústav v Letňanech, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni či Státní výzkumný ústav pro stavbu strojů v Běchovicích.³⁸ Tunel však nakonec dostavěn nebyl a skončil na šrotišti.

Z původního oddělení stavební dynamiky a aeroelasticity tak vzniklo oddělení dynamiky, do jehož čela byl uveden Jaroslav Šprinc, kdežto Miroš Pírník byl v zásadě v roce 1975 donucen k odchodu z ÚTAM. Druhé ze dvou oddělení, která byla založena Otakarem Novákem, oddělení stability tenkostěnných konstrukcí, však rozvíjelo svou činnost i nadále, a to pod vedením původního vedoucího Miroslava Škalouda.³⁹

Nové mezioborové disciplíny a detašované pracoviště v Plzni

30. 4. 1979 byl z funkce ředitele uvolněn Zdeněk Sobotka a jeho nástupcem se stal Jaroslav Němec, zakladatel a vedoucí katedry materiálů Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT, který v čele ÚTAM zůstal až do roku 1987.

Teprve za jeho vedení nastaly v ÚTAM po dlouhých letech podmínky k systematictějšímu budování experimentální a výpočetní základny, o niž akademické pracoviště v důsledku delimitace s ministerstvem školství v roce 1963 přišlo. Začala se více prosazovat týmová spolupráce a navazovala se užší spojení s technickou praxí. Ústav se rozrostl o některá oddělení, založená v důsledku prudkého rozvoje řady specializovaných disciplín. Vedle již tradičních oddělení, jakými bylo oddělení stability tenkostěnných konstrukcí (řízené Miroslavem Škaloudem) či oddělení mechaniky složených materiálů s vedoucím Janem Javornickým, rozšířilo v první polovině osmdesátých let organizační strukturu ÚTAM oddělení mikromechaniky a biomechaniky vedené Vratislavem Kafkou, oddělení geomechaniky s vedoucím Borisem Kamenovem a oddělení modelování a výpočtových metod, jež vedl Michal Míka. Změna názvu oddělení dynamiky na oddělení dynamiky dopravních zařízení pak odrážela specializaci svého vedoucího Jaroslava Šprince.

K 1. 1. 1983 bylo v Plzni zřízeno odloučené oddělení ÚTAM pod názvem oddělení teorie strojírenských systémů.⁴⁰ Jeho vznik byl výsledkem dlouhodobé spolupráce s koncernovým podnikem Škoda, přičemž ČSAV získala možnost využívat jeho experimentální základnu, zvláště moderní zkušební halu v Bolevci, jež byla na počátku osmdesátých let vybudována na základě potřeb československého jaderného programu. Čin-

38 AAV ČR, fond Vědecké kolegium mechaniky a energetiky ČSAV, k. 9 (po vytopení nyní provizorně v kartonu č. 67), i. č. 24. Vyjádření aktivu VKME ČSAV ke stručné zprávě ÚTAM vypracované pro VKME, 1973.

39 AAV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 1a, neuspořádáno. Zápis ze zasedání ústavní rady ÚTAM dne 12. 1. 1972.

40 AAV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 5b, neuspořádáno. Zápis z 10. zasedání kolegia předsedy ČSAV dne 13. 6. 1983.

nost oddělení byla orientována především na zvyšování technologické úrovně strojních systémů vyráběných v československých závodech energetického strojírenství a prodloužení životnosti strojů energetických zařízení.⁴¹

Přesně o pět let později bylo toto detašované pracoviště osamostatněno jako Ústav technologie a spolehlivosti strojních konstrukcí, jehož prvním ředitelem se stal Václav Pilous.⁴²

V roce 1984 vzniklo navíc ještě Společné vědecké pracoviště ČSAV a federálního ministerstva dopravy pro bezpečnost a spolehlivost dopravních systémů (SVPD) na základě smlouvy mezi ÚTAM a Výzkumným ústavem dopravním v Žilíně. V roce 1986 k němu přistoupily ještě Výzkumný ústav železniční v Praze a Ústředí výpočetní techniky dopravy v Praze. Z organizačního hlediska podléhal vedoucí SVPD řediteli ÚTAM. Toto společné pracoviště bylo ustaveno v reakci na usnesení ÚV KSČ z 8. zasedání ke zvýšení efektivnosti základního výzkumu. Cílem mělo být dosahování významných vědeckých výsledků a technických řešení využitelných v dopravní praxi v co nejkratší době, avšak výraznějšího efektu SVPD nemělo.⁴³

Další podstatnější změna organizačního schématu ÚTAM následovala počátkem roku 1989. Pracoviště nyní tvořila čtyři vědecká oddělení: mechaniky konstrukcí a zemin (vedené Miroslavem Škaloudem), dynamiky konstrukcí a prostředí (s vedoucím Jiřím Náprstkem), biomechaniky pevné fáze (řízené Vratislavem Kafkou) a mechaniky složených materiálů, jehož vedení bylo svěřeno Jiřimu Minsterovi. Nadto zde fungovala centrální laboratoř experimentální mechaniky (ustavená již v roce 1986 jako oddělení experimentální mechaniky), již vedl Miloš Drdácký. Oddělení dynamiky se v této době odklání od zpracovávání témat dopravního charakteru a víceméně se navrácí k problematice stavební, jak je patrné z aktualizovaného názvu (oddělení dynamiky konstrukcí a prostředí).⁴⁴

Na počátku roku 1987 požádal Jaroslav Němec o uvolnění z funkce ředitele, aby se mohl naplno věnovat vědeckovýzkumné a konzultační činnosti. K 1. 3. 1987 jej krátce nahradil Karel Juliš, místopředseda ČSAV, jenž do roku 1986 působil zároveň jako děkan Strojní fakulty ČVUT. Již od 30. 6. 1987 byl však vedením pracoviště pověřen dosavadní zástupce ředitele Josef Jíra, neboť Karel Juliš byl v květnu 1987 jmenován členem české vlády jako ministr školství, mládeže a tělovýchovy.⁴⁵ Josef Jíra se pak

41 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 3a, neuspořádáno. Informace o závěrech 52. zasedání kolegia předsedy Prezidia o výstavbě pracovišť ČSAV v Západočeském kraji, 20. 12. 1982.

42 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, neuspořádáno. Kronika pracoviště Plzeň.

43 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 7b, neuspořádáno. I. seminář SVPD o vazbě základního a aplikovaného výzkumu rozvoje techniky a technologie dopravy, 25. 3. 1987.

44 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, neuspořádáno. Zpřesnění návrhu koncepce ÚTAM, prosinec 1988.

45 Od října 1988 (do června 1989) působil jako ministr hutnictví, strojírenství a elektrotechniky československé federální vlády a až do prosince 1989 byl místopředsedou této vlády.

k 1. 9. 1987 stal řádným ředitelem ÚTAM. Posledním, kdo obsadil (k 1. 6. 1990) ředitelský post ÚTAM ČSAV, byl čerstvě rehabilitovaný Miroš Pirner, jenž byl vědeckou radou pracoviště navržen do této funkce i po přechodu dosavadních pracovišť ČSAV do struktur nově vzniknuvší⁴⁶ Akademie věd ČR.

Ústav pro biomechaniku ČSAV

V první polovině roku 1989 podalo tzv. předsednictvo komise pro biomechaniku při Vědeckém kolegiu mechaniky, vedené Jaroslavem Valentou, návrh na zřízení Ústavu biomechaniky ČSAV delimitací dvou akademických vědeckých oddělení: oddělení biomechaniky pevné fáze ÚTAM a oddělení biomechaniky tekutin Ústavu pro hydrodynamiku. Podle tohoto návrhu měl nový ústav vzniknout k 1. 7. 1989 a pod vedením Jaroslava Valenty se stát centrem vědeckovýzkumné činnosti v oblasti biomechaniky člověka.

Tehdější ředitel ÚTAM Josef Jíra se proti tomuto plánu, který nejspíše nebyl předem konzultován ani s oběma dotčenými pracovišti, ani s nadřízenými akademickými orgány, ostře ohradil: „*Tento návrh hrubě narušuje strukturu a komplexnost odbornosti a řešitelských týmů v ÚTAM ČSAV a tím snižuje jeho odbornou způsobilost pro efektivní spolupráci v základním výzkumu mechaniky konstrukcí a materiálů.*“⁴⁷ Přirovnal jej také k delimitaci svého pracoviště v roce 1963, která měla pro ÚTAM fatální důsledky.

O smysluplnosti tohoto kroku nebyl přesvědčen nejen ÚTAM a Ústav hydrodynamiky, ale dokonce ani nadřízené akademické orgány, tudíž k jeho realizaci nedošlo a biomechanická problematika patří mezi okruhy činnosti ÚTAM dodnes.

Umístění ÚTAM

V prvních letech existence ÚTAM se jeho jednotlivá oddělení nacházela roztroušena po několika místech v Praze i v Brně, často v nevyhovujících a stísněných prostorách, přičemž je třeba říci, že tato situace nebyla v ČSAV výjimkou. Oddělení, která postupně vznikla na základě původního Kloknerova ústavu, sídlila v Šolínově ulici č. 7, v areálu ČVUT v Dejvicích. Oddělení teoretického výzkumu disponovalo zázemím v činžovním domě v Plaské ulici č. 4 na Malé Straně a oddělení experimentální pružnosti bylo umístěno nejprve na Karlově náměstí č. 17 a v Opletalově ulici č. 26, záhy pak v libeňské ulici Na Hrázi č. 26. Oddělení sypkých a soudržných zemin zůstávalo v Trojanově ulici č. 13, v budově České vysokého učení technického, jehož bylo původně součástí. Brněnské oddělení pro stavebnictví našlo útočiště v ulici Hlinky č. 48, kdežto – rov-

⁴⁶ 1. I. 1993.

⁴⁷ AAV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 36b, neuspořádáno. Dopis Josefa Jíry Vlastimilu Křupkovi, řediteli Ústavu aplikované mechaniky VAAZ, Brno, 18. 4. 1989.

něž brněnská – laboratoř podzemních staveb se nacházela nejprve na Poříčí 5, posléze na adrese Barvičova 85.

Neúnosnost této dislokační situace ÚTAM zamýšlelo vedení Akademie řešit vystavěním nové budovy na Vítězném náměstí v Dejvicích naproti bývalému Kloknerově ústavu v Šolínově 7 pro 200–250 zaměstnanců, či sestěhováním ÚTAM do nového objektu v blízkosti libeňské usedlosti Mazanka.⁴⁸ Varianta výstavby v Dejvicích však byla z finančních důvodů záhy odmítnuta a pro přesun do objektu Nad Mazankou byly upřednostněny jiné akademické ústavy.

Krátce poté, co byl areál bývalého kláštera Na Slovanech (Emauzy) Vládní dislokační komisí přidělen v roce 1955 Československé akademii věd, zahájilo Prezídium ČSAV sérii jednání o tom, která ze svých pracovišť by bylo možné, vhodné a žádoucí sem po ukončení adaptačních a renovačních prací umístit. S ohledem na historickou cenu budovy nedoporučoval výbor Prezidia brát v potaz ústavu, jejichž činnost je vázána na experimentální zázemí.⁴⁹ I přesto se hned od počátku hovořilo v souvislosti s přidělením prostor v Emauzích mj. o ÚTAM (ač to bylo zvažováno jen jako dočasné řešení).

Tehdejší ředitel ÚTAM Bedřich Hacar – coby přední člen Společnosti pro obnovu Emauz – byl již od roku 1947 pověřen vypracováním plánu a způsobu rekonstrukce válečnou poničených částí stavby. Areál dobře znal a vehementně se zasazoval o získání jeho prvního i druhého patra pro své pracoviště: „*Akademik Šorm konstatuje, že jsme v poslední době přímo bombardováni prof. Hácarem dopisy. Profesor Hacar trvá na tom, aby dostal v Emauzích I. i II. patro. Akademik Šorm zdůrazňuje, že je to prosazování proti presidiu zcela neobvyklé, ale protože je tu nebezpečí, že pro spory ve vlastních řadách bychom mohli celou věc promeškat, dává akademik Šorm návrh, aby presidium dalo souhlas k výstavbě Emauz v tom smyslu, že I. a II. patro zaujme ÚTAM a III. patro fyzikální chemie...*“⁵⁰

V případě Ústavu fyzikální chemie bylo nakonec zvoleno jeho přemístění do areálu Nad Mazankou. V roce 1958 byly proto pro Emauzy vybrány k ÚTAM Slovanský ústav a Archiv ČSAV⁵¹, avšak zástupci obou společenskovědních pracovišť nebyli ochotni akceptovat nastavené podmínky – přidělené plochy považovali za hrubě nedostatečné.

Emauzy tak jako své první akademické obyvatele přivítaly jednak ÚTAM, jehož pracovníci dostali k dispozici první patro a přízemí o celkové ploše 1309 m² a tři místnosti ve druhém patře (50 m²), určené pro telefonní ústřednu, jednak Ústav teorie informace a automatizace, pro nějž bylo vyhrazeno druhé a třetí patro (celkem 1162 m²). Operativním správcem objektu byl k 1. 6. 1960 určen ÚTAM, jemuž bylo zároveň uloženo

48 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 12, i. č. 29. Výstavba pracovišť V. sekce, 1956–1961.

49 A AV ČR, fond Výbor Presidia ČSAV, k. 6. Zápis z 18. zasedání Výboru Presidia ČSAV ze dne 5. 5. 1958, bod VII.

50 A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, k. 7. Zápis z 5. zasedání Presidia ČSAV ze dne 24. 2. 1956, bod VIII.

51 A AV ČR, fond Výbor Presidia ČSAV, k. 6. Zápis z 18. zasedání Výboru Presidia ČSAV ze dne 5. 5. 1958, bod VII.

zřídít v přízemí Emauz dvě zasedací místnosti k univerzálnímu použití pro všechna pracoviště ČSAV.⁵²

Důsledkem převzetí emauzských prostor musel ÚTAM uvolnit některá svá dosavadní sídla (Plaská 4, Na Hrázi 26 a Trojanova 13), tudíž se jeho tísnivý nedostatek užitných ploch nevyřešil a stále se předpokládalo, že mu bude výhledově vystavěna nová budova.⁵³ Tato myšlenka se v průběhu dalších desetiletí několikrát na jednáních vedoucích složek Akademie vynořila, avšak k jejímu prosazení došlo pod tlakem jiných okolností až v devadesátých letech.

Poté, co byl v roce 1963 odlučen z ÚTAM Stavební ústav ČVUT v Praze, se musel zbytek akademického ústavu kompletně vystěhovat ze Šolínovy 7, kde zůstala experimentální základna, a jeho jediným umístěním se stal bývalý klášter Na Slovanech (tj. na adrese Vyšehradská 49). V tomto historicky chráněném objektu však nebylo možno vybudovat žádné laboratorní a zkušební zařízení vyžadující stavební úpravy. Teoreticky přicházela v úvahu pouze nouzová stavba v klášterní zahradě, jejíž přízemí měl pronajaté národní podnik Knihitisk jako sklad papíru, a již se ÚTAM po zdoluhavých jednáních podařilo pro daný účel získat.⁵⁴

S tím, jak se ÚTAM po svém rozdělení začal postupně konsolidovat ve vztahu k vyřešeným úkolům, se stupňovala i jeho prostorová tíseň. Naděje na získání ploch po Ústavu teorie informace a automatizace v Emauzích, jenž byl v šedesátých letech přesunut do nového areálu akademických ústavů Nad Mazankou, se rozplynuly ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že je třeba urychleně řešit dislokační situaci Historického ústavu ČSAV, na jehož vystěhování z budovy v Jiřské ulici tlačila již několik let Správa Pražského hradu.

K hlubšímu rozvinutí experimentální základny ÚTAM se naskytly příznivější podmínky až na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, tedy v době, kdy se ředitelem ÚTAM stal Jaroslav Němec. Ten zároveň dbal na to, aby byly prostory bývalého kláštera Na Slovanech, jenž byl v roce 1978 prohlášen za národní kulturní památku a zahrnut mezi památky chráněné organizací UNESCO⁵⁵, citlivě, avšak účelně využity. Vybrané emauzské prostory byly zrekonstruovány a přebudovány tak, aby mohly sloužit především jako laboratoře pro potřeby zkoušek stavebních konstrukcí.⁵⁶ Zároveň se podařilo získat čtyři místnosti v sousedním domě ve Vyšehradské 47.

52 A AV ČR, fond Výbor Presidia ČSAV, k. 17. Zápis z 19. zasedání Výboru Presidia ČSAV ze dne 4. 5. 1960, bod VIII.

53 A AV ČR, fond Technická sekce ČSAV, k. 11, i. č. 23. Prověrka efektivnosti práce na jednotlivých pracovištích, 1961.

54 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 40b, neuspořádáno. Korespondence Aloise Myslivce s národním podnikem Knihitisk, ředitelem Presidia ČSAV J. Machem, s plánovacím odborem Úřadu Presidia ČSAV a ředitelstvím výstavby pracovišť ČSAV, 1965.

55 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 18a, neuspořádáno. Dopis ředitele Úřadu Presidia ČSAV Miroslava Havla řediteli ÚTAM Jaroslavu Němcovi, 1. 12. 1981.

56 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 5b, neuspořádáno. Zápis z zasedání Ústavní rady ÚTAM ČSAV, 21. 7. 1986.

Celkový stav areálu emauzského kláštera, zvláště jeho střechy, nicméně balancoval na hraně únosnosti, což je zřejmé např. z dopisu ředitele Ústavu československých a světových dějin ČSAV (bývalého Historického ústavu přestěhovaného v roce 1970 do Emauz) Jaroslava Purše adresovaného Josefu Jírovi, řediteli ÚTAM, coby operativnímu správci celého areálu: „*Již delší dobu je znám havarijní stav střechy objektu Emauzy i to, že přes snahu vedení vašeho ústavu a správy objektu nepodařilo se změnit tuto situaci, která se stále více zhoršuje. Tento stav se nyní již projevuje při každém větším, nebo děletrvajícím dešti nebo tání sněhu zatékáním do mnoha místností ve 2. a hlavně ve 3. patře budovy. Tak se také stalo při posledním skoro dvoudenním neustálém dešti v minulém týdnu. Na podlahách (např. skladu publikací, kde jsou také uloženy starší ročníky novin) se tvořily dokonce rozsáhlé kaluže vody, nasákly se vodou a tím i poškodily publikace uložené na zasažených místech ap. V místnosti, kde je instalován xerox, je vlivem vlhkosti z mokrých stěna stropu vysoké procento statické elektřiny a vysoká vlhkost vzduchu, což značně ztěžuje, někdy dokonce i znemožňuje práci na tomto přístroji, resp. způsobuje špatnou kvalitu zhotovených kovolistů, určených pro tisk interních publikací. Nejhorší stav je v místnosti č. 201 ve 2. patře, kde je již silně poškozeno zdivo a vytváří se pliseň, která může obnovit zdraví pracovníků.*“⁵⁷ ČSAV proto pro nejbližší období slíbila finanční zajištění opravy střechy, hromosvodů, dešťových svodů, omítek a kamenických prací na hlavních objektech areálu.

Zvrat veškerých předpokladů a úvah ohledně emauzského kláštera přinesla sameťová revoluce a s ní spojené restituční nároky benediktinského řádu. 1. 10. 1990 došlo k formálnímu slavnostnímu předání symbolického klíče od Emauz převoru Cyrilu Stavělovi a již do konce roce 1990 byl ÚTAM nucen uvolnit menší část svých místností novému majiteli, který zároveň tlačil na to, aby se všichni nájemci⁵⁸ vystěhovali z emauzského areálu co nejdříve.

ÚTAM se tak dostal do velmi komplikované situace. Benediktinské opatství usilovalo o vystěhování ČSAV soudní cestou, přičemž stejným způsobem řešilo i spory týkající se výše nájemného pro emauzské prostory. Akademii věd, která v důsledku restitucí ztratila kolem 20.000 m² pracovních ploch⁵⁹, nehrála do karet ani nová vyhláška, podle níž mj. i pro Vyšehradskou ulici nebyla nijak stanovena míra nájemních poplatků. A na druhou stranu se navzdory veškerému vyvinutému úsilí nedařilo uspišit dostavbu budovy označené jako Prosek II, kam se měl ÚTAM po zavržení jiných zvažovaných variant (budova poblíž libeňské usedlosti Rokoska, část budovy Ústavu termomechaniky ČSAV v Dolejškové ulici v Praze 8, dům v karlínské Pernerově ulici, či výstavba zce-

57 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 10b, neuspořádáno. Dopis Jaroslava Purše Josefu Jírovi, 16. 6. 1988.

58 Několik málo místností bylo využíváno např. také Vědeckým kolegiem geologie a geografie, Střediskem pro výzkum rodiny Psychologického ústavu ČSAV či Ústavem národního zdraví hl. města Prahy.

59 A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 40b, neuspořádáno. Dopis Otty Wichterleho Miroši Pinnerovi, 7. 7. 1992.

la nové budovy v okolí Mazanky) přestěhovat. Průtahy byly spojené zejména s nevyjasněnými nájemními poměry vůči danému pozemku.⁶⁰

Až do roku 1998, kdy byly i poslední části ÚTAM přestěhovány do nové budovy Prosek II, musel ústav brát zvděk různými provizorními nekompaktními umístěními, která jim poskytla povětšinou jiná pracoviště ČSAV (např. Ústav termomechaniky, Ústav teorie informace a automatizace, Ústav geotechniky či Ústav radiotechniky a elektroniky).

Závěr

Ústav teoretické a aplikované mechaniky byl při zakládání ČSAV klíčovým hráčem její technicky zaměřené větve, přičemž vzešel z větší části z vysokoškolských pracovišť ČVUT, v menší míře též z některých resortních ústavů. Navzdory nejruznějším restrukturalizačním snahám v rámci ČSAV, které se projevovaly i v proměnách jeho organizační struktury či umístění, upevnil ÚTAM v průběhu sledovaného období svou pozici hlavního pracoviště základního výzkumu v oboru mechaniky pevné fáze a zůstal věren své stavebnické tradici. Význačného postavení (a to i v mezinárodním kontextu) dosáhl např. v oboru mechaniky složených materiálů a mikromechaniky, optických metod analýzy napětí, stability tenkostěnných konstrukcí, mechaniky zemin či biomechaniky, kde byla (a stále je) rozvíjena plodná spolupráce s lékařskými pracovišti.

Resumé

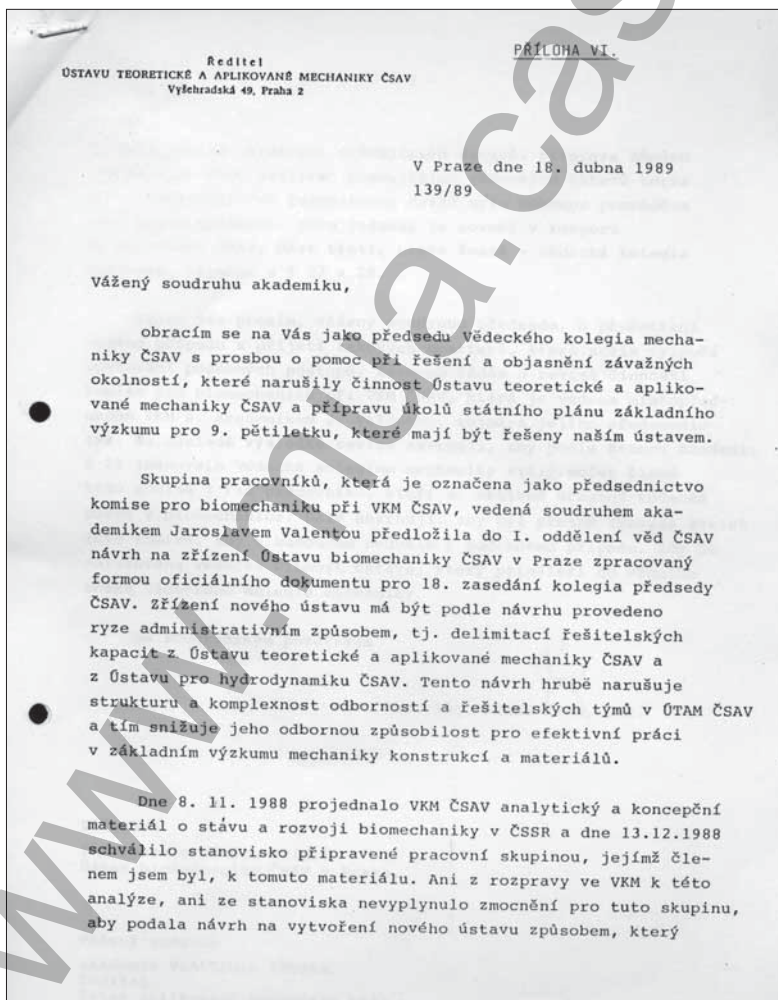
Changes in the organizational structure and location of the Institute of Theoretical and Applied Mechanics, CSAS

This study, the first substantial survey of the history of the Institute of Theoretical and Applied Mechanics at the Czechoslovak Academy of Sciences (CSAS ITAM), focuses on redeployment and organizational developments at the institute. The history of the Institute of Theoretical and Applied Mechanics at the Czechoslovak Academy of Sciences goes back to 1921, when its first direct predecessor was established, the Research and Experimental Institute for Materials and Building Structures (as of 1947 Klokner's Research and Experimental Institute for Materials and Building Structures) at the Czech Technical University. This was ascribed primary importance in the early 1950s when the CSAS was established, as it formed the core of the first technically-based Academic institute, the Institute of Theoretical and Applied Mechanics (ITAM). The development of the organizational structure of this new institute was fairly complex, reflecting not only the level of scientific research progress achieved within the areas under review, as well as Academy

60 AAV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky ČSAV, k. 19b, neuspořádáno. Příprava ředitele Pirnera pro svůj projev na jím svolané shromáždění zaměstnanců před Velikonocemi 1992.

requirements on ITAM activities, but also indirectly the state of the Czechoslovak economy and society at that time. Of no less interest was the redeployment situation at the institute associated primarily with the old Na Slovanech (Emmaus) monastery, which was allocated to ITAM by the operations administrator. For the primarily construction-oriented Academy staff this building was a great challenge, as well as a considerable constraint: adequate working conditions needed to be acquired for employees and an experimental base needed to be created, while respecting the historical value of the premises.

Translated by Melvyn Clarke

- 2 -

je postaven na okleštění stávajících ústavů. Příprava záměru vytvořit ze dvou kvalitně pracujících vědeckých ústavů torza tří administrativně fungujících celků byla dokonce prováděna kabinetním způsobem. Toto jednání je rovněž v rozporu se Stanovami ČSAV, část třetí, hlava šestá - vědecká kolegia Akademie, zejména s § 27 a 28.

Proto Vás prosím, vážený soudruhu předsedo, o přešetření celého případu a přijetí takových opatření, která zcela vyloučí opakování podobných postupů. Zároveň žádám o revizi činnosti komise pro biomechaniku při VKM ČSAV, která je vedena místopředsedou VKM s. akademikem J. Valentou, zejména jejího předsednictva. Na základě výsledků revize navrhuji, aby podle Stanov Akademie § 29 jmenovalo Vědecké kolegium mechaniky stálý počet členů této komise z řad pracovníků, kteří se aktivně účastní vědecké práce v biomechanice. Dále navrhuji, aby byl přesně vymezen statut této komise, aby v budoucnu nedošlo k podobnému případu, kdy je narušována vědecká činnost ústavu, který přináleží do vědního oboru Vědeckého kolegia mechaniky.

Se soudružským pozdravem

Doc. Ing. JOSEF JIRÝ, CSc.

Příloha:

Informace o záměru zřídit
Ústav biomechaniky ČSAV v Praze.

Vážený soudruh
akademik VLASTIMIL KRUPKA
ředitel
Ústav aplikované mechaniky VAAZ
Veveří 95
611 00 Brno

Dopis Josefa Jirý, ředitele ÚTAM ČSAV, v němž odmítá zřízení Ústavu biomechaniky ČSAV mj. na základě delimitace pracovníků ÚTAM (A AV ČR, fond Ústav teoretické a aplikované mechaniky, k 36b, neuspořádáno)

„*Im übrigen freue ich mich unendlich auf die Arbeit im Sudetenland!*“ Studentské praxe v Sudetoněmeckém ústavu pro výzkum země a lidu pod vedením dr. Margarete Klanteové 1942–1944¹

MILENA JOSEFOVIČOVÁ

„*Im übrigen freue ich mich unendlich auf die Arbeit im Sudetenland!*“ Student practice at the Sudeten German Institute for Research on Provincial Characteristics and Folkways under Dr. Margarete Klante 1942–1944

Abstract: This study deals with the involvement of female students in economic, historical and ‘racial’ scholarly tasks at the Sudeten German Institute for Research on Provincial Characteristics and Folkways (*Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, SALV*) in Liberec (*Reichenberg*, which at that time was in the *Reichsgau Sudetenland/Sudetengau*) under Dr. Margarete Klante between 1942 and 1944. The students performed their wartime duties (*Kriegspflicht*) for the Reich during their holiday deployment (*Ferieneinsatz*).

Keywords: Sudetens; students; war; deployment; scholarly work

Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu² (dále: SALV) vznikl transformací staršího ústavu v létě roku 1939 a primárně byl zaměřený na vlastivědné zkoumání pohraničních území připojených po Mnichovu k říši jako župa Sudety, v určitých oborech i na Protektorát Čechy a Morava. V souvislosti s postupem německých vojsk na východní frontě vznikaly velké plány s dobytými územími včetně zakládání podobných výzkumných ústavů, takže liberecký ústav se zapojením do úkolů a projektů celoříšského významu snažil posilovat svůj vědecko-výzkumný charakter. Do činnosti SALV se v letech 1940–1945 zapojilo, byť různou měrou, více než 300 badatelů v oborech

- 1 Studie vznikla v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.
- 2 Srovnej JOSEFOVIČOVÁ, Milena. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945. Od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu“*. Praha: MÚA AV ČR, 2014, s. 7–31 (dále: JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*). JOSEFOVIČOVÁ, Milena. Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung. In KAISEROVÁ, Kristina, KUNŠTÁT, Miroslav. *Die Suche nach dem Zentrum. Wissenschaftliche Institute und Bildungseinrichtungen der Deutschen in Böhmen (1800–1945)*. Münster: Waxmann, 2014, s. 393–421. (Schriftenreihe der Kommission für deutsche und osteuropäische Volkskunde in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde. 96).

zde pěstovaných, tedy podstatná část tehdejších předních sudetoněmeckých odborníků. Souviselo to s dobovým trendem centralizace výzkumu v mimouniverzitních institucích. V deseti tematických komisích SALV se měla pěstovat a rozvíjet smysluplná spolupráce výzkumníků působících přímo v župě s kolegy z příslušných seminářů a ústavů nejen pražské Německé univerzity, nýbrž i z univerzit v sousedních říšských župách či spřátelených zemích. Vzhledem k tomu, že SALV nezačínal od nuly, nýbrž navazoval na činnost svých předchůdců, mnohde již existovala tradice neformálních kontaktů a věcné spolupráce.³

Postupně přibývaly úkoly zadávané říšskými i župními orgány, které vyžadovaly prvotní heuristické, např. katalogizační a soupisové, práce. Počínaje rokem 1942 se ústavu podařilo prosadit zaměstnávání studentů formou prázdninového nasazení.

Ve stejném roce se interní vědeckou pracovnící SALV stala dr. Margarete Klante, která začala připravovat zásadní heuristické práce k tématům z hospodářských dějin. Narodila se 4. května 1888 ve slezském Naumburgu/Nowogródu.⁴ V letech 1934–1941 působila jako tajemnice a vědecká pracovníce (*wissenschaftliche Angestellte*) v kanceláři německých výzkumných společností (*Geschäftsstelle der Volksdeutschen Forschungsgemeinschaften*). Díky tomu i díky spolupráci s tehdejší Sudetoněmeckým vlastivědným ústavem (*Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung*) v Liberci a vlastní badatelské práci byla dobře obeznána s poměry v Sudetech. Pět let edičně vedla edice *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung* a *Deutsche Schriften*. Její znalosti politicky posloužily „ve dnech sudetoněmeckého znovuzačlenění“, jelikož zpracovala podklady pro politická jednání o odtržení československého pohraničí.⁵ Během vojenské služby svého nadřízeného Emila Meynena⁶ na přelomu let 1939/40 po něm převzala zpracovávání sbírky Georga Leibbrandta, kterou založil za účelem shromáždění zeměpisných a národnostních informací o SSSR. V následujících letech 1941–1942 působila v berlínském Říšském kartografickém úřadu (*Reichsamt für Landesaufnahme*). Podílela na kolektivním zpracování národnostní mapy Sovětského svazu (*Völkerkarte der Sowjetunion*). Zabývala se nejen hospodářstvím a dějinami, ale měla zkušenosti i z oblasti tzv. výzkumu území (*Raumforschung*), z výzkumu jazyka, osídlení i slavistiky (*Slawenkunde*).

V únoru 1942 se Klante rozhodla přijmout nabídku na uvolněné místo v SALV a přesunout se z Berlína do Liberce. Odmítla návrh Meynena, aby se nově zaměřila na hospodářství „ruského Německva“ (*Russlanddeutschum*), protože by to v důsledku znamenalo opustit výzkum hospodářského vývoje českých zemí (*Böhmen*), kterému se věnovala

3 JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*, s. 13–15.

4 O jejím životě se, bohužel, nepodařilo získat další podrobnosti.

5 Masarykův ústav a archiv Akademie věd ČR, Praha, Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond Sudetoněmecký vlastivědný ústav Liberec (dále: SVÚL), i. č. 1054. Posudek Emila Meynena z 15. 4. 1942: „... in den Tagen der sudetendeutschen Rückgliederung...“.

6 Emil Meynen, německý geograf a etnolog (1902–1994), https://de.wikipedia.org/wiki/Emil_Meynen, staženo 25. 8. 2016.

více než patnáct let.⁷ Naopak na místo v SALV byla zřejmě vhodnou adeptkou i z toho důvodu, že přišla s návrhem na založení tzv. hospodářského archivu (*Wirtschaftsarchiv*). Jak se vyjádřila, byl nejvyšší čas zajistit, aby nezmizela hospodářská dokumentace a písemnosti rušených přádelen i jiných továren v Sudetech.⁸ Při rozhodnutí zakotvit v Liberci zřejmě spolupůsobil i její plán habilitovat se na pražské německé univerzitě s prací o dějinách jabloneckého sklářského průmyslu a navíc se na nové působiště velmi těšila.⁹

V létě roku 1942 Klante zahájila hospodářsko-historický průzkum textilního průmyslu v Sudetské župě, přičemž za prioritu považovala založení kartotéky starých firem a s nimi spojených osob do roku 1700. Široce založená heuristická práce zahrnovala excerpování odborné literatury a především pramenů – urbářů, hospodářských dokladů a účetních knih panství (např. Frýdlant), nebo třeba registrů obchodní komory.¹⁰ Ke zvládnutí tak ambiciózního úkolu potřebovala vědecké pomocné síly, a proto se obrátila na řadu vysokoškolských pedagogů, zda by jí někoho ze svých studentů nedoporučili. Vzhledem k historické hodnotě zpracovávaných písemností mohly získané poznatky v případě hlubšího zájmu studenta posloužit i pro přípravu disertace.

Letní nasazení organizoval pod hlavičkou říšského studentského vedení (*Reichsstudentenführung*) župní studentský vedoucí (*Gaustudentenführer – der Leiter des Einsatzes Böhmen-Mähren*).¹¹ Jeden z oslovených vysokoškolských profesorů Hugo Hassinger, působící na Geografickém ústavu vídeňské univerzity (*Geographisches Institut der Universität Wien*), sděloval: „Sotva můžeme poskytnout studenty, ale snad nějaké studentky“. Zároveň se dotazoval, zda jsou pro práce, které Klante plánuje, „nutné hlubší znalosti topografie sudetoněmeckých území, protože dosud přihlášení zájemci Čechy a Moravu neznají“.¹²

7 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1054. Dopis M. Klanteové K. Oberdorfferovi z 8. 2. 1942.

8 Tamtéž. „*Ich rechne damit, dass Spinnstoffwerke geschlossen werden, wohl auch andere Betriebe, und da wird vorzubeugen sein, dass nicht noch mehr Wirtschaftsakten verschwinden, als ohnedies schon umgekommen sind.*“

9 Tamtéž. Dopis M. Klanteové F. Rungemu z 5. 3. 1942: „*Ich rechne mit dem Anfang des Sommersemesters, sodass event. das SS noch zum Lesen in Frage käme, und so muss ich doch ziemlich scharf diese Wochen nutzen. Ausserdem soll als Habilitationsschrift die Geschichte der Gablonzer Glasindustrie ganz fertiggestellt werden, was auch noch einige Wochen Quellenarbeit erfordert. Im übrigen freue ich mich unendlich auf die Arbeit im Sudetenland!*“

10 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126/m.

11 Vedení SALV zde požádalo o pomoc s hledáním studentů na několikaměsíční nasazení (*Ferieninsatz*) a nabízelo odměnu 250 marek měsíčně. Pokud zájemce nastoupil, bylo mu vystaveno potvrzení, že je v rámci nasazení přidělen k župní samosprávě.

12 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126. Dopis H. Hassingera z 8. 7. 1942. „*Studenten werden wir kaum stellen können, vielleicht aber einige Studentinnen. Hiermit frage ich an, ob eine nähere topographische Kenntnis des sudetendeutschen Siedlungsgebietes für die von Ihnen geplante Arbeit nötig ist. Die bisher gemeldeten kennen allerdings Böhmen und Mähren nicht. Für ihre Stelle hätte ich eine geeignete Kraft in der Person einer aus Nordböhmen gebürtige Dame gefunden...die sich aber auf die Lehramtsprüfung vorbereitet...*“

Berlínský profesor Horst Jecht¹³ (*Wirtschafts-Hochschule*) byl velmi skeptický ohledně úspěšného náboru a vyjádřil se, že je prakticky nemožné někoho získat. „Většina studentů je na frontě, a když už je někdo doma – v úvahu by přeci připadaly také studentky – během prázdnin je vázán službou v továrně.“ Stěžoval si, že škola má těžkosti dokonce s obsazením svých míst vědeckých asistentů.¹⁴ Profesor Friedrich Metz¹⁵ z Geografického ústavu univerzity ve Freiburgu (*Geographisches Institut der Universität Freiburg im Breisgau*) doporučil své dvě „vynikající“ studentky geografie a dějin Helene Langenovou a Rosemarie Koyneovou, které už prý prokázaly předpoklady pro vědeckou práci. Jen zdůraznil, že nezbytnou podmínkou jejich nástupu je, aby studentské vedení na univerzitě odsouhlasilo tuto činnost jako formu válečného nasazení (*Kriegseinsatz*).¹⁶ Vyjádřil určité pochybnosti, zda je smysluplné nasazovat jejich studenty v Sudetech, když k tomu by měl sloužit spíš Geografický ústav pražské univerzity.¹⁷

Profesor Hermann Aubin¹⁸ z univerzity ve Vratislavi (*Breslau*) doporučil pro archivně-historickou práci Anneliese Schodrokovou a zároveň jí dal za úkol, aby pro něho vyhledávala určité listiny k dějinám plátenictví (*Leinenindustrie*). Pro SALV měla sestavovat bibliografii k dějinám textilní výroby (*Leineweber*) a zkoumat tkalcovské daně (*Webeabgaben*) na panstvích v 16. a 17. století. Do Liberce se chystala na dobrovolný pobyt až v říjnu, protože musela splnit své pracovní povinnosti v Archivu vlády generálního guvernementu v Krakově a Lemberku.¹⁹

Helene Langen dorazila do Liberce počátkem srpna 1942 a jejím úkolem bylo budování kartotéky k vědeckým účelům. Během svého pobytu měla možnost poznat okolní horskou krajinu a rozšířit si své geografické znalosti. Klante ji hodnotila jako „pilnou

13 Horst Jecht, německý národohodopář (1901–1965), https://de.wikipedia.org/wiki/Horst_Jecht, staženo 25. 8. 2016.

14 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126. Dopis H. Jechta z 17. 7. 1942: „Die Dinge liegen allerdings gegenwärtig so, dass wir schon mit der Besetzung unserer wissenschaftlichen Assistentenstellen Schwierigkeiten haben. Das ist freilich für Sie nur ein schlechter Trost...es ist fast unmöglich, jemand zu bekommen. Die meisten Studenten stehen im Felde, und wer noch in der Heimat ist – es käme ja wohl doch auch eine Studentin in Frage – ist während der Ferien durch Fabrikdienst usw. gebunden.“

15 Friedrich Metz, německý geograf (1890–1969), https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Metz, staženo 25. 8. 2016.

16 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126/h. Dopis F. Metz M. Klanteové ze 14. 7. 1942. „Ich kann Ihnen... zwei ausgezeichnete Schülerinnen empfehlen, die beide neben Geographie auch Geschichte studieren – Helene Langen und Rosemarie Koyne. Beide sind im 5. bzw. 6. Semester und haben in meinem Seminar im letzten und diesem Semestr ausgezeichnete Referate gehalten und fehlten auch kaum bei einer meiner zahlreichen Exkursionen. Voraussetzung für den Einsatz...wäre natürlich, dass die...Arbeit als Kriegseinsatz bewertet wurde. Zu diesem Zweck müssten Sie sich wohl schnellstens mit der Studentenführung der Universität in Verbindung setzen.“

17 Tamtéž. „Ich selbst hätte auch gewisse Bedenken, von Freiburg aus Schüler im Sudetenland anzusetzen. Dazu ist doch zunächst das geographische Institut von Prag berufen.“

18 Hermann Aubin, německo-rakouský historik (1885–1969), https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Aubin, staženo 25. 8. 2016.

19 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/s.

a šikovnou“ a v dopisech Metzovi i župnímu studentskému vedení napsala, že se mimořádně osvědčila.²⁰ Nashromáždila si navíc dostatek materiálu, který v následujícím zimním semestru uplatnila v Metzově hospodářsko-geografickém semináři. Klante využila této příležitosti, aby v zájmu rozvíjení spolupráce s dalšími studenty jejím prostřednictvím informovala profesora o práci SALV. Metz ocenil, že díky všestrannému a zodpovědnému vedení Klanteové byla jeho studentka s pobytem v Liberci nejen spokojená, ale přes „technický charakter práce“ měla ze své činnosti i studijní prospěch.²¹ Koncem září už existovaly karty více než sta firem i se jmény jejich zaměstnanců, ovšem práce ani zdaleka nebyla hotová. U Langenové vše nasvědčovalo tomu, že by si mohla zvolit „hospodářsko-geografické téma o zdejším prostoru“ pro svou závěrečnou práci, pokud by s tím Metz souhlasil a pokud by se skutečně rozhodla završit studium.

Klante si byla vědoma, že za dané situace bylo prakticky nemožné sehnat dostatek lidí k důkladnému průzkumu všech důvodů změn v sudetoněmeckém průmyslu. Do vědeckého programu SALV přesto prosadila další výzkum zaměřený na tzv. průmyslové vesnice (*Industriedörfer*) s tématem „Sídelní struktury v sudetském prostoru“ (*Die Siedlungsstruktur im Sudetenraum*). Podle jejího názoru si téma žádalo primární nasazení geografa a následně angažování ekonomů (*Wirtschaftskundler*).²²

V roce 1943 se liberecký ústav obrátil na župní studentské vedení ohledně studentského nasazení pro nadcházející letní semestr už počátkem března.²³ Vzhledem k množství úkolů zadaných ministerstvem vnitra v souvislosti se zkoumáním obyvatelstva žádal celkově vyšší počet nasazených studentů a opětné přidělení již zapracovaných. Až čtyři studentky nejlépe z Brna bylo potřeba pro zpracovávání tzv. lánských rejstříků (*Lanenregister*) – důležitého pramene k historickému, sociálně-antropologickému a biologickému zkoumání obyvatelstva.²⁴ Ze studentského vedení odpověděli, že už mají k dispozici jen studenty z říše, kteří se z vlastního zájmu přihlásili k válečnému nasazení do Čech a na Moravu. Při této práci na původu studentů nesešlo, stačilo jen, když adepti uměli číst rukopisné prameny ze 17. století, a hodila se i znalost češtiny pro správné čtení českých jmen. Ze SALV se obrátili také na rektora vídeňské vy-

20 Tamtéž. Dopis z 23. 9. 1942. „*Langen mit regem Interesse und grossem Eifer die ihr übertragene Arbeit durchgeführt hat.*“

21 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126/h. Dopis F. Metz z 2. 10. 1942.

22 Tamtéž. Dopis M. Klanteové z 21. 10. 1942. „*Nun brauchen wir für die Verteidigung und den Umbau der hiesigen Industrie so viel Untersuchungen, dass wir sicher nicht Menschen genug dafür bekommen können. Prof. Meynen hat soeben dem dringenden Wunsch des Landesplaners stattgegeben und die Stadtgeographie von Niemes übernommen. Es geschah dies in völliger Übereinstimmung mit nun noch dringend brauchen, ist eine geographische Untersuchung des Industriedorfes, um darauf eine wirtschaftskundliche Untersuchung aufbau zu können.*“ Viz též i. č. 1127. Ilse Hasak v roce 1944 odevzdala práci, snad původně přednášku, „*Katharinberg*“, o vývoji typického „*Industrieort*“ v liberecké oblasti (7 s.).

23 Vzhledem k tomu, že Klanteové zemřela v květnu 1943 matka a stále neměla v Liberci vlastní byt, řešila stěhování z Berlína a čerpala kvůli osobním záležitostem delší dovolenou.

24 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1124. Dopis ředitele SALV F. Rungeho z 2. 7. 1943. „*Dieses Material hat bereits wertvolle Dienste für die Untersuchung von Umvolkungen gegeben.*“

soké školy obchodní (*Hochschule für Welthandel*) Kurta Knolla²⁵ s žádostí o pomoc při řešení „naléhavých vědeckých úkolů při výzkumu hospodářství i politiky“. Mělo se jednat o vědecké výzkumy hospodářských struktur jednotlivých průmyslových odvětví a studie o chování Čechů, zde ovšem zahraniční studenti nepřipadali v úvahu. Jedním z konkrétních témat byly např. silné obchodní kontakty sudetoněmeckého průmyslu směrem na jihovýchod.²⁶

V polovině července 1943 hlásila Klante na župní studentské vedení, že nastoupilo 14 studentek. Profesor Karl Thums²⁷ pro ně uspořádal malý antropologický „úvod“, kterého se zúčastnily Gilde Schott, Edeltraud Klingberg, Ilse Hasak, Ruth Scholz, Hilde Spiess, Susanne Walter, a Charlotte Bibus. Chyběly Leonora Ihl z Aše (vybraná pro Cheb) a Inge Roszmanit (vybraná pro Orlické hory), pokračovaly Eva Kaulbach jako geografka pro Orlické hory a Langen pro Wansdorf.²⁸ Počátkem září oznamovala Klante, že průběh nasazení vypadá podobně uspokojivě jako v roce 1942. Kromě náboru nových adeptů probíhala korespondence s již osvědčenými pracovníci. Helene Langen se v květnu svěřila Klanteové se svými obavami, zda se vůbec do Liberce dostane. Stěžovala si, že na studentském vedení jsou „rabiates“, takže jí bylo jasně řečeno, že konečně bude muset do fabriky a žádost z Liberce jednoduše nebude vyřízena, protože takové „Extrawürste“ se nedělají. Podle nejnovějších předpisů by to prý bylo možné jedině v případě, že by práce byla považována za vědeckovýzkumnou činnost v rámci významného válečného nasazení. Langen si nebyla jistá, zda lze její úkoly v SALV takto označit, a žádala Klanteovou o posouzení a rozhodnutí.²⁹ Díky přimluvám svých vedoucích do továrny sice nastoupit nemusela, ale mezitím se přihlásila ke státní zkoušce, takže byla osvobozena od prázdninového nasazení. Potřebovala s Klanteovou konzultovat a zřejmě se jí v SALV dobře pracovalo, proto se chystala přijet během léta alespoň jako dobrovolnice.

25 Kurt Knoll (1889–1959), rektor školy 1939–1944, https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Kurt_Knoll, staženo 25. 8. 2016.

26 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1124. Dopis F. Rungeho z 2. 7. 1943. „...es handelt sich bei uns um wirtschaftswissenschaftliche Strukturuntersuchungen einzelner Industriezweige und um Studien über die Haltung der Tschechen. Ausländische Studenten können für diese Arbeit nicht herangezogen werden.“

27 JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*, s. 23–24.

28 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126/1.

29 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/m. Dopis z 20. 5. 1943. „Grosse Sorge macht mit aber die Aussicht, in den Ferien wirklich nicht nach Reichenberg zu kommen. Auf der Studentenführung hier sind in dieses Jahr noch viel „rabiates“. Man sagte mir glatt, ich musste jetzt endlich mal in eine Fabrik, und ein Antrag aus Reichenberg würd einfach nicht bearbeitet werden. Ich schrieb aber..., dass ich von Ihnen wieder angefordert würde, obgleich man mir sagte, solche „Extrawürste“ gäbe es nicht...Nach den neusten Bestimmungen wird eine Arbeit für mich in Reichenberg nur möglich sein, wenn sie als wissenschaftliche Forschungsarbeit in kriegswichtigen Einsatz gerechnet werden kann. Sonst ist es unmöglich, und ich weiss nicht, wie weit meine Aufgabe wirklich als solche bezeichnet werden kann. Das müssen Sie entscheiden.“

Díky dohodě s pražským profesorem Hansem Spreitzerem³⁰ (*Geographischer Lehrstuhl*) získala Klante opět jeho studentku Evu Kaulbachovou, u které se počítalo s tím, že by své vlastivědné poznatky o daném kraji mohla zpracovat jako disertaci.³¹ V srpnu 1943 skutečně Kaulbach zahájila vlastivědný výzkum Orlických hor sběrem materiálu a terénním průzkumem. V Rychnově nad Kněžnou (Reichenau) byla ohlášena od 1. září 1943 za účelem archivního průzkumu v historických fondech týkajících se zdejšího lesnictví a průmyslu. Plánovala také studium archivních dokumentů panství Rokytnice, které se nacházely v říšském archivu v Opavě. Výsledné vlastivědně-zeměpisné údaje měly sloužit rovněž pro účely tzv. krajské vlastivědy (*Kreislandeskunde*), a tak Klante zajišťovala mapy od Říšského kartografického úřadu (*Reichsamt für Landesaufnahme*). Kaulbachové práce byla součástí říšského vlastivědného průzkumu krajů Německa (*Reichswerk der Landeskunde der Kreise des Deutschen Reiches*), který během války nařídilo ministerstvo vnitra ve spolupráci s Říšským lesním úřadem (*Reichsforstamt*). Liberecký ústav Evu Kaulbach formálně zaštiťoval a v průvodním dopisu žádal „pro naši mladou kamarádku vaši zvláštní pomoc“.³² Přijetí v Rychnově přesto neproběhlo zcela hladce, kvůli válečnému stavu byli lidé opatrní a nedůvěřiví, výzkum si naopak žádal i strategické informace. Navíc typický říšský kompetenční zmatek se projevoval i lokálně, ovšem Klante doporučovala své svěřenkyni obracet se s případnými stížnostmi na vyšší místa, jen když to bude skutečně nutné, tedy pokud místní představitelé či starostové nebudou přiměřeně vstřícní.

Koncem září organizovala Klante pro účastnice letního nasazení závěrečné sezení, jakýsi seminář, na kterém měla každá referovat o svých výsledcích na základě prostudovaných materiálů. Semináře se zúčastnilo šest studentek, další se omluvily z různých důvodů. S. Walter byla povolána na vyšší chlapeckou školu na Vinohrady, medičky Ch. Bibus a Isolde Böhmer byly od září povolány na „Physikum“, takže nasazení přerušily, E. Klingberg pokračovala dobrovolně na Moravě až do 23. října, dobrovolnicemi byly i H. Langen a E. Kaulbachová, Erna Preibisch byla těžce nemocná. Ředitel ústavu Runge zhodnotil, že nasazení proběhlo stejně úspěšně jako v roce 1942.³³

V následujícím roce 1944 Klante kromě studentských sil potřebovala adepty s ukončeným vzděláním pro odborné vědecké nasazení (*fachwissenschaftliche Einsatz*) v trvání až tří měsíců z oboru hospodářství, „*männlich oder weiblich*“. Jak válka pokračovala, bylo realističtější hledat rovnou spolupracovnice, případně „nějakého válečného inva-

30 JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*, s. 22.

31 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/ch. Dopis M. Klanteové „... *landeskundliche Untersuchung für die Kreislandeskunde zur Dissertation ausbauen darf.*“

32 Tamtéž. „... *für unsere junge Kameradin Ihre besondere Hilfe.*“

33 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/p. F. Runge psal už koncem srpna 1943 nemocné Erně Preibisch. „*Der studentische Ferieneinsatz an der Anstalt ist im übrigen recht gut in Gang gekommen, was auch in der netten Art der Zusammenarbeit zum Ausdruck kommt, die sich rasch entwickelt hat. Wir hatten auch bereits zwei Aussprache-Stündchen, deren zweites sehr gute Referate dreier Kamardinnen (Hasak, Walter, Spiess) übert den „Ackermann aus Böhmen“ und seinen Dicher brachte.*“

lidu“.³⁴ Nakonec bylo angažováno 14 studentek, aby bylo zajištěno pokračování strukturálních výzkumů sudetského hospodářství, zahájených před dvěma lety na naléhání župní hospodářské komory. Jednalo se například o podrobné srovnávací zkoumání obchodní činnosti malých a velkých firem. Jako patnáctá byla angažována již zpracovaná ekonomka Erna Preibisch z vídeňské vysoké školy obchodní, která se mezitím uzdravila. V červnu 1944 začala zpracovávat disertaci „Textilní průmysl v libereckém hospodářském prostoru – sociálně-politické a sociálně-pedagogické průzkumy“. Klante jí slíbila, že spolu osobně proberou navrhovaný obsah práce s tím, že by se měla zaměřit jen na textilní průmysl na Liberecku.³⁵

Klante pro zpestření naplánovala během léta pro studentky výjezd přes Jablonec na „jazykovou hranici“ (*Sprachgrenze*) k pozůstatkům staré sklářské huti, kde si měly zkusit archeologický průzkum.³⁶ Eva Kaulbach hlásila Klanteové, že složila zkoušku, a že o doktorské práci mluvila se svým profesorem Spreitzerem. Prozatím nebylo nic jasné, ale vzhledem k aktuální válečné situaci pochybovala, že ji školské úřady uvolní.³⁷ Edeltaud Klingberg se Klanteové omlouvala, že o sobě dlouho nedávala vědět. Nedařilo se jí totiž zastihnout vedoucího pro nasazení ze studentského vedení ve Vratislavi, aby si s ním domluvila své opětovné prázdninové nasazení v SALV. Tak se stalo, že dostala příkaz k nástupu do jedné vratislavské zbrojní továrny. Nakonec se jí podařilo na pracovním úřadu doložit, že v Liberci stojí o to, aby pokračovala v práci započaté předchozího roku. Koncem srpna už byla na Opavsku, kde se chystala zkoumat žáky 82 škol v okrese Zábřeh na Moravě (Hohenstadt). K nahlížení do českých školních matrik, katalogů a třídních knih potřebovala souhlas opavského vládního prezidenta, což ji poněkud zdržovalo. Klingbergové se nakonec naskytla zajímavá příležitost, protože pracovní úřad ji uvolnil do Prahy jako vědeckou pomocnou sílu, a jak sdělila do SALV, čekala, jestli prostředky pro její zaměstnání uvolní kurátor vysokých škol nebo Reinhard-Heydrich-Stiftung.³⁸

Hilde Spiess a Liese Schürer odevzdaly podrobnou zprávu o svých studijních cestách po opavském vládním kraji koncem září 1944. Jejich hlavním cílem bylo sbírat prameny k strukturálnímu zkoumání textilního průmyslu. Místní válečný hospodářský porad-

34 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126/a. Dopis Hermannu Aubinovi z 14. 4. 1943.

35 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/p. Přiložen posudek z 1. 2. 1945. „*Die Textilindustrie im Reichsberger Wirtschaftsraum – sozialpolitische und sozialpädagogische Untersuchungen.*“

36 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1125. Dopis z 30. 7. 1944.

37 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/ch. Dopis z 17. 7. 1944. „*Wegen der Doktorarbeit habe ich mit Herrn Professor Spreitzer gesprochen. Vorläufig liegt nach alles in der Schwebe. Bei den augenblicklichen Kriegsverhältnissen scheint es mir zweifelhaft, ob die Schulbehörde uns freigeben wird; denn schon nach der zweiten mündlichen Prüfung, wurden wir nach unseren Plänen gefragt, obwohl wir noch gut durch zwei Prüfungen hätten fallen können.*“

38 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/j. Dopis E. Klingberg z 3. 11. 1944. „*Ich werde am 7. 11. im Prag persönlich erkundigen, ob die Reinhard-Heydrich-Stiftung oder der Kurator Mittel für meine Anstellung zur Verfügung stellen. Die Abwesenheit von Professor K. V. Müller erschwert natürlich alles.*“

ce jim poskytl nejen cenné informace o vývoji některých (stále fungujících) firem, ale jeho největší služba spočívala v tom, že je vybavil svými kontakty. Díky svým osobním vztahům k textilním průmyslníkům, z jejichž řad sám pocházel, jim mohl pro každou oblast vytipovat vstřícného pomocníka a poradit jim, jak jednat s jednotlivými vedoucími provozů, kteří se později osvědčili jako velmi užiteční. Jak trefně popsaly, nepodařilo se jim ovšem proniknout do nejdůležitějších velkých firem, aby je zevrubně prozkoumaly, a to ze tří důvodů: buď kvůli a) nebezpečí špionáže; b) válečnému významu; nebo c) pohružce gestapa.³⁹ Je zřejmé, že ač sledovaly studijní cíle, pohybovaly se v poměrně rizikovém prostředí.

Koncem roku 1944 znemožnila Klanteové dlouhodobá nemoc cestování, a tudíž přítomnost na závěru nasazení, ale písemné hlášení o svých „svěřeníkách“ – *Sorgenkin-der* – zpracovala. E. Klingberg kromě dočasné práce v SALV pokračovala ve studiu jako asistentka profesora Karla V. Müllera⁴⁰ a měla v úmyslu zvolit univerzitní dráhu. SALV výrazně podporoval Leonoru Ihlovou, která ještě nebyla definitivně rozhodnutá, ale zabývala se textilním průmyslem na Ašsku a Klante v ní viděla svou budoucí asistentku.⁴¹ Ostatní studentky taktéž buď byly „nasazené“, nebo pokračovaly ve studiu a mezi odevzanými pracemi bylo předloženo i několik velmi dobrých. Na dotaz Klanteové Charlotte Bibus sdělila, že se bude vdávat, a tudíž studium vzdává a s ním i další zapojení do studentského válečného nasazení. Omlouvala se, že se vše seběhlo náhle, a proto nedala vědět dříve, zároveň děkovala za veškerou péči a pomoc. Pokud se studentka vdávala, znamenalo to konec studia, a tedy i prázdninového nasazení.⁴² Když Klante jela služebně do Prahy, scházela se se studentkami neformálně třeba v kavárně Savarin. Dochovaná vzájemná korespondence jasně dosvědčuje blízké a přátelské vztahy mezi ní a skupinou studentek-stážístek v SALV. Mnohdy jim pomáhala při jejich cestách zajistit spojení či ubytování a mohla jim být zřejmě i rádkyní v osobních záležitostech. Ještě

39 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/v. „Einsatzbericht (24. 8. – 26. 9.) Kreiswirtschaftsberater Rittmeister Thanel gab uns nicht nur wertvolle Auskünfte über die Entwicklung einig. erlösender Firmen, sein grösstes Verdienst bestand darin, dass er uns Wege ebnete, die vorher ungangbar erschienen. Seine privaten Beziehungen zum Textilindustriellen deren Reihen er selbst entstammt, ermöglichten es ihm, uns für jeden Kreis einen verständnisvollen Förderer zu nennen und Winkel für die Behandlung einzelner Betriebsführer zu verraten, die sich später als sehr brauchbar erweisen sollten...Leider war se unmöglich, die bedeutendsten Grossfirmen erschöpfend zu behandeln, weil uns entweder a) die Spionagegefahr b) die Kriegsunwichtigkeit oder c) die Drohung der geheimen Staatspolizei entgegenstand.“

40 JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*, s. 14.

41 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1125. Dopis z 13. 12. 1944. „Wenn es also möglich wäre, dass Fräulein Ihl zunächst das Examen zu ablegen darf, so würden wir das ganz besonders dankbar begrüssen. Wir können ja dann im Frühling sehen, wie die allgemeine Lage ist und beurteilen, ob sie sofort bei uns eintreten kann.“

42 A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1125. M. Klante ve své reakci kromě gratulace poznamenala: „ihre Kamaradinnen benachrichtigt (Preissler, Josefstal; Ihl, Asch; Spiess, Teplitz-Schönau; Hasak, Reichenberg; Scholz, Reichenberg; Schott, Reichenberg; Walter, Prag)“.

zjara 1945 Klante „nerušeně“ pracovala a dokázala zprostředkovat posudek disertační práce jedné ze svých svěřenkyň.

Hmotným svědectvím o pilné prázdninové i dobrovolné práci studentek v SALV jsou desítky dochovaných kartoték, soupisy pramenů a výzkumné zprávy, které se dnes nacházejí ve fondu SVÚL, uloženém v Archivu AV ČR (MÚA AV ČR). Obsahují mnohdy unikátní informace především k hospodářským dějinám a demografii tzv. Sudet.⁴³ Nabízí se otázka, jak se vyvíjely osudy těchto studentek a mladých vědeckých pracovnic po válce. Bohužel, odpověď neznáme, nemusely přežít konec války, pokud ano – musely prchnout či odejít, pokud se vdaly, neznáme jejich nová jména. Lze předpokládat, že některé z nich pokračovaly ve vědecké práci.

Nacistická ideologie nastolila ideál ženy jako rodičky a matky, jejíž místo je u domácího krbu, tudíž i její vzdělání má být omezeno na dovednosti spojené s mateřstvím, výchovou dětí a vedením domácnosti. Během II. světové války však nastala v reálné každodennosti Třetí říše paradoxní situace. Vzhledem k tomu, že muži – tedy i studenti či vědci – museli narukovat, uvolněná místa mohly zaplnit ženy. Studentkám a začínajícím vědeckým pracovnicím se naskytla šance prokázat své schopnosti, získat respekt svých mužských učitelů či nadřízených. Zdálo se mi zajímavé touto malou sondou ukázat, že i když Třetí říše vyzdvihovala ideál ženy – matky a třebaže „inter arma silent musae“, vznikla skulinka, která umožnila schopným mladým ženám získávat větší praktické zkušenosti s vědeckou prací a osvědčit své schopnosti.

Resumé

„Im übrigen freue ich mich unendlich auf die Arbeit im Sudetenland!“
Student practice at the Sudeten German Institute for Research on Provincial Characteristics and Folkways under Dr. Margarete Klante 1942–1944

A paradoxical situation arose in the Third Reich during the Second World War. Although Nazi ideology presented the ideal woman as a child-bearer and mother, whose place was at the domestic hearth, so even her education was to be limited to skills associated with motherhood, child-rearing and running a household, because young men, including students and scholars, had to enlist, the vacated places could be filled by young women. Female students and neophyte scholars were provided the opportunity to show their abilities, and gain respect among their male teaching colleagues and superiors. This study is a survey of everyday life in the war, focusing on the involvement of female students in economic, historical and "racial" scholarly tasks at the Sudeten German Institute for Research on Provincial Characteristics and Folkways (Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung) in Liberec during 1942–1943. The ten special-subject commissions at SALV were meant to foster and develop meaningful collaboration between specialists

43 JOSEFOVIČOVÁ, M. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923–1945*, s. 220–223.

working within the province and colleagues from the relevant seminaries and institutes not only at the German University in Prague, but also from universities in neighbouring Reich provinces and allied lands.

Translated by Melvyn Clarke

3524/4/46/42
3524/3/25/42 25

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
Gauleitung Sudetenland

Gaustudentenführung

Anschrift: **Der Gaueinsatzreferent.**

Unser Zeichen: **Ho./B.** Ihr Zeichen: _____

Gegenstand: **Kriegseinsatz 1942.**

Bezug: **Ihr Schr. v. 9.7.42.**

Reichenberg,
Theodor-Platz 8.

Prog. den. 25. Juli 1942.
Beethovenstraße 38, Fernruf 226-51-54

Sehr geehrte Frau Doktor!

Wollen Sie, bitte, entschuldigen, dass ich den Einsatz der Ihnen bereits Genannten heute für ungültig erklären muss, da diese vom Sicherheitsdienst in Prag nicht freigegeben werden. Für Ihren Einsatz sind nun endgültig nachstehende Studentinnen bereitgestellt:

Schott, Gilde, Reichenberg, Hlasiwetzstr. 5,
Jaschke, Elisabeth, Freiwaldau, Goldweg 83,
beides Philosophie-Studentinnen, im Hauptfach Geschichte. Wollen Sie mir, bitte, bekanntgeben, wo Fräulein Jaschke in Reichenberg unterkommen kann, da sie nicht reichenbergerin ist.

Heil Hitler!
Der Gaueinsatzreferent:
Hoffmann
/Hoffmann/

117 Anlage! *Rechnung. vom 30.7.42*

Ukázka úřední korespondence z 25. 7. 1942
(A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1126)

3529/3/187/44
Sternberg, 4.9.1944.

Sehr geehrte Frau Dr.Klante,

wir hoffen,daß unser Brief Sie bereits in Reichenberg antrifft. Bevor wir Sternberg verlassen,wollen wir Ihnen einen kurzen Arbeitsbericht senden.Es war uns möglich,in den vergangenen Tagen die Kreise Sternberg und Bärn vollkommen durchzuarbeiten,im Sternberger Kreis waren uns 5 Besichtigungen möglich,während die Verbindungen zum Nachbarkreis keine derartigen Exkursionen erlaubten.Als Beispiel für die mangelhaften Fahrtverbindungen können wir am besten den Besuch bei Herrn Rößner in Groß-Waltersdorf(nicht in Bärn)anführen.Trotz verschiedener Versuche war uns ein Ferngespräch mit dem Herrn nicht möglich,deshalb mußten wir ihn persönlich aufsuchen.Kurz nach 4h früh ging der einzige Autobus nach Bärn,dann bezutzten wir eine kurze Bahnstrecke und hatten noch einen 14 km langen Fußweg vor uns.Die kleine Wanderung war sehr hübsch,weniger angenehm die Enttäuschung,die uns Herr Rößner bereiten mußte,denn er konnte uns keine Auskünfte geben und verwies an Herrn Direktor Theimer in Bärn.Da kein Autobus zur Verfügung stand,mußte eine über 50 km lange Bahnstrecke benutzt werden,die uns gegen 21 h nach Sternberg zurückbrachte.Den Zeitverlust,den uns solche Schwierigkeiten bereiten,können Sie leicht an diesem kleinen Beispiel,ermessen.

Durch Herrn Rittmeister Thanel wurden ungeahnt wertvolle Hinweise zuteil.Seiner Meinung nach stehen auch Betriebsbesuchen in anderen Kreisen nichts im Wege.Der Herr Thanel an der HK.Troppau arbeitet, ist ihm die jetzige Sachlage wohl hinreichend bekannt.

Wir haben in einschlägigen Schrifttum,das sich im hiesigen Museum befindet,aufschlußreiche Artikel entdeckt,die wir gut verwerten konnten. Dem Rat Herrn Thanel zufolge fahren wir jetzt nach M.-Schönberg,(Zephyreskustr.,bei Dr.Bittner,)und hoffen,Ihnen bald einen ausführlichen Bericht senden zu können.

Herr Direktor Weiß ist vor einem Monat verstorben.Nach Schönbergw wollen wir die bereits angeknüpfte Verbindung mit Herrn Meißner,Freudenthal,wieder aufnehmen.

Mit herzlichsten Grüßen an Sie und die Anstalt,bes.unsere Kameradinnen,

Ihre

Hilde Spiess
Liese Schürer

Dopis Hilde Spiessové a Liese Schürerové z 4. 9. 1944 Margarete Klanteové
(A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/v)

Kritik:

- 1) Mein Wunsch wäre nur dass Prof. Znojil in der
Zukunft mit „Wissenschaft“ befasst. Glaubt das für die
Zukunft mit der
ist in der Zukunft mit
ist in der Zukunft mit
ist in der Zukunft mit
- 2) ...
- 3) Bitte um ...
- 4) ...

Z pracovní zprávy Evy Kaulbachové
(AAV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/ch)

3529/3144E/44 1911-
219
101

Wirtschaftlicher Gestellungsbefehl

(Verpflichtungsbescheid)

auf Grund der Verordnung zur Sicherstellung des Kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischer Bedeutung vom 13. II. 1939 (RGBl. I S. 206) und der Dienstpflicht-Durchführungsanordnung vom 2. III. 1939 (RGBl. I S. 403)

Herrn Ponilitsch Gonor 15.8.18 Berufsgruppe
bisher: kriegsbed.
 Fräulein (Vor- und Zunahme)

in Wien, XIX, Spillergasse 10
 (Bezirk, Straße, Hausnummer)

Sie werden hiermit für begrenzte Zeit ab 28.8.44 88/81 II/9
 zur Dienstleistung als Studentenferieneinsatz 1944
 bei Arzt für Kinder- u. Telephonologie
 verpflichtet.

Sie haben sich am 28.8.44 um Uhr
 in Reichenberg, Therothplatz 8
 (Ort und Straße)

bei Wagen stelle zur Arbeitsaufnahme zu melden.
 Mitzubringen sind: Arbeitsbuch, Steuerkarte, Quittungskarte, Ur-
 laubsmarkenkarte usw.
 Arbeitszeit und Entlohnung nach Tarif-, Betriebs-(Dienst-)ordnung
 des Aufnahmebetriebes.
 Eine allenfalls derzeit bestehende Dienstverpflichtung wird hiermit
 aufgehoben.
 Die Hinweise auf der Rückseite sind zu beachten.

Wien, den 26.7.44

Arbeitsamt Wien Winkelberg
Bevollmächtigter Dienststellenleiter:
Abt. III Berufsnachwuchsführung
III, Generalgouvernement Platz Nr. 2

*) Die Übernahme in eine Angestelltentätigkeit bedarf der schriftlichen Zustimmung des Arbeitsamtes.

Q/0561 /

Ukázka formuláře „umístěnky“ (Erna Preibisch) na letní studentské nasazení (A AV ČR, fond SVÚL, i. č. 1127/p)

Political Activity of Stanisław Kutrzeba in 1945¹

PIOTR BILIŃSKI

Politická činnost Stanisława Kutrzeby v roce 1945

Abstrakt: Právní historik, Stanisław Kutrzeba (1876–1946) byl jednou z vůdčích polských vědeckých osobností, která měla též vliv na soudobou politickou scénu. Studie se zaměřuje také na jeho publicistickou činnost v křesťansko-demokratickém tisku. Zvláštní pozornost je věnována jeho cestě do Moskvy v roce 1945, kde se zúčastnil oficiálních polsko-sovětských jednání, jež však nevedla k žádným pozitivním výsledkům.

Klíčová slova: dějiny historiografie; Polsko 1945; dějiny politiky; Stanisław Kutrzeba

Abstract: Historian of law Stanisław Kutrzeba (1876–1946) was one of the leading figures of Polish scholarship, and had a partial influence also in the field of contemporary politics. The study is focused on his engagement in the Christian Democratic press and especially on his travel to Moscow in 1945, where he took part in the Polish-Soviet political negotiations, but without any constructive results.

Keywords: history of historiography; Poland 1945; political history; Stanisław Kutrzeba

After Vilnius and Lviv broke away from Poland in 1945, and the destruction of Warsaw, Cracow dominated the scientific potential of the rest of the country. The city was almost untouched by the ravages of war, and at the same time it had not suffered the destruction of the intellectual environment on such a scale as other Polish academic centres, although the scholars of Jagiellonian University and University of Science and Technology were affected by the infamous “Sonderaktion Krakau”. After the war Cracow posed a serious problem for the new Communist authorities, because it was even harder to pacify, as a the city’s ancient social ties had preserved and whose inhabitants succumbed less to atomization than elsewhere. The result of a referendum in 1946 was irrefutable proof of the reluctant attitude of the inhabitants towards the new authorities imposed by the Soviets. Therefore the Cracow society as a particularly ‘reactionary’ and hostile one to the new order was subject to surveillance and harassment. The city became a major center of historical science as well as the seat of the Polish Histor-

1 The original shortened version of this article was published in Polish as a chapter of the monograph: BILIŃSKI, Piotr. *Stanisław Kutrzeba (1876–1946). Biografia naukowa i polityczna*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011, pp. 154–175.

ical Society and the editorial board of ‘Kwartalnik Historyczny’² [‘Historical Quarterly’]. Stanisław Kutrzeba was an undisputed leader of the milieu of historians in 1945, who actively participated in rebuilding the scholarly support network. His fate reveals the ways the new authorities operated in the early years of the Polish People’s Republic and sheds light on the scope of the enslavement of scholars, sought by policymakers at that time.³

According to many scholars Stanisław Kutrzeba (1876–1946)⁴ was one of the most renowned historians of Polish law of the first half of the twentieth century, and his most successful research at a national and European level came in the interwar period. He was Secretary General and then President of the Polish Academy of Sciences, Rector of the Jagiellonian University and President of the Cracow branch of the Polish Historical Society. He participated in many international congresses, and his books were published in various countries. Among the approximately forty volumes of work, the following monographs deserve the highest praise: *Unia Polski z Litwą* [Polish-Lithuanian Union], *Polska i Litwa w dziejowym stosunku* [Poland and Lithuania in historic relationship], *Historia źródeł dawnego prawa polskiego* [History of sources of the old Polish law], as

- 2 The Polish Historical Society founded in Lviv in 1886, was created to promote the development of historical studies. Ksawery Liske was the founding father, who also created the first historical periodical on the Polish soil ‘Historical Quarterly’.
- 3 For more information see STOBIECKI, Rafał. *Historia pod nadzorem. Spory o nowy model historii w Polsce (II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1993, p. 44; HÜBNER, Piotr. *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*. Vol. 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992, p. 402; Idem. *Sila przeciw rozumowi... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*. Kraków: Secesja, 1994, pp. 112–116 (hereafter: HÜBNER, P. *Sila przeciw rozumowi...*); Idem: *Polityka naukowa i struktury organizacyjne nauki w latach 1944–1989*. In ZASZTOWT, Leszek, SCHILLER-WALICKA, Joanna. *Historia nauki polskiej, 1944–1989*, Vol. 10, part 2, Instytucje. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, 2015, p. 86.
- 4 Stanisław Kutrzeba studied law at the Jagiellonian University; he specialized himself in the history of law under the tutelage of Bolesław Ulanowski. After graduation he was granted a scholarship by the Polish Academy of Arts and Sciences to provide archival research in Rome and Paris. In 1901–1908 he worked in the District and Provincial Archive in Cracow (Archiwum Akt Grodzkich i Ziemskich w Krakowie). Since 1908 his professional career was connected with the Faculty of Law of the Jagiellonian University, where he was awarded the degree of extraordinary and later ordinary professor. Twice he served as the dean of the faculty and in the academic year 1932/1933 he was elected the rector of the university. In 1919 he was involved in the Peace Conference in Paris as an expert; in 1925 he took part in Polish-Czechoslovak political negotiations. He was one of the most significant members of the Polish Academy of Arts and Sciences (General Secretary 1926–1939, President 1939–1946). In the frames of “Sonderaktion Krakau” in 1939 he was arrested and had to spend several months in the Sachsenhausen concentration camp. After his release he taught at the secret university. In 1945 he travelled to Moscow to take part in the celebrations of the anniversary of the Soviet Academy of Sciences. Invited by Stalin, he took part in the political negotiations leading to the creation of the “Government of National Unity”. He was also co-opted to the Provincial National Council. He died of cancer in January 1946, frustrated by Communist political practice.

well as an excellent synthesis: *Historia ustroju Polski w zarysie. Korona* [History of the Polish political system in outline. The Crown], which brought him the greatest fame. In his research, Kutrzeba adhered to old methodology paradigms, based on solid archival queries in the country and abroad. His simply incredible knowledge of sources and scope of interest and his ability to combine analytical and synthetic research gave him a prominent position in Polish historiography. According to many scholars, he could not be matched by any historians at that time.

After the Red Army entered Cracow, Kutrzeba immediately decided to return to scientific and organizational work, but above all he joined in the talks with the representatives of the new government – Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski, Stanisław Skrzyszewski, Władysław Gomułka, Bolesław Drobner and Michał Rola-Żymierski, who were staying in Cracow from the end of January 1945. The professor first met with the representatives of the Communist authorities on 29th January 1945 at a supper organized by Bierut at the French Hotel. Apart from Kutrzeba other representatives of the intellectual elite also took part in the meeting: Tadeusz Lehr-Spławiński, Walery Goetel, ks. Ferdynand Machaj, Jerzy Putrament, Bolesław Drobner, Stanisław Skrzyszewski and Jan Karol Wende. The entire company was in a great mood and sang the Polish national anthem along with other national songs. While they were singing, Bierut playfully turned to Kutrzeba and said: ‘Compatriots, compatriots. How incoherently we sing; lots of emotions, but unmusically. After all, we are Slavs. Let’s compare ourselves with the Czechs. Kutrzeba allegedly replied that ‘a Pole does nothing on command. Even our singing is incoherent. It is our national flaw. And sometimes it is a virtue too’. Later many toasts were raised and the gathered discussed the future of Poland. The professor advocated close and sincere Polish-Czechoslovak relations.⁵ Since then he regularly met with the representatives of the new authorities and involved himself in political life.⁶

At the request of the President of the State National Council, Bolesław Bierut, Kutrzeba prepared a memorandum entitled *On the organization of Polish learning* (Cracow 20th February, 1945).⁷ According to Waldemar Rolbiecki, Bierut’s request was a proof of ‘the great respect that the young state power had for the renowned scholarly authorities’.⁸ It is doubtful whether such a diagnosis of Bierut’s motivation reflected reality.

The plan to organize Polish learning propounded by Kutrzeba, largely took into account only the interest of the Polish Academy of Arts and Sciences. The main thesis of the memorandum was to absorb within the Academy smaller scientific and scholarly so-

5 WENDE, Jan Karol. Wizyta prezydenta i premiera. *Życie Literackie*, June 1979, Vol. 29, No. 23.

6 Archive of Science, Polish Academy of Sciences and the Polish Academy of Arts and Sciences in Cracow (hereafter AN PAN and PAU Cr), K. III-11, I II/15. Stanisław Kutrzeba: *Pamiętnik*.

7 For more information see HÜBNER, P. *Siła przeciw rozumowi...*, pp. 13–14; ROLBIECKI, Waldemar. *Geneza Polskiej Akademii Nauk (1930–1952)*. Wrocław: Ossolineum, 1990, pp. 23–27.

8 ROLBIECKI, Waldemar. *Przemiany społecznego ruchu naukowego w Polsce Ludowej*. In JACZEWSKI, Bogdan. *Życie naukowe w Polsce w drugiej połowie XIX i w XX wieku. Organizacje i instytucje*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 356.

cieties based outside of Cracow and to create a nationwide scientific organization directed from Cracow. Kutrzeba, having in mind the destruction of Warsaw, hoped that his vision would appeal to the entire scholarly community, and yet he was compelled to realize, that his demands were purely of a wishful nature. Bierut rejected all Kutrzeba's suggestions seeking to organize Polish learning according to the Soviet model. According to Waldemar Rolbiecki 'instead of any «state idea», [the memorandum] was mainly focused on the particular interest of the Polish Academy of Arts and Sciences: fear of expected threats to its own position and ownership status, at the same time – traditional – expansive monopolistic aspirations'.⁹

Kutrzeba upheld his viewpoint in an article that was not authorized for publication by the censors entitled: *Will Warsaw be the capital? Debatable topic*. In the article, he argued that the destroyed capital did not have conditions to become a university town, because the big-city movement hindered learning to a great extent, forbade concentration and hindered efforts. Scientists were constantly distracted from their work by the lush lifestyle. They lost their sense of indispensability. Another reason that prevented the restoration of the University of Warsaw was its inferiority especially when it came to humanities, in relation to the Jagiellonian University and Polish Academy of Arts and Sciences. Therefore the professor advised to leave the University of Technology in Warsaw, which science was closely connected with practical application/life, while activity of the University would certainly be more efficient outside of Warsaw. In the remaining part of the article he argued that the capital and the seat of the government (should) be moved to Cracow. In the future, after long considerations, the capital was to either be moved to Cracow, or to Kalisz or Piotrków.¹⁰ It is hardly surprising that the contents of the article were not authorized by the censors, and yet it has to be remembered, that such views were not rare.

At the same time Kutrzeba was involved in creating a new Catholic magazine 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly']. The periodical was a continuation of the pre-war Cracow Christian Democratic newspaper 'Głos Narodu' ['Voice of the Nation'], but it was to concentrate more on cultural and religious issues and not on the political-social side. The first editorial meeting at the seat of Archbishop Adam Stefan Sapieha took place on 23rd March 1945. Apart from Kutrzeba, the meeting was attended by such eminent Catholic intellectuals and activists as Artur Górski, Stanisław Pigoń, Jan Dąbrowski, Franciszek Stefan Mazanek, priest Fr. Jan Piwowarczyk, Tadeusz Kudliński, Jerzy Turowicz, Władysław Konopczyński and Alojzy Preissner.¹¹ Fr. Jan Piwowarczyk was the editor-in-chief of 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly']. He was Christian Democrat activist and longtime editor of the 'Voice of the Nation'. Most of the editorial team was comprised of pre-war journalists from the 'Voice of the Nation'. Owing to this fact, the majority of the team shared his political views and was

9 Ibid, p. 356.

10 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I 25 Stanisław Kutrzeba's press articles.

11 KISIELEWSKI, Stefan. *Abecadło Kisiela*. Warszawa: Iskry, 1997, p. 128.

loyal to him. Jerzy Turowicz became deputy editor-in-chief, and in the following years he replaced Fr. Piwowarczyk.

Kutrzeba wrote political and social articles for the periodical for less than a year.¹² His first article was ‘*Siły dziejów*’ [‘*Power of history*’]. The professor drew attention to the theory of the collapse of civilization offered by Oswald Spengler, according to which ‘nations allegedly have lives similar to people’s lives. They have childhood, manhood, and even the age of defeat. They pass and die to make place for the others. Some nations began to declare themselves young, thus having the right to live. However, the Germans would say of themselves that they were young though they had a centuries-old past. And so did the Italians. Again pessimistic forecasts about the collapse of Western civilization began to appear anew. And they were intellectually justified. Spengler’s viewpoints were criticized by Kutrzeba, who argued, that ‘history knows no natural rights. For in addition to other factors in this history a powerful factor acts in it – the human spirit, capable of creative thought, able to indicate the way to salvation, if the thought is followed by strong will, that shall remove flaws and mistakes pointed to by reason’.¹³

Some of Kutrzeba’s articles provoked polemics among Communist journalists. In April 1945 Wincenty Bednarczuk opposed Kutrzeba in ‘*Dziennik Polski*’ [‘*The Polish Daily*’]. He wrote an article bearing a telling title: *Dość mamy błyskotek* [‘*We have had enough of tinsels*’] where he accused Kutrzeba of having praised Polish noble culture in an article *Cztery demokracje* [‘*Four Democracies*’] published in ‘*Tygodnik Powszechny*’ [‘*The Catholic Weekly*’]. Bednarczuk continued to attack the praise in further polemics.¹⁴

Another attack that distorted the facts was directed by Bednarczuk against Kutrzeba’s text on the causes of World War II.¹⁵ Writing from the position of a Soviet propagandist he accused the scholar of the erroneous presentation of Chamberlain’s policy towards Hitler before the outbreak of World War II and in the first years of its duration.¹⁶ It remains unclear whether Bednarczuk’s nonsense statements were an expression of his own views, or arbitrarily imposed party guidelines, which the journalist merely reproduced. Another prominent Communist journalist, one of the co-creators of cultural policy, editor-in-chief of ‘*Dziennik Polski*’ [‘*The Polish Daily*’] – Jerzy Putrament argued with Kutrzeba, who – in his opinion – ‘had been talking about the war which had

12 KUTRZEBA, Stanisław. *Siły dziejów*. *Tygodnik Powszechny*, 24 March 1945, No. 1; Idem. *Cztery demokracje*. *Tygodnik Powszechny*, 15 April 1945, No. 4; Idem. *Wspomnienie*. *Tygodnik Powszechny*, 6 May 1945, No. 7; Idem. *Przeegrali wojnę*. *Tygodnik Powszechny*, 20 May 1945, No. 9; Idem. *Choroba błędniaka*. *Tygodnik Powszechny*, 17 June 1945, No. 13; Idem. *Jak to było w Moskwie*. *Tygodnik Powszechny*, 8 August 1945, No. 16; Idem. *Zaolzie*. *November*, 1945, Vol. 11, No. 34.

13 KUTRZEBA, Stanisław. *Siły dziejów*. *Tygodnik Powszechny*, 24 March 1945, No. 1.

14 BEDNARCZUK, Wincenty. *Dość mamy błyskotek*. *Dziennik Polski*, 22 April 1945, No. 75.

15 KUTRZEBA, Stanisław. *Przeegrali wojnę*. *Tygodnik Powszechny*, 20 May 1945, No. 9. The article contained amendments made by censorship.

16 BEDNARCZUK, Wincenty. *Nie fałszujemy historii*. *Dziennik Polski*, 24 May 1945, No. 106.

just finished, holding no longer to Churchill's, but Chamberlain's version of facts'.¹⁷ Kutrzeba keenly sustained the attacks. Jerzy Borejsza provided indirect testimony that the scholar was not able to accept the new reality. The former also said that even during the Moscow sessions 'weary and splitting his attention between political talks and a session of the Academy of Learning, Kutrzeba, in his spare time, continued to conduct his polemic with Bednarczuk from 'Dziennik Polski' ['The Polish Daily'].¹⁸

Despite press criticism Kutrzeba continued to write for 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly']. In his article under the telling title *Choroba błędnika* [*Avestibular disease*], he called for the creation of different political parties and clubs in Poland, as well as striving for mutual respect, so as not to impose one's own program 'by rape', but make it dependent on a winning majority in the election. Later in the essay he argued that 'in these assumptions co-operation between parties is possible, because the salient points of their programs must be the same in the current environment: full independence of the state and state organization based on the principles of democracy, which were developed and agreed by the work of Western nations over several centuries: e.g. in England and France, and taken over by the American people; the anti-German front, because Germany is the mortal enemy; the strongest associations with the Slavic countries territorially and ethnically closest of which the Soviet Union is the greatest power, while we are the second country in the Slavic world in terms of population and economic situation'.¹⁹ Despite the program formulated in this way and characterized by far-reaching compromise towards contemporary authorities, Kutrzeba's articles were often confiscated by the censors under the pretext of defending nobility, or undermining the authority of the government. As Fr. Jan Piwowarczyk wrote, 'censorship does it by circling several sentences in an article and ordering their removal. It does not call it a formal confiscation but «an agreement with an editing team». The limit in circulation to ten thousand copies made our life harder [...] others have complete freedom in this respect and print as many issues as they find necessary²⁰. The censors did not allow to print e.g. Kutrzeba's text on letters from children exiled to the Soviet Union, as well as an essay on moving the capital. What is more, a new edition of Kutrzeba's pre-war book 'Polska Odrodzona' ['Poland Reborn'] was withheld by censors, although the scholar intervened with the Prime Minister Edward Osóbka-Morawski.²¹ Since the autumn of 1945, as a result of a progressive disease the scholar did not write his articles himself, but dictated their content to his disciple Władysław Sobociński, who brought them to the editor.

17 PUTRAMENT, Jerzy. Pół wieku. *Zagranica*. Warszawa: Czytelnik, 1965, p. 5.

18 BOREJSZA, Jerzy. Między sobą. Telefon od korespondenta Polskiej Agencji Prasowej Polpres. *Dziennik Polski*, 24 June 1945, No. 137.

19 KUTRZEBA, Stanisław. Choroba błędnika. *Tygodnik Powszechny*, 17 June 1945, No. 13.

20 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I II/12, J. Piwowarczyk's letter to Stanisław Kutrzeba, Cracow 26 May 1945.

21 Ibid, I II/98, Osóbka-Morawski's letter to Stanisław Kutrzeba, Cracow 4 January 1946.

The professor also published his political essays in 'Tygodnik Warszawski' ['Warsaw Weekly']. In one of the texts assessing the interwar period in Poland he emphasized, that Sanation regime led to the defeat in September 1939. He disapproved of Józef Piłsudski's foreign policy and his 'flirting with the Germans', as well as the activity of Minister Józef Beck towards Germany and Czechoslovakia. He was particularly critical of the Polish collaboration with Hitler over the annexation of the Czech Zaolzie in 1938.²²

Kutrzeba also criticized minister Józef Beck's policy in a survey sent in April 1945 to the editor of 'Odrodzenie' ['Rebirth']. He said that after the death of Marshal Piłsudski Beck 'strengthened his bonds with Germany, tried to break up the Little Entente, rejected the idea of collective security and undermined the importance of the League of Nations, which was only in the interest of Germany. [...] Beck underestimated the German danger. He did not agree on a treaty with the USSR, which was advised by France. It was only in March 1939 when Hitler by means of his ambassador Moltke demanded the return of Gdańsk and a corridor through Pomerania, that Beck started seeing clearly. He could not side with Germany, because these concessions to Germany would provoke such outrage that it could have swept over the entire cabinet. [...] So the minister quickly changed his policy by 180 degrees to anti-German, thinking, that it would save governance of the Sanacy group. It was too late. He led to a disaster of 1939'.²³ Kutrzeba's views on Sanacy pre-war foreign politics barely differed from the government propaganda at that time, controlled by the agents of the Soviet secret police. However, it cannot be forgotten that the Sanacy was also criticized by the opposition parties, including Polskie Stronnictwo Ludowe [Polish People's Party] and Stronnictwo Pracy [Labor Party], as well as a significant part of the society tormented by the occupier.²⁴

From the spring of 1945 the professor fell seriously ill with cancer. In April, he did not go with the rector Tadeusz Lehr-Spławiński to Warsaw for an important meeting with Bierut. It concerned a memorandum drawn up by both researchers on the situation in Poland. The Archbishop of Cracow Adam Stefan Sapieha also signed the text as confirmation of his solidarity with its contents. The signatories of the memorandum had no intention of attacking the new government, but they noticed mistakes in its proceedings in domestic politics and, therefore, the memorandum drawn up by them contained moderate criticism of relations in the country.²⁵ They particularly asked the security authorities not to prolong brutal investigations. 'Let everyone be held responsible only for their own guilt, thoroughly, objectively investigated and assessed. If the punishment is

22 KUTRZEBA, Stanisław. Lat dwudziestych ocena. *Tygodnik Warszawski*, 9 December 1945, No. 5.

23 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I 25. Stanisław Kutrzeba's Press articles.

24 KERSTEN, Krystyna. Społeczeństwo polskie wobec władzy komunistów. In KERSTEN, Krystyna. *Między wyzwoleniem a zniewoleniem Polska 1944–1956*. London: Aneks, 1993, p.13.

25 WOLNY, Jerzy. Ostatnie lata działalności kościelnej Adama Stefana Sapiehy. In WOLNY, Jerzy. *Księga Sapieżyńska*. T. 2. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1986, p. 511 (hereafter: WOLNY, J. *Ostatnie lata działalności kościelnej Adama Stefana Sapiehy*).

to be meted out, let it be done here, on their own land. As representatives of the world, which serves the highest ideals – religion and science, anxious about the present and still remembering the past, we address you, Mr. President. Please undertake measures necessary to prevent anything that might arouse grievances and anxieties, splitting the nation, which in this era burdened with far-reaching effects, should be united in/by means of feelings, thoughts and aspirations. We are deeply convinced, that you will understand our concern and intentions, for we wish to serve one purpose: the greatness and well-being of our State, and the freedom of life of our Polish society.²⁶

We learn about the circumstances behind the creation of this memorandum from Kutrzeba's diaries. On 28th March 1945 he wrote: 'the Metropolitan [Sapieha] invited me to his seat along with a few other people to counsel what to do, in order to work towards improving relations. The Metropolitan brought up the issue of the freedom of press; 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly'], issued under his auspices, encounters difficulties with the censors and is not granted paper to print on. Another issue brought up was arrests, and that investigations/inquiries should be sped up, so that the innocent should not be imprisoned etc. Lehre [Splawinski] and I undertook to write a memorandum, to hand it to the voivode who would hand it to President Bierut.'²⁷ Another note of the 2nd April: it appears that Kutrzeba wrote the memorandum, Tadeusz Lehr-Splawinski included his remarks, and the document was presented to Sapieha to read. The following day both scholars took the memorandum to Voivode Adam Ostrowski, who refused to send it to Warsaw. However, he would provide a car, which would take the authors of the memorandum to the capital and personally hand it to Bierut. Unfortunately, due to Kutrzeba's illness only Tadeusz Lehr-Splawinski went to Warsaw, and as could have been foreseen, the authorities ignored the demands included in the document, and considered it a hostile act of 'the clerical circles' aimed at 'influencing the course of events in the country'.²⁸

Despite ill health and progressive cancer, Kutrzeba went by train to Moscow on June 10, 1945 to represent the Polish Academy of Arts and Sciences and the Ministry of Education at the Jubilee celebration of the 220th anniversary of the USSR Academy of Sciences, to which the Soviet authorities attached great importance. The delegation

26 Memoriał prof. S. Kutrzeby, prof. T. Lehra-Splawinskiego, abpa A. S. Sapiehy do prezydenta B. Bieruta o sytuacji w Polsce. In STEPIEN, Stefan. *Kardynał Adam Stefan Sapieha. Środowisko rodzinne, życie i dzieło*. Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Nauk w Przemyslu, 1995, p. 184.

27 AN PAN and PAU Kr, K III-11 II I/15, Stanisław Kutrzeba: *Diary*. See also KUTRZEBA-POJNAROWA, Anna. Współpraca Stanisława Kutrzeby z metropolitą Adamem Sapiehą w czasie II wojny światowej. In WOLNY, Jerzy. *Księga Sapieżyńska*. T. 2. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1986, p. 699.

28 WOLNY, J. *Ostatnie lata działalności kościelnej Adama Stefana Sapiehy*, p. 511; See also CZAJOWSKI, Jacek. *Kardynał Adam Stefan Sapieha*. Wrocław: Ossolineum, 1997, p. 197; ŁATYŃSKI, Marek. *Nie paść na kolana. Szkice o polskiej polityce lat powojennych*. Towarzystwo Przyjaciół. Wrocław: Ossolineum, 2002, p. 670 (hereafter: ŁATYŃSKI, M. *Nie paść na kolana*).

was also attended by other prominent academics including Tadeusz Kowalski, Leon Hirszfeld, Tadeusz Kotarbiński, Tadeusz Lehr-Splawiński, Bolesław Hryniewiecki, Valery Goetel, Stefan Pieńkowski and Henry Raabe.²⁹ Due to refusal from many prominent Polish politicians (including Wincenty Witos) to participate in the talks in Moscow, Bierut proposed to appoint Kutrzeba a member of the Consultative Committee.³⁰ At the station in Minsk the professor received an official invitation to the conference, and escorted by the NKVD he was flown to Moscow. According to Wojciech Roszkowski the scholar was lured to Moscow by a trick under the guise of the departure for the anniversary ceremony of the USSR Academy of Sciences.³¹ However, this does not seem to be true, since Kutrzeba's trip for consultations had been discussed in government circles for a few months. His name first appeared in Frank Delano Roosevelt's letter to Stalin of 6th February 1945, and then in Bierut's note to Molotov dated 25th February.³² He was then spoken about on 5th March, at a meeting between Molotov and Harriman and Clark Kerr, and then it was said that Kutrzeba had been approved by Bierut.³³ The final decision to call the professor to Moscow was made by Stalin at a meeting with Harry Hopkins on 6th June 1945.³⁴ Hence his arrival at the Russian capital was not a surprise to anyone. Krystyna Kersten said, that during the meeting Kutrzeba had no influence on the decisions taken, and he was called only because he was clueless on the political situation at that time. His prestige and moral authority could be used in a game played by Molotov aimed at making the Provisional Government of National Unity trustworthy in the eyes of the Polish society and public opinion.³⁵ In addition, when Kutrzeba decided to participate in the meeting in Moscow, he was under the delusion that 'it was possible to maintain Polish sovereignty in these circumstances', as well as it was possible to reach an agreement with the Communists. He was convinced, that 'in the contract «quid pro

29 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I II/27. Jubileusz Akademii Nauk ZSRR. [The Jubilee of the USSR Academy of Sciences.]

30 WOJDYŁO, Witold. *Stanisław Grabski (1871–1949). Biografia polityczna*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003, pp. 370–371.

31 ALBERT, Andrzej [ROSZKOWSKI Wojciech]. *Najnowsza historia Polski 1918–1980*. London: Polonia, 1989, p. 485.

32 KERSTEN, Krystyna. *Jalta w polskiej perspektywie*. London: Aneks, 1989, p. 111 (hereafter: KERSTEN, K. *Jalta*).

33 Ibid, pp. 114–115.

34 Ibid, p. 148.

35 Ibid, p. 111; KERSTEN, Krystyna. *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*. Poznań: Kantor Wydawniczy SAWW, 1990, p. 137; See also WRONA, Janusz. *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie Skłodowskiej, 1995, pp. 125–135; BARNASZEWSKI, Bogusław. *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*. Warszawa: Semper, 1996, pp. 55–58; MICHOWICZ, Waldemar (ed.). *Historia dyplomacji polskiej 1939–1945*. Vol. 5. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999, p. 632–633; BARTOSZEWICZ, Henryk. *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1999, pp. 152–156.

quo» not only saved its own existence, but it also served to maintain and create national, social, artistic and intellectual values'.³⁶

Churchill was well aware of the political happenstance and Stalin's political game, writing that: 'Molotov now refuses to accept any other interpretation of the Crimean proposals with the exception of his own, extremely rigid and narrow. He practically aims to exclude from the consultations all our candidates and adopts the tactic of relying on Bierut and his gang's opinions. [...] In other words, it is evident that he attempts to transform the consultations with the Poles from outside Lublin into farce, which means, that the new government in Poland will be similar to the current one, but so disguised, that the ignorants have more respect for it.'³⁷ In spite of being fully aware of the changes taking place in Poland, Churchill did not intend to stop the Communists, caring only about the prestige of the United Kingdom. According to Krystyna Kerstenowa, 'he was only concerned that the agreement, which had been concluded in Moscow about the Polish government, did not have an apparent Munich character – was not considered one that aimed to impose on the Polish nation against its will, a solution agreed in advance by the great powers'.³⁸

For the former leader of the National Democratic Party of Cracow, Stanislaw Rymar, Kutrzeba's trip to the political talks in Moscow was quite a surprise. In his memoirs he noted that before leaving for the anniversary celebrations of the USSR Academy of Sciences, Kutrzeba and rector Tadeusz Lehr-Splawiński visited him in his house. During the meeting, they agreed that the professor would only go to Russia to represent Polish science at the congress of Soviet scientists and would not meddle in politics. However, it happened otherwise; Kutrzeba, who, for years, 'had liked politics and eagerly presented his opinion on current topics' (mainly in 'Głos Narodu' ['Voice of the Nation']), became involved in the political debate.³⁹

Having arrived at the capital of Russia on 14th June, Kutrzeba established close relations with the leader of the people's party Stanisław Mikołajczyk, whom he considerably supported during the sessions. The presence of the former Prime Minister was quite surprising for the professor and national delegates, as the Soviet authorities shied away from inviting him to the sessions. Meanwhile, Stalin was convinced that 'allowing a few politicians, including Mikołajczyk, to participate in consultations, and later in the government, did not threaten to overthrow the Communists and the process of autonomizing Poland from the Soviet Union'.⁴⁰ During the first conversation at the airport, Kutrze-

36 KERSTEN, Krystyna. *Powojenne wybory intelektualistów*. In KERSTEN, Krystyna. *Między wyzwoleciem a zniewoleniem Polska 1944–1956*. Aneks: London, 1993, pp. 127, 137.

37 KERSTEN, K. *Jalta*, p. 117.

38 *Ibid.*, p. 152.

39 Biblioteka Jagiellońska (hereafter BJ), ms 9799 III. Stanisław Rymar: *Diary*. T. 4. *W Polsce Ludowej*. During the meeting Kutrzeba allegedly asked Rymar: 'What do you want us to say to Stalin?'

40 *Ibid.*, p. 147.

ba informed Mikołajczyk, that Polish society ‘was longing for a settlement, and that the people were tired, and at the end of their tether’.⁴¹

In the evening, during formal dinner, the scholar was introduced to the members of the Provisional Government. The proceedings began on 16th June with a meeting of the Polish delegation and representatives of the victorious powers – the Commissioner Vyacheslav Molotov, the ambassadors of the United Kingdom – Archibald Clark Kerr and the United States – William Averell Harriman. Later that evening, the debate continued within the Polish group. The discussion was chaotic, there were conflicts and verbal skirmishes. Kutrzeba also spoke during the debate, to the effect that ‘a state must be independent and sovereign. We have no other choice but to rely on the three powers. We just want to ensure ourselves guarantees of independence from the Soviet Union. There should be no more disputes between us. We lose 14 million people in the east, of whom 4 million are Polish, we get 79 thousand square kilometres of land less than we had before 1939. We are an agricultural country and it is a big issue. It is a terrible disaster for us. National states are relics. We have to be a national state and it is our asset. There are no Jews – there are only 50 thousand of them’.⁴² Kutrzeba continued to talk about repressions, conditions in prisons, and at the end, he stood up for the freedom of press and said that currently journalists had no freedom to voice their opinions, and the opposition press received too small an allotment of paper to print on.⁴³ Prime Minister Edward Osóbka-Morawski falsely replied: ‘Why did you not ask for permission to publish the journal? We would have given it to you.’⁴⁴ After returning to Poland, the Prime Minister did not keep his word.

At the next meeting on 18th June there was a sharp conflict between Władysław Gomułka and Stanisław Mikołajczyk. The dispute concerned the post of Prime Minister, which Mikołajczyk wanted. It was then that Gomułka allegedly said that ‘we will never give away power once gained’. Moreover, he threatened those gathered that they met ‘for the third, but perhaps the last time. If we do not reach an agreement, we will return to the country without you. Be assured that in two or three months our government will be recognized by the Western countries, which can happen now with you joining the government. And even if we need to wait more – we will wait, but we will not surrender the power. However, you will pass your exam as Poles and patriots. Failure to create a Government of National Unity may result in the death of a few more people, but it will not scare us. We grew up within the Polish nation, [in] its struggle for freedom and

41 KERSTEN, K. *Jalta*, p. 159; PACZKOWSKI, Andrzej. *Stanisław Mikołajczyk, czyli kłęska realisty (zarys biografii politycznej)*. Warszawa: Agencja Omnipress, 1991, p. 132 (hereafter: PACZKOWSKI, A. *Stanisław Mikołajczyk*); ŁATYŃSKI, M. *Nie paść na kolana*, p. 287.

42 *Rozmowy polityczne w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (czerwiec 1945)*. Archiwum Ruchu Robotniczego, Vol. 9. Compiled by Władysław GÓRA, Aleksander KOCHANOWSKI Warszawa: Książka i Wiedza, 1984, pp. 106–107 (hereafter: *Rozmowy polityczne*).

43 PACZKOWSKI, A. *Stanisław Mikołajczyk*, p. 132.

44 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I II/27.

independence, we have always had the hardest life. We will destroy all reactionary bandits without scruples. You can continue to scream that the blood of the Polish nation is being shed, that the NKVD rules Poland, but it will not turn us back from our path. You have a choice – either an agreement and joint efforts to rebuild Poland or going separate ways and forever.⁴⁵ The result of Gomułka's strong opposition supported by the rest of the Communists and the delegates from London (primarily Jan Stańczyk) and from the country, who 'were very eager to reach an agreement', was an impasse in the negotiations, Mikołajczyk had to withdraw his candidacy, agreeing to assume the post of a Deputy Prime Minister.⁴⁶

Kutrzeba, who was taking part in the negotiations, emphasized in press interviews that although the talks were not easy, they were, however, 'clearly enlivened by the desire to bring about a mutual agreement. And the main goal as well, consent and reconciliation among the Poles themselves, was achieved'.⁴⁷ This statement proves Kutrzeba's lack of acquaintance with the political situation and unawareness of the fact that all the arrangements had been inspired by Stalin. It has to be remembered that at the same time when the talks on creating a new government were being held, a trial of the leaders of the Polish Underground [Polska Podziemna] began in Moscow. The leaders were charged with acts of anti-Soviet sabotage and collaboration with the Nazi occupiers. None of the charges was substantiated with any credible evidence, which was pointed out by the press in exile.⁴⁸ The trial and the sentence was tacitly accepted by the Polish participants in the consultations in Moscow, and it cast a political and moral shadow on the concluded agreement. Furthermore, it lay heavy on Mikołajczyk, who until November 1944, as Prime Minister was a direct superior of many of the accused.⁴⁹

On 21st June 1945, after the sessions ended and the Provisional Government of National Unity was formed, Kutrzeba spoke officially for the last time saying that, together 'we strive to ensure harmony and friendship inside the country, and Poland was democratic and strong. It is understood, that the Polish state can be built and developed only in friendship and based on the Soviet Union and the Western countries, which had always been Poland's desire in history'.⁵⁰ On the same day, Bierut appointed him a deputy to the State National Council [Krajowa Rada Narodowa], but due to poor health, after returning to the country, he did not participate in its meetings.⁵¹ Because of illness, he had to leave Moscow early and hurriedly return to Cracow, where he had to undergo se-

45 *Rozmowy polityczne*, p. 110.

46 KERSTEN, K. *Jalta*, pp. 160–161.

47 PODOSKI, J. Braterstwo nauk słowiańskich. Prezes PAU dr St. Kutrzeba o swym pobycie w ZSRR. *Dziennik Polski*, 1945, Vol. 7, No. 150 (hereafter: PODOSKI, J. *Braterstwo nauk słowiańskich*).

48 *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*, 19 June 1945, Vol. 2, No. 143.

49 KERSTEN, K. *Jalta*, p. 167.

50 *Rozmowy polityczne*, p. 120.

51 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I II/32. The resources on the activities of the State National Council. See *Dziennik Polski*, 30 June 1945, No. 143.

rious surgery. Prior to leaving he still managed to participate in a banquet at the Kremlin, which was held on 23rd June, 1945.⁵²

During the gala dinner, in response to Zygmunt Żuławski's toast, Stalin said that 'there is blood between the Polish and the Russian nations. Poland and Russia have waged wars against each other for centuries, which Germany benefited from. [...] Only after the Second World War new people found themselves in Poland, who wanted to communicate with Russia. Osóbka-Morawski was such a person. He was not a Communist, but a socialist and a symbol of new people, who found themselves in Poland and communicated with the new people in Russia. [Tomasz] Arciszewski was a symbol of old people, harmful for Poland and Russia. We do not want to be believed word for word. Nobody should be believed word for word. Let facts and deeds prove Russia's attitude towards Poland. They should help us arrange our mutual relations. Poland will be a great and strong country. And to be so, Poland needs to be allied with more than one country. It has to be allied with a few countries. Poland needs alliances with the Western countries i.e. the United Kingdom and France, but it also needs to have friendly relations with America. History teaches us that one does not have to wait long for the German power to revive. The Germans need only twenty years to revive their power and threaten a new war. That is why Poland needs to establish new alliances. Poland needs an agreement between four countries: Poland – the Soviet Union – England – America.'⁵³ It is worthwhile to note that an interesting anecdote remained from the meeting with Stalin. Allegedly, when Stalin finished his speech and asked if somebody from the Polish delegation wanted to take the floor, the entire room went silent, only Adam Krzyżanowski asked if he could have another cup of coffee. Stalin met his request with a smile on his face. It is worth recalling, that going to the Moscow talks, Krzyżanowski considered the case of Polish sovereignty lost and remained passive during the negotiations.⁵⁴ The opinion was confirmed by Stanisław Rymar, who wrote that 'from the very beginning, Krzyżanowski believed surrendering to the left was an inevitable necessity, and each day of delay was an unnecessary waste of time'.⁵⁵

According to Anna Kutrzeba-Pojnarowa, during his stay in Moscow Kutrzeba drew up a project for a new constitution for the Republic of Poland, which he had much thought about during the Nazi occupation. Then he presented the draft to the participants at the talks, whom he 'adjured, that the principles laid down in the document were

52 *Dziennik Polski*, 25 June 1945, No. 138. Account from Moscow talks.

53 As cited in *Rozmowy polityczne*, pp. 133–134; WERBLAN, Andrzej. *Władysław Gomułka sekretarz generalny PPR*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1988, pp. 268–269; See also KUTRZEBA, Stanisław. Jak to było w Moskwie. *Tygodnik Powszechny*, 8 July 1945, No. 16. The text of Zygmunt Żuławski's speech delivered at Stalin's banquet is preserved at the National Ossoliński Institute in Wrocław. See ŻUŁAWSKI Zygmunt. *Listy, przemówienia, artykuły 1945–1948, ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Eds. Ireneusz LIPIŃSKI, Jakub TYSZKIEWICZ. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 1998, p. 69.

54 AN PAN and PAU Kr, K III-11, I II/27. Stanisław Kutrzeba's account of Moscow negotiations.

55 BJ, rkps 9799 III. Stanisław Rymar: *Pamiętnik*. Vol. 4. *W Polsce Ludowej*.

a guideline to action, and courts should always be independent'.⁵⁶ However, all of his proposals were ignored by the Communist authorities.

The Moscow talks were commented on by the press in exile, who strongly criticised Mikołajczyk's submissive attitude and judgements delivered in the Trial of the Sixteen. Nonetheless, it justified Krzyżanowski and Kutrzeba's attitude recognizing them as 'Poles and Europeans, scholars and people of enlightened minds'. A journalist who used a pseudonym – *Politicus* wrote, that 'we understand what feelings inspired them during the Moscow talks. Because, having found themselves in such a completely unknown situation to European civilization, to the mind of a European, that one asks oneself whether all that was true, or just another nightmare of the war, that brought about new objections and unveiled the old ones. The manners and customs of the old world had not only decreased – let us say that clearly – but manifestly entered into the era of barbarism' – he sadly stated.⁵⁷

Kutrzeba arrived in Cracow by train on June 26, 1945.⁵⁸ He immediately convened a meeting with his closest associates at his house. The meeting was attended by, among others, Archbishop Adam Stefan Sapieha, Fr. Jan Piwowarczyk, Director of the Association of Profit-making Companies Bank, Rudolf Jędrzejowski, Władysław Szafer and Jan Gwiazdomorski. During a brief conference Kutrzeba let slip information from negotiations he had been leading with the Communist leaders – Bolesław Bierut, Edward Osóbka-Morawski and Władysław Gomułka. During the talks it was agreed, that 'Kutrzeba was to be the head of the Catholic party in Poland, that he was entitled to choose one minister from among the party's members, and that he would be able to issue a daily'.⁵⁹ In such a situation, Kutrzeba would appoint Włodzimierz Tchórznicki as a Minister, and Jan Gwiazdomirski would become the Secretary General of the new party. The gathered guests were both surprised and incredulous. Metropolitan Archbishop Sapieha and Fr. Jan Piwowarczyk were silent, while Szafer and Jędrzejowski declared they would not want to take any decisions without consulting Rymar. The following day the professor met with Rymar, during which meeting 'it turned out, that all his [Kutrzeba's] construction was nothing more than a heap of sand, and it was based on loose conversations and was far from any concrete decisions. Karol Popiel, who acted as a representative for churchgoers, was invited to the country in a Moscow protocol, while in the country new people i.e. [Feliks] Widy-Wyrski, [Zygmunt] Felczak, [Stefan] Brzeziński declared themselves proper representatives of the Labour Party, legitimizing themselves alongside [Tadeusz] Michejda, [Józef] Kwasiborski and [Franciszek] Urbański. The former ones surely will not be eager to accept Kutrzeba's leadership. During that time, a government was being formed in Warsaw with no regard for Kutrzeba. My conversation with the professor was undoubtedly very unpleasant for him –henceforth he has ceased

56 AN PAN and PAU Kr, K III-216, j. a. 135.

57 POLITICUS, Ohyda. *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*, 19 June 1945, Vol. 2, No. 143.

58 Warszawa wita twórców jedności narodowej. *Dziennik Polski*, 28 June 1945, No. 141.

59 BJ, rkps 9799 III. Stanisław Rymar: *Pamiętnik*. vol. 4. *W Polsce Ludowej*.

to be involved in political organization' – as Rymar noted.⁶⁰ In September 1945, Karol Popiel, who had arrived in London, conducted an interview with Kutrzeba. The professor felt sorry that although he had been staying in Poland for two months, he did not contact him. Popiel dissuaded the scholar from creating his own party and offered to join the Labour Party. However, due to poor health Kutrzeba did not actively participate in political life anymore.⁶¹

Because of a relapse, the day after his return Kutrzeba underwent prostate resection surgery, which did not bring the expected improvement. After returning home, he did not get out of bed, and only for short moments did he receive guests interested in his reflections from the stay in Moscow. He intended to hold a press conference after his recovery and thus report from the Moscow talks. When it turned out to be impossible, he drew up a comprehensive report which was to be published in 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly']. The publication was sent to the Cracow censorship office. The head of the office, Roman Szydłowski, read the text himself and said that 'the article was very reasonable and did not raise any doubts. However, it contained two or three sentences that could have sent the wrong signal. One of them stated, that Bolesław Bierut represented the Polish Workers' Party, while according to an official version, the President of the State National Council at that time was politically non-aligned. In the second sentence there was an allusion that the talks in Moscow were going to be held as long as the delegates signed an agreement'. To settle the matter amicably, the censor personally went with the article to Kutrzeba, who lay sick at home. According to Szydłowski, the professor agreed to the proposed deletions, 'if the other delegates, who were accompanied in Moscow by Professor Adam Krzyżanowski and Dr Henryk Kołodziejcki, agreed to the changes'. In such circumstances Szydłowski went to Krzyżanowski, who not only approved the deletions, but also phoned Kołodziejcki and persuaded him to give his consent for printing the article with all of the amendments by the censorship. After all these measures had been taken, the text was published in 'Tygodnik Powszechny' ['The Catholic Weekly'].⁶²

In the censored text Kutrzeba criticized the attitude of the government in exile, which – in his opinion – began to conduct policy contrary to Poland's *raison d'Etat*, and he strongly supported new authorities. He warned that 'actions of the London-based government directed against Russia could push the country into utter depths and knock it off a cliff. Counting on war between England and Russia is, however, a peculiar naivety to everybody who observes the current relations, and even if it was so, if such war was to come, then Germany would be used against Russia, and there is no doubt that

60 Ibidem.

61 POPIEL, Karol: *Od Brześćcia do «Polonii»*. London: Odnova, 1967, pp. 125–126; BUJAK, Waldemar. *Historia Stronnictwa Pracy 1937–1946–1950*. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1988, p. 169.

62 SZYDŁOWSKI, Roman. *Wojna zaczęła się w Tarnowie. Wspomnienia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1991, pp. 182–183. Both quotes taken from this source.

for this help they would seek profit from our land; one does not need to think what Poland would look like then. Our actions and activity must be governed by sense; we must reject all remnants of political romanticism, which have been hanging so intensely and long over ourselves. Being aware of the negative mood in Poland connected with the loss of the former Polish eastern territories, he proposed, that ‘we have to say it with our teeth clenched, so that the pain in the breast did not come from the outside, that it has to be this way, that if we intend to have free, peaceful eastern borders we have to settle all the contentious issues connected with the Polish eastern territories by being adequately compensated for them on our old Piast lands, stretching as far as Odra and Nysa. We have to stop being a multinational state, since as history has shown, such conglomerates of foreign nationalities only disrupts a strictly national state, wherever only we – Poles will be masters of our own fate’. Later in his article, he proposed that ‘apart from currently existing parties, a new one should be created – Christian – democratic, which would represent a large faction of the Polish society, ready to cooperate with the Government of National Unity in new circumstances, and not represented by the existing parties’.⁶³ The professor’s argumentation was certainly naive, and proved that he did not have an understanding of Stalin’s genuine political objectives towards Poland and hoped that after the end of the Second World War, there would be an open space for the Polish-Soviet compromise, which would allow for the maintenance of at least partial independence from the eastern neighbour. There is no doubt, that these were unrealistic expectations, but the scholar was not the only person expressing them at that time. Moreover, there is no doubt that they were the result of patriotic motives, and not any sympathy for Communism. Kutrzeba’s opinions were in line with the nineteenth-century tradition of settlement desires, not being aware that the partner had radically changed, as it was no longer the Romanov Empire, despotic, and yet adhering to certain standards and tolerating certain differences, but the totalitarian Communist regime, merely interested in unconditional subordination of Poland and making the country one of its satellites.

In another interview given to a journalist of ‘Dziennik Polski’ [‘The Polish Daily’], Kutrzeba admiringly spoke about the achievements of Soviet science, development of contemporaneous Moscow and he would praise Joseph Stalin, saying he was ‘a great statesman of the Soviet nation’. According to the scholar, Stalin was not very tall, ‘expressed himself in a simple and moderate manner in gesture, word and tone. [...] spoke rather slowly, but with remarkable clarity, as if weighing every word. In contrast to the other, excessively noisy people, who were no longer on the world’s stage, here was a genuine statesman and the undoubted leader of his nation.’⁶⁴ It was also reiterated in

63 KUTRZEBA, Stanisław. Jak to było w Moskwie. *Tygodnik Powszechny*, July 8 1945, No. 16; see also BORODZIEJ, Włodzimierz. *Od Poczdamu do Szklarskiej Poreby. Polska w stosunkach międzynarodowych 1945–1947*. London: Aneks, 1990, pp. 30–31. LATYŃSKI, M. *Nie paść na kolana*, p. 314.

64 PODOSKI, J. *Braterstwo nauk słowiańskich*. It is uncertain whether the text was authorised, but from Kutrzeba’s notes it is evident that he had a similarly flattering attitude towards other Com-

Cracow, that Stalin ‘liked’ Kutrzeba, and he envisaged him in various political plans. However, the professor died, and ‘the Bolsheviks repaid him, because for collaborating with Armia Krajowa [The Home Army] during the German occupation, the UB [Department of Security] imprisoned one of his daughters and both of his sons-in-law’.⁶⁵

The professor’s compromising attitude was fiercely opposed by a large part of society, and he began receiving anonymous death threats and criticism. In one of the letters, an anonymous author wrote: ‘You and other members of the consultative committee have done something really bad, by allowing such a Government of National Unity to be formed. Who gave you a mandate for such humiliation before Russia? Was it the nation? Probably not, since huge amounts of people turn away from such government, pursuing a policy of passive resistance and waiting for a decisive turn of events. You only allowed Bierut and Osóbka, to legalize the unlawful governance of the Russian Minions’ Party in the eyes of the world. Indeed, they actually govern Poland and despite the nation’s resistance they implement changes in Polish internal life, and their ultimate goal is incorporating Poland as a communist Republic into the Soviet Union. Mikołajczyk, Kiernik, Wycech, Stańczyk occupy ‘specialist’ ministries and are sidelined from the government and from governing the nation’s politics’.⁶⁶

In another letter we read: ‘For God’s sake!! Why do people like you, Professor, and Krzyżanowski let yourselves be drawn into the entire machine manipulated by the Jews and the Russians. Who bandaged your eyes so tightly, that you are unable to see what the whole society sees and feels. You must know what people feel, and that nobody, literally nobody is happy with such a Poland, because everybody clearly sees, that you have placed us in the hands of the Jews and all this international mafia [...] How could you give away our beloved Lviv and Podole without a word of protest! No Pole will ever forget or forgive you this. Do you not feel what those people in Lviv tell about you, and how they curse such terrible injustice and forever being sold into Muscovites’ slavery’.⁶⁷ Also, in the ‘The National Party Circular’ of 11 June, 1945 an article was published: *Na historycznym zakręcie [On the cusp of historical changes]*, where an anonymous author fiercely attacked Kurzeba for his attempts to settle with new authorities and promoting defeatist moods among Polish society.

Adam Krzyżanowski, who took part in the Moscow talks, would also receive anonymous letters. In one of them, its author accused him and Kutrzeba, of being driven by base motives i.e. ‘shining at all costs’, they took part in a conference with Stalin, re-

munist dignitaries e.g. Stanisław Skrzyszewski and Michał Rola-Żymierski See. AN PAN and PAU Kr, K III-11, j. a. II/15, Stanisław Kutrzeba: *Pamiętnik*.

65 DUCH, Kazimierz. *Od Franz Józefa do Bieruta. Wspomnienia*. Manuscript preserved in the Department of Modern Polish History in the Institute of History, Jagiellonian University in Cracow. It concerns Tadeusz Wilczyński’s daughter – Stanisława Magdalena and his son-in-law, who was sentenced to long imprisonment.

66 AN PAN and PAU Kr, K III-11, j. a. II/12, resources on the Moscow Conference.

67 Ibid, I II/99, An anonymous letter to S. Kutrzeba, Cracow July 8, 1945.

sponsible for the massacre of the Polish officers in Katyn. ‘Be that as it may – the desperate author wrote – let the nation grieve, let the bestial enemy rape women and infect them with syphilis, let a billeted Bolshevik officer rape your wife and daughter, during your stay in Moscow, let him murder the imprisoned best sons of Poland, let him filthily and cynically rob the entire economic acquis of the nation, purposefully destroy all its cultural heritage and destroy its economy, but by all means let him show in a dingy and filthy creep rag distributing the downright lies of an eternal enemy of the nation. [...] Gentlemen Professors, it might be a total collapse of our nation, for you probably do not think that Red Russia and Russia in general shall keep any promises! Or allow us to regain our independent statehood.’⁶⁸

Kutrzeba’s further proceedings show that it was his intention to find a form of compromise with the new authorities. In order to achieve this, he undertook various political and journalistic activities. However, his articles and polemics published, among others, in ‘Tygodnik Powszechny’ [‘The Catholic Weekly’] did not bring the expected results, and only proved a poor sense for the changes that had taken place in Poland, as well as a great deal of naivety in contact with the authorities at that time. Since the Communists did not intend to reach any agreement with the opposition parties, and only wanted their full surrender. Reading his essays and analyzing the political speeches of 1945, and above all his participation in the Moscow Conference, one may obtain an impression, that the scholar was not really aware what a treacherous enemy he was dealing with and that he allowed his authority to be used to strengthen the position of ‘conquerors’ in a newly conquered country. Immediately after his death, the authorities strengthened their power, and began to tarnish his memory and persecute his immediate family.⁶⁹

Resumé

Politická činnost Stanisława Kutrzeby v roce 1945

Krakovský právní historik Stanisław Kutrzeba (1876–1946) byl po skončení 2. světové války osobností s velkou autoritou. Jako předseda Polské Akademie Umiječnosti stál v čele nejvýznamnější vědecké instituce v zemi, měl za sebou minulost profesora meziválečné Jagellonské univerzity i její „podzemní“ pokračovatelky z válečných let a byl známý rovněž jako politik katolické orientace. Studie sleduje jeho poválečné politické aktivity, mimo jiné publicistickou činnost na stránkách křesťansko-demokratického časopisu „Tygodnik Powszechny“. Některé jeho články byly ostře napadány z komunistických pozic, anebo neprošly soudobou cenzurou.

68 AN PAN and PAU Kr, K III-11, j. a. I II/99. An anonymous letter to A. Krzyżanowski, Cracow July 5, 1945 r.

69 Translated by Melvyn Clarke.

Přesto se Kutrzeba snažil hledat určitý modus vivendi s novou politickou garniturou. Hlavní příležitostí v tomto směru byla jeho účast na oslavách 220. výročí Akademie věd SSSR v červnu 1945. Tehdy byl také vtažen do sovětsko-polských politických rozhovorů na nejvyšší úrovni. Podle mínění autora jeho účast nebyla šťastná a vyznačovala se jistou dávkou naivity člověka staré školy uvyklého jiné politické praxi. Ačkoli byl veden těmi nejlepšími úmysly, jeho snaha k ničemu nevedla, naopak byla jeho cesta do Moskvy u části polské veřejnosti sledována s podezřením a přispěla k legitimizaci nových poměrů. Nervové a fyzické vypětí za pobytu v Moskvě prudce zhoršilo jeho nepříznivý zdravotní stav. Těžce nemocný vědec zůstal po návratu do Krakova až do smrti upoután na lože.

Translated by Marek Ďurčanský

Resumé

Political Activity of Stanisław Kutrzeba in 1945

The Cracow-based law historian Stanisław Kutrzeba (1876–1946) was an important persona of Polish academic and public life after the Second World War. Kutrzeba chaired *Akademia Umiejętności* (the Polish Academy of Arts and Sciences), the most important research institution in the country, was a former professor of the Jagiellonian University in Cracow and an active member of its underground scion during the war years. He was also a notable Catholic politician. The paper follows his post-war political activities, including his extensive publications in a Christian-democratic weekly ‘Tygodnik Powszechny’ (‘The Catholic Weekly’). His contributions were occasionally attacked by Communist elements or indeed were never published due to censorship restrictions.

Notwithstanding these issues, Kutrzeba sought a modus vivendi with the new political establishment. He took an opportunity to participate at the 220th anniversary of the Soviet Academy of sciences in June 1945. In so doing, he entered high level Polish-Soviet political negotiations. It would appear that this was an ill-considered move on his part and bore hallmarks of a conservative – and in this context naïve – attitude not used to intrusive political practices of the post-war period.

Despite Kutrzeba’s *bona fide* approach, his participation did not bring any constructive results; on the contrary – it was viewed with suspicion by many Poles and unfortunately actually contributed to a legitimisation of the new regime. Moreover, the scholar suffered under a physical well as mental stress during his Moscow sojourn, which aggravated his health problems. After his return, Kutrzeba’s health rapidly deteriorated and he was confined to bed for the rest of his life.

Translated by Hana Hanvrátilová

Stanisław Kutrzeba (Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie sygn. K III-11, nr 7232)

Korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla jako pramen k založení Orientálního ústavu 1920–1928¹

ADÉLA JŮNOVÁ MACKOVÁ – PAVEL ŽDÁRSKÝ

Correspondence between Alois Musil and Zdeněk Fafl as a source on the establishment of the Oriental Institute, 1920–1928

Abstract: This study deals with the issues surrounding the origins of the establishment of the Oriental Institute during the 1920s and the roles played by Alois Musil and Zdeněk Fafl in this process. The edition of correspondence (1920–1928) between Alois Musil and Zdeněk Fafl (Arabists and prominent figures in interwar economic circles), which is presented in the second half of this study is one of the key sources showing Musil's involvement in Czechoslovak economic and political circles, without whose support the Oriental Institute, conceived on such a broad specialist basis, could never have been established.

Keywords: Alois Musil; Zdeněk Fafl; Oriental Institute; correspondence

Osobnost Aloise Musila, arabisty, teologa, cestovatele, je známá především díky jeho objevům v Jordánsku, kde zdokumentoval figurální výzdobu pouštního záměčku 'Amra. Existují práce zabývající se jeho vztahem k poslednímu rakousko-uherskému císaři Karlovi a jeho manželce Zitě, stejně tak historická obec reflektovala jeho roli vůči Blízkému východu za první světové války a při ustanovení vídeňské Orientální akademie. Alois Musil je však již daleko méně sledován v době svého působení na pražské Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kdy sehrál důležitou roli především jako nástupce arabisty Rudolfa Dvořáka ve funkci vedoucího Semináře pro pomocné vědy východní a novější arabštinu. Po svém příchodu do Prahy se stal též jedním z důležitých aktérů při vzniku Orientálního ústavu. Edice korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla (arabisty a významné osobnosti hospodářských kruhů meziválečné doby), kterou bychom chtěli představit v následující části této studie, je jedním z klíčových pramenů, jenž ukazuje Musilovo napojení na československé hospodářské a politické kruhy, bez jejichž podpory by Orientální ústav, plánovaný s tak širokým odborným záběrem, nikdy nemohl vzniknout.

Alois Musil

Jméno a dílo nejvýznamnějšího českého orientalisty Aloise Musila (1868–1944) se v jeho vlasti dostává zpět do širšího povědomí jen velice pomalu. Jako katolického kně-

1 Studie vznikla v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.

ze, který byl poměrně úzce osobně svázaný s posledním rakousko-uherským císařským párem i s „buržoazní“ Masarykovou republikou, ho komunistický režim odsoudil k zapomnění a Musil zůstal známý především světovým badatelům.² Musilův záběh byl obrovský: tento původem venkovan z poměrně chudých poměrů po sobě na konci své kariéry zanechal bohatý vědecký materiál na poli orientalistiky, bibliistiky, kartografie, etnografie i kulturní a sociální antropologie.

Alois Musil se narodil v Rychtářově u Vyškova a po Orientu cestoval od roku 1895, kdy v Olomouci získal doktorát z teologie. V roce 1898 objevil v poušti na území dnešního Jordánska na Západě dosud neznámý zámek Qusajr °Amra z 8. stol. n. l. s unikátní malířskou výzdobou, která zobrazovala ukázky řemesel, lovecké scény, zvířata, mužské i obnažené ženské postavy. Byl to objev, který znamenal významný mezník v jeho vědecké kariéře. Vzhledem k dobovému přesvědčení, že islám striktně zakazoval figurální zobrazování, však odborná veřejnost Musilovi nevěřila. Trvalo mu dva roky, než dovezl do Vídně fotografické důkazy o svém objevu, a stal se přes noc známou osobností. Musil, který se spřátelil s beduíny, se na svých cestách věnoval sběru informací pro celou řadu vědeckých oborů. Přivážel do Evropy stovky okopírovaných nabatejských a řeckých nápisů, pořizoval množství náčrtků, fotografií, ale i biblistických, topografických, etnografických, folkloristických a botanických poznatků, které publikoval německy ve Vídni v letech 1907–1908 v odborných monografiích *Arabia Petraea I–III* a *Kusejř Amra I–II*. Od roku 1909 byl řádným profesorem Vídeňské univerzity.

Po skončení první světové války začal Musil připravovat svůj přechod z Vídně na pražskou univerzitu. Zde ho čekal tuhý boj: české nacionalistické kruhy na Musila nevybíravě zaútočily. Objevily se články v tisku, které Musilovi vyčítaly jeho angažmá v rakousko-uherských službách a důvěrné vztahy s posledním císařským párem, kdy vlastně pracoval proti novým spojencům Československa.

Musila tehdy podpořil prezident Masaryk, který byl nad agresivní rétoriku „nacionalistické inkvizice“ povznesený a velice stál o angažování erudovaného odborníka do služeb mladé republiky. V roce 1920 byl Alois Musil oficiálně jmenován řádným profesorem pomocných věd orientálních a moderní arabštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Pravidelné přednášky letního semestru 1920 zahájil Musil hned v únoru. Vedle pedagogické činnosti pracoval pro ministerstvo zahraničí a ministerstvo průmyslu a ob-

2 O nápravu tohoto stavu se mezi jinými snaží i Akademická společnost Aloise Musila (ASAM), založená v roce 2008, mezi jejíž členy patří též autoři tohoto článku. Více životopisných informací o A. Musilovi, které nemohou být zmíněny v rámci tohoto příspěvku, i o ASAM je k dohledání na stránkách www.aloismusil.cz, případně v populárních životopisech KLOBAS, Oldřich. *Alois Musil zvaný Músa ar Rueilí*. Brno: Cerm, 2003 či ŽDÁRSKÝ, Pavel. *Alois Musil*. Praha: Academia, 2014. Odborná syntetická biografie v českém jazyce, kromě základního, ale již letitého přehledu Drápalova (DRÁPAL, Miloš. *Život a dílo prof. dr. Aloise Musila*. Brno: Přírodovědecká fakulta UJEP, 1972, druhé vydání Muzejní spolek Vyškov, 2005) zatím není k dispozici. V zahraničí jako ucelenější práce dosud vyšla pouze kniha BAUER, Karl Johannes. *Alois Musil – Wahrheitssucher in der Wüste*. Wien–Köln: Böhlau, 1989.

chodu. Předkládal hlášení o situaci na Blízkém východě a o svých kontaktech se zahraničními diplomaty a připravoval s Faflem velkou cestu do Orientu. Spolu s Masarykem začal neprodleně připravovat založení Orientálního ústavu a významně se i mnoha dalšími aktivitami podílel na budování československé orientalistiky.³

Právě Masaryk pomohl Musilovi kvůli propagaci mladého státu publikovat zásadní šestisvazkový cyklus odborných prací *Oriental Explorations and Studies* anglicky v USA, za podpory svého přítele, mecenáše Charlese Richarda Cranea (1858–1939),⁴ se kterým ho seznámil v Lánech v roce 1922.

Masarykův vliv na Musilovo dílo byl v té době klíčový. Musil měl nejprve v USA projít intenzivním kurzem angličtiny, aby mohl dohlížet na korektury. Zároveň se mu otevíraly zahraniční knihovny plné v Československu nedostupných svazků a pramených materiálů. Řada dodatečných studií, připojená Musilem za jednotlivé díly *Oriental Explorations and Studies*, vznikala až v zámorí na základě nově získaných podrobných výpisků a citací. Z rozhovorů s Masarykem se však začala rodit i představa o historicko-politické sérii knih o současném Orientu (*Dnešní Orient. Národní probuzení a politický vývoj jednotlivých států*).

V červnu 1923 odcestoval Musil přes Londýn do USA. Od 2. července do 9. srpna studoval na Summer school na Harvardu. Vedle výuky angličtiny se věnoval důkladnému studiu odborné literatury a pramenů a začal pořizovat rozsáhlý soubor výpisků o dějinách Orientu a islámu.

Po letním kurzu angličtiny na Harvardu a klíčových jednáních s nakladateli a Cranem odplul Musil v říjnu 1923 do Londýna, kde se v Britském muzeu věnoval doplňování látky a korekturám anglických překladů připravované americké série.

Základní úpravu anglických rukopisů měl hotovou na konci května 1924. V srpnu 1924 se vrátil z Londýna domů a na zbytek léta a začátek podzimu odcestoval na zotavenou do rodného Rychtářova. Musilovi se znovu do zahraničí odjet nechtělo, věnoval se v Praze přednáškám na univerzitě, publicistice a připravoval vydání česky psaných populárních cestopisů, které byly upravenou verzí amerických svazků a německy psaného

3 K počátkům orientalistiky v Československu a plánované cestě do Orientu viz ŽĎÁRSKÝ, Pavel. Alois Musil jako zakladatel československé orientalistiky – ve službách republiky. *Nový Orient*, 2014, roč. 69, č. 1, s. 54–60.

4 Masaryka a Cranea, bez jehož pomoci by se Masaryk při zakládání státu neobešel, tehdy pojilo již více než dvacetileté přátelství. Cranea kdysi upozornil na Masaryka, proslulého názory v rukopisné aféře, francouzský lingvista a slavista Louis Léger, který se přátelil s českými spisovateli a politiky. Crane v květnu 1901 Masaryka osobně vyhledal s nabídkou, aby na univerzitě v Chicagu vystoupil s celou sérií přednášek o české literatuře a historii a otázkách Slovanstva. Bohatý průmyslník, diplomat a blízký přítel budoucího amerického prezidenta Woodrowa Wilsona byl zakladatelem zvláštní studijní nadace při chicagské univerzitě. Pro Slovany měl slabost: v New Yorku podporoval ze svých peněz Ruský symfonický orchestr a byl to on, kdo financoval Muchovu Slovanickou epopej. Jeho syn Richard se po vzniku Československa stal prvním vyslancem Spojených států v Praze a druhý syn John byl Masarykovým sekretářem. Craneova dcera Frances Crane Leatherbee, nedlouho před tím, kdy mu byl představen Alois Musil, navázala blízký vztah s Janem Masarykem, za kterého se o tři roky později provdala.

díla *Arabia Petraea* vydaného ve Vídni.⁵ Před návratem do USA vznikl v Československu i zárodek připravované historicko-politické řady *Dnešní Orient*.⁶

Zároveň měl v Praze pod dohledem sazbu svých anglických knih, kterou zde připravovala Státní tiskárna. Práce na korekturách se však velice protahovala. Editor American Geographical Society (AGS), která se po složitých peripetiích ujala vydávání série, John Kirtland Wright (1891–1969) měl u sebe v New Yorku od června 1924 všechny rukopisy a na změnách a úpravách se domlouval s Musilem poštu.

Až v lednu 1926 začal Musil připravovat změnu postupu při vydávání americké-ho souboru, když se rozhodl, že bude lepší pracovat s Wrightem přímo v New Yorku. V té době tam konečně vyšel první americký svazek jeho díla s názvem *The Northern Hegaz*.⁷ Do Spojených států se Musil vrátil 1. listopadu 1926. Ve sběru materiálů pokračoval i za oceánem v New York Public Library, v knihovně Kolumbijské univerzity a v místních muzeích.

Musilova osobní přítomnost práci urychlila, ale pobyt v USA se protáhl i na další akademický rok. V zimě 1927 se práce na posledním, šestém svazku souboru *Oriental Explorations and Studies* pomalu chýlila ke konci, do vlasti se však Musil definitivně vrátil až počátkem dubna 1928.

Pracovní pobyty v Anglii a v USA si vyžádaly svou daň na Musilově zdraví. Na čas musel všechny svoje aktivity výrazně omezit. Nejprve na neurčito odložil a později definitivně odvolal „obhlednou cestu do Orientu“. Vedle zdravotních důvodů ho k tomu vedla starost o dokončení svých publikačních aktivit. Zbývající léta svého života tak Musil naplnil překotným spisovatelským finišem, během něhož dokázal vyprodukovat desítky rukopisů. Kromě populárních cestopisů a historicko-politické řady *Dnešní Orient* v letech 1932–1944 napsal Musil celkem 33 dobrodružných knih pro mládež, ale jen 19 z nich bylo publikováno. Po celou dobu zároveň psal stovky článků věnovaných Orientu, ale i dalším tématům, především s politickým, hospodářským a zemědělským za-

5 Jde o knihy *Pod ochranou Núriho* (1929); *V posvátném Hedžázu* (1929); *V zemi královny Zenobie* (1930); *V biblickém ráji* (1930); *Mezi Šammary* (1931); *Za Mrtvým mořem* (1931); *V roklích edomských* (1932) a *Tajemná Amra* (1932).

6 Řada vycházela od roku 1934 v nakladatelství Melantrich. Z plánovaných dvanácti svazků jich vyšlo jedenáct: *Poušť a oasa. Nová Arabie* (1934); *Lev z kmene Judova. Nová Habeš* (1934); *Mezi Eufratem a Tigridem. Nový Irák* (1935); *Dar Nilu. Nový Egypt* (1935); *Pod Himalajemi. Nová Indie* (1936); *Země Arijců. Nový Iran. Nový Afganistan* (1936); *Zaslíbená země. Nová Palestina* (1937); *Od Libanonu k Tigridu. Nová Sýrie* (1938); *Italie v Africe. Nová Libye. Italská východní Afrika* (1939); *Most do Asie. Nové Turecko* (1940) a *Stará Ethiopie. Nový Súdán* (1941). Poslední díl *Africká Francie* se vydání již nedočkal (rukopis je nyní přístupný online z Archivní databáze Aloise Mušila – <http://aloisumusil.htf.cuni.cz>). Podrobněji o Musilových publikačních aktivitách viz ŽDÁRSKÝ, Pavel. Musilova kniha o islámu v kontextu jeho tvorby po roce 1918. In Musil, Alois. *Ze světa islámu*. Praha: Akropolis, 2014, s. 39–72.

7 Následovaly *Arabia Deserta* (1927); *The Middle Euphrates* (1928); *Palmyrena* (1928); *Northern Negd* (1928) a *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins* (1928). K souboru patří tři mapy – *A Map of Northern Arabia* 1 : 1 000 000 (1926), *A Map of Northern Hegaz* 1 : 500 000 (1926), *A Map of Southern Mesopotamia* 1 : 1 000 000 (1927).

měření. Sebral je tematicky do 17 souborů se souhrnným názvem *Výhledy do světa*, které však už knižně nevyšly. Jeho poslední vědecký spis *Ze světa islámu* z roku 1941 v redigovaném a komentovaném vydání spatřil světlo světa až po třičtvrté století v roce 2014.⁸ Kromě výuky na filozofické fakultě konal přednášky pro širokou veřejnost, tzv. univerzitní extenze, a často vystupoval v rozhlase.

I když svou pedagogickou činnost na univerzitě Musil ukončil v červnu 1937, i poté pokračoval v publikování vědeckých i populárních prací a článků a v rozhlasových přednáškách.

Profesor Alois Musil zemřel v Otrybech 12. dubna 1944 a spočinul na hřbitově v Českém Šternberku po jednoduchém smutečním obřadu. V roce 1968 byly jeho ostatky v rámci oslav 100. výročí narození převezeny do rodinné hrobky v Rychtářově.

Zdeněk Fafl

Zdeněk Fafl (1881–1961)⁹ vystudoval právnickou fakultu v Praze a od roku 1907 působil v Pražské obchodní komoře, po první světové válce zastával post předsedy exportní kanceláře Pražské obchodní a živnostenské komory. V letech 1919–1922 působil postupně jako přednosta nově zřízeného kontrolního a kompenzačního úřadu a v Úřadu pro zahraniční obchod (jako přednosta románské skupiny). V roce 1932 se stal generálním tajemníkem Pražské obchodní a živnostenské komory a od roku 1937 působil jako ředitel Exportního ústavu československého, který pomáhal zakládat. Jeho specializace na zahraniční obchodní (především celní) politiku jej přivedla i do okruhu odborníků, kteří dostali na starost přípravou fázi založení Slovanského a Orientálního ústavu. Zdeněk Fafl se stal po rozdělení Orientálního ústavu na dva odbory v roce 1931 prvním jednatelem hospodářského odboru a v této funkci setrval až do jeho zrušení v roce 1941. Jak uvidíme dále, právě jeho působení na důležitých postech v Pražské obchodní komoře a v Úřadu pro zahraniční obchod mu umožnilo získat pro Musilův plán založit Orientální ústav na hospodářských i kulturních stycích vlivné osobnosti, které se za něj nejen postavily, ale dokázaly též získat pro tento plán finance.

8 MUSIL, Alois. *Ze světa islámu*. Praha: Akropolis, 2014.

9 Archiv Národního technického muzea, fond Zdeněk Fafl, fond je neuspořádaný a neexistují žádné archivní pomůcky. V kartonu č. 20 (prozatímní uložení) se nalézají osobní dokumenty Zdeňka Fafla, především školní a univerzitní vysvědčení a dokumenty k jeho profesnímu postupu. Střípky k životopisu Zdeňka Fafla dále viz DOLENSKÝ, Antonín. *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*. Praha: Nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1934, s. 89; *Československo. Biografie I*. Praha: Státní tiskárna Praha, 1936, oddíl F; *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému*. Díl 2. Sv. 1. Praha: Nakladatelství J. Otto spol. s r.o., Praha, 1932, s. 498; *Biografický slovník českých zemí Ep–Fe*. Praha: Historický ústav AV ČR, Academia, 2015, s. 45–46; *Významné osobnosti z historie komor v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, dostupné na internetu: www.komora.cz/download.aspx?dontparse=true&FileID=145 (odkaz stažen 12. 6. 2016).

Alois Musil, Zdeněk Fafl a založení Orientálního ústavu

Korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla je důležitým svědectvím k osudům obou těchto osobností v počátečních letech po vzniku republiky, kdy se jejich cesty střetly při zakládání Orientálního ústavu.¹⁰ Toto spojenectví se pro Orientální ústav ukázalo jako klíčové. Nepodařilo se nám zjistit, odkud se Musil a Fafl znali, ale jejich další provázanost s orientálními a politickými resp. hospodářskými kruhy zajistila nakonec úspěšné otevření Orientálního ústavu. Korespondence též významně doplňuje další prameny, především dokumenty z Archivu Kanceláře prezidenta republiky. Propojení Aloise Musila a Zdeňka Fafla znamenalo tři důležité mezníky v přípravě Orientálního ústavu: 1) získání finančních prostředků, 2) pokus o plnění vytyčených pracovních cílů – cesta do Orientu a s ní související 3) střet o utváření hlavních rolí a zaměření ústavu.

První kontakty mezi oběma osobnostmi jsou doloženy v roce 1920. Vzhledem k pobytům Aloise Musila mimo Prahu, ať již v Rychtářově či na studijních a pracovních pobytech v USA a ve Velké Británii, bylo nutné většinu jeho rad, připomínek a dotazů sdělit do Prahy v dopisech. Alois Musil byl vůdčí osobností celé akce, nicméně Zdeněk Fafl se stal jejím realizátorem, jelikož byl v republice fyzicky přítomen.

Díky svému působení v Úřadu pro zahraniční obchod sjednal Fafl Musilovi schůzku s Rudolfem Hotowetzem, ředitelem tohoto úřadu. Musilova myšlenka zřídit Orientální ústav jako jakési centrum práce vědecké i hospodářské, jež mělo Československu vytvořit kulturní i obchodní kontakty po celém Orientu, se setkala s přijetím a následnou obrovskou podporou Hotowetzovou. Úřad pro zahraniční obchod vedl celou agendu povolování dovozu a vývozu z Československa. Poplatky, které se v tomto úřadu vybraly, tvořily nemalé částky.

Hotowetzovi se několikrát podařilo přesvědčit ministerskou radu (tj. vládu), aby část těchto finančních prostředků uvolnila ve prospěch Orientálního a Slovanského ústavu, které byly budovány společně.¹¹ V letech 1920–1922 tak Orientální ústav získal 4 mil. Kč jako základní jmění, jež bylo uloženo u Národního fondu Masarykova do doby, než s ním bude moci ústav oficiálně nakládat. Další 2 mil. Kč Fafl s Musilem získali na cestu do Orientu a budování knihovny, aby bylo možné ještě před vznikem ústavu začít s vědeckou prací a s navazováním hospodářských styků. Slovanský a Orientální ústav

10 K založení Orientálního ústavu viz LEMMEN, Sarah. „Unsere Aufgaben in der Orientalistik und im Orient“ – Die Gründung und die erste Dekade des Prager Orientalischen Instituts in der Zwischenkriegszeit. In BORN, Robert, LEMMEN, Sarah (eds.). *Orientalismen in Ostmitteleuropa. Diskurse, Akteure und Disziplinen vom 19. Jahrhundert bis zum Zweiten Weltkrieg*. Bielefeld: transcript Verlag, 2014, s. 119–143 (dále: LEMMEN, S. „Unsere Aufgaben in der Orientalistik und im Orient“); JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. „Naprosto se nedomnívejte, že je Orientální ústav ohrožen“. Alois Musil, Lubor Niederle a založení Orientálního ústavu. *Nový Orient*, 2015, roč. 70, č. 4, s. 30–34. Táž. Orientální ústav a československé pronikání do Orientu 1928–1938. *Stipendia hospodářského odboru. Časopis Národního muzea*, 2014, roč. 183, č. 1–2, s. 19–34.

11 K této problematice viz Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále: AKPR), fond Kanceláře prezidenta republiky (dále: KPR), Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129. Složky jsou řazeny chronologicky.

těž velmi složitě sháněly reprezentativní prostory, ve kterých by mohly vybudovat kanceláře, přednáškové sály a knihovnu s čítárnou. Nejprve se uvažovalo o místnostech, které měl uvolnit Cizinecký úřad. Nakonec opět zasáhl Rudolf Hotowetz, který pomohl zprostředkovat další 3 mil. Kč pro zakoupení budovy.¹² Prvotní návrhy na zaměření Orientálního ústavu, které Alois Musil představil v článku *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě* z roku 1920,¹³ se odrazily v prvním návrhu stanov. Ty byly napsány v duchu co nejširšího výzkumu orientálních zemí, který byl postaven především na politicko-hospodářském poznání a pronikání do Orientu. Na to pak následně měly navázat styky kulturní, především výzkum soudobých orientálních zemí, ale vyloučen nebyl ani výzkum starověkých kultur a byl v nich zahrnut i projekt terénních expedic.¹⁴ Myšlenka Aloise Musila založit Orientální ústav jako velké vědecké středisko společného kulturního a hospodářského bádání směřovala k propojení práce orientalistů s praktickými potřebami nového státu.¹⁵ Toto spojení by umožnilo komplexní výzkum orientálních zemí (dějin, kultury, provádění expedic, stejně jako průzkum trhů, vyhledávání komodit pro export a import a vytvoření exportní infrastruktury). Právě toto propojení zabezpečilo Orientálnímu ústavu podporu vlivných osobností z hospodářských i politických kruhů včetně prezidenta T. G. Masaryka. Orientální a Slovanský ústav byly založeny zákonem z roku 1922, ale téměř po celá dvacátá léta probíhala další jednání ohledně financování a směřování obou ústavů.

První příležitostí aktivně se podílet na pracovních úkolech Orientálního ústavu se měla stát velká cesta do Orientu. Z té měly vyplynout i následné úkoly ústavu, především jeho hospodářské směřování. Cesta byla plánovaná pro oba generální sekretáře, tedy nejvýše postavené úředníky Orientálního ústavu podle prvních stanov vypracovaných Aloisem Musilem. Ten by se jako generální sekretář podílel především na navazování kulturních styků. Druhým sekretářem se měl stát Zdeněk Fafl, který by se během cesty zabýval navazáním styků s exportními kruhy orientálních zemí a položil by základ zamýšlené československé exportní infrastruktury. Příprava této cesty řízená Aloisem Musilem v roce 1923 z Londýna ukazuje i následnou práci hospodářského odboru, která zahrnovala velmi detailní studium a excerpci hospodářských časopisů, statistik, příruček atd. „*Pozná vám víc a víc, že je nutno, abychom se na ni dobře připravili. Bez přípravy bychom přišli do zemí Orientu jako slepi. Než bychom se trochu rozhlédli, minul by čas a z naší námahy by nebylo užítku. Proto Vás prosím, abyste věnoval každou volnou chvíli – a nemáte-*

12 Přehled uložení finančních prostředků viz AKPR, fond Národní fond Masarykův, k. č. 5, Orientální ústav 1922–1924 a účetní knihy Orientální ústav 1925–1929. Jméno Orientálního ústavu čínilo v den předání 17. 7. 1929 celkem 4 951 747 Kč. Více viz JÜNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. *Orientální ústav a financování vědy v meziválečném Československu* (studie vyjde ve sborníku z konference Mímuuniverzitiní vědecké instituce v letech 1890–2015, Praha 27.–29. května 2015).

13 MUSIL, Alois. Naše úkoly v orientalistice a v Orientě. *Naše doba*, 1919 a 1920, roč. 27, č. 3, s. 176–182 a č. 4, s. 270–281 (dále: MUSIL, A. *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě*). Celý článek vyšel ještě jako separát, zvláštní otisk z *Naší doby*, Praha: Edvard Leschingr, 1920.

14 A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 8. Složka s nápisem I. stanov y Alois Musil.

15 Viz MUSIL, A. *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě*.

li ji, musíte si ji udělati – přípravě pro Orient. Francouzská vláda vydává ročně zprávy o hospodářských věcech Maroka, Alžíru, Tunisu, Syrie. Taktéž činí vláda anglická v Egyptě, Sudanu, Palestině, Eraku a Indii; vláda italská v Tripolsku (Libya Italiana). Mimo to najdete mnohé poučení v konzulárních zprávách jiných velmocí o těchže zemích; jakož i o Habeši, Persii a Afghanistanu. Výpisky pořádejte systematicky na malé lístky po jedné straně pod určitými hesly, abyste mohl hesla doplňovati a nasřádanou látku snadno přehlédnouti.¹⁶ Alois Musil plánoval tuto cestu automobilem, který chtěl zapůjčit od jedné z československých automobilek, zmiňoval Českomoravskou-Kolben, která by automobil půjčila zdarma a získala na oplátku reklamu. Cesta byla z důvodu Musilova pobytu v zahraničí a práce na jeho publikacích stále odkládána a nakonec se nikdy neuskutečnila. V polovině dvacátých let dokonce hrozilo, že peníze na ni určené budou vráceny do státního rozpočtu. K tomu naštěstí nedošlo a finanční prostředky byly nakonec použity na koupi Lobkovického paláce pro Orientální a Slovanský ústav v roce 1927.

Pokud jde o další vývoj stanov a náplně práce ústavu, meziministerské komise složené z úředníků ministerstva školství a národní osvěty, ministerstva zahraničních věcí a ministerstva průmyslu, obchodu a živností je následně předělávaly a dotvářely společně pro Orientální a Slovanský ústav. V roce 1924 oficiálně vznikl tzv. přípravný komitét (přípravný výbor), který zahrnoval úředníky ministerstev a ve spolupráci s odborníky těchto zaměření pokračoval v práci komisí.¹⁷

Korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla je významná i díky Faflově účasti na jednáních tohoto výboru, neboť pracovní pobyty Aloise Musila mimo republiku postavily nejpozději v polovině dvacátých let do čela jednání Zdeňka Fafla. Informace z jednání předával Fafl Musilovi, který stále ještě hrál roli hlavní osobnosti ve vztahu k Orientálnímu ústavu. „*Věc se vyřešila tak, že pro oba ústavy byl vytvořen meziministerský komitét ze zástupců zúčastněných ministerstev pod vedením ministerstva zahraničních věcí, jehož úředníci zastávají též funkci v sekretariátu tohoto komitétu. Komitét má právo přibírat si dle potřeby praktické poradce, jež přirozeně vybírá v prvé řadě ze členů svého času pro ústavu navržených. Komitét tento měl dne 7. t. m. první schůzi, které jsem se pro nepřítomnost v Praze nemohl zúčastniti. Informoval jsem se však ihned o jejím průběhu. Jednalo se o pracovním programu přípravného komitétu, jenž byl pro nejbližší dobu stanoven takto: revize stanov, příprava seznamu členů, jež mají býti panem prezidentem republiky jmenováni, a konečně otázka správného a výhodného uložení peněz. Zúčastním se přirozeně všech těchto budoucích prací tohoto komitétu a budu Vás o jejich postupu stále informovati.*“¹⁸

16 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Praha, Archiv Akademie věd ČR (dále: A AV ČR), fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10, korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla, dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi ze dne 29. 12. 1923, Londýn.

17 Materiály k fungování tohoto výboru viz AKPR, fond KPR, Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129. Složky jsou řazeny chronologicky. A dále též AKPR, fond KPR, oddíl T, Orientální ústav.

18 A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10. Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi dne 19. 7. 1924, Praha.

K prvnímu složitému klání o zaměření Orientálního ústavu došlo již v roce 1925, kdy se především na ministerstvu školství a národní osvěty začaly řešit návrhy arabisty Rudolfa Růžičky, zveřejněné v článku v *Národních listech*, na vznik ústavu úplně odlišného zaměření.¹⁹ Velký pracovní záběr Orientálního ústavu jak z hlediska geografického, tak z hlediska spojení kulturních a hospodářských zájmů narážel na odpor některých orientalistů. Růžička poukazoval především na dlouhé průtahy se založením ústavu zapříčiněné jednak těžkopádností širokého zaměření, které vyvolávalo neustálé změny ve stanovách, a jednak na složitost budoucího financování tak velkého množství projektů. Obával se též odčerpání finančních prostředků pro orientalistická pracoviště na univerzitě. Navrhl praktickou variantu ústavu po vzoru berlínského Seminar für Orientalistische Sprachen (založen 1887), jenž byl zaměřen na výuku moderních (nejen) orientálních jazyků, a doplňoval tak výuku na univerzitě. S ní byl svázán i osobností ředitele tohoto semináře, který byl zároveň profesorem orientálních jazyků na univerzitě.²⁰

Tento návrh byl naprostým protikladem všech Musilových plánů. Jeho reakce v dopisech jak Luboru Niederlemu, tak Zdeňku Faflovi byla velmi rozhořčená: „*Nechápu, proč jste mi R.ův²¹ výplodek posílal. Nechápu, proč jste měl chuť na něj odpovídati. U nás se říká, že jeden blázen podá tolik otázek, že na ně sto rozumných neodpoví. Nečítejte neznámého známým a slavným.*“²² Alois Musil se po tomto „mediálním útoku“ na „svůj“ ústav snažil spojit síly orientalistů a vědců pracujících také na založení Slovanského ústavu, kteří se měli pod vedením Zdeňka Fafla semknout proti tak radikálnímu odklonu od původního záměru výzkumu a odvolat se na zaměření schválené prezidentem T. G. Masarykem v roce 1920.

Vzhledem k tomu, že výbor pro zřízení Orientálního a Slovanského ústavu vedlo v této době ministerstvo zahraničních věcí, obrátil se Fafl na své známé a zajistil si výběr „rozumných lidí se širším rozhledem“ na další jednání. Svůj vliv využil i při sestavování návrhu prvních řádných členů hospodářských oddělení Orientálního i Slovanského ústavu, který připravoval společně s Jaroslavem Šlemrem. Spojení s touto osobností bylo též velmi důležité jak při přípravách, tak později při samotném fungování Orientálního ústavu. Profesor Šlemr učil na Vysoké škole ekonomické a zároveň působil ve vývozní sekci Svazu československých průmyslníků.

Rudolf Růžička sepsal ještě v roce 1925 v podobném duchu, jako byl jeho novinový článek, obsáhlé memorandum, které obsahovalo podrobný nástin struktury, fungování a financování jakési malé jazykové školy, kterou by bylo možné zřídit bez velkých prů-

19 RŮŽIČKA, Rudolf. O organizaci Orientálního ústavu se zřetelem k budování československé orientalistiky vůbec. *Národní listy*, 8. 2. 1925.

20 Viz např. MARCHAND, Suzanne, L. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race and Scholarship*. Cambridge: CUP, 2009, s. 148–156. LEMMEN, S. „*Unsere Aufgaben in der Orientalistik und im Orient*“, s.133–137.

21 R.ův, míněn Rudolf Růžička.

22 A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10. Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi dne 12. 2. 1925, Rychtářov.

tahů a nákladů. Okolo tohoto memoranda (několikrát přepisovaného a posílaného opětovně na ministerstva) se točila další jednání, zatímco se úplně zastavilo schvalování stanov a výběr členů pro oba ústavy.²³

K dalšímu velkému střetu došlo v roce 1927, kdy již byla patrná jakási Musilova uzavřenost a odklon od jeho aktivní činnosti v Orientálním ústavu. Další osobností, která se v tomto roce začala aktivně zapojovat do dění, byl orientalista Bedřich Hrozný, který stál zpočátku spíše na straně Rudolfa Růžičky. Právě Růžička svedl v době, kdy již docházelo ke konečným úpravám stanov a k výběru řádných členů, svůj poslední boj o charakter Orientálního ústavu. Podnět k tomuto střetnutí dal svým novinovým článkem Bedřich Hrozný, který se postupně přikláněl k myšlenkám Musila, Niederleho a vědců podobně smýšlejících. V týdenním intervalu se v *Národních listech* střídaly články Bedřicha Hrozného a Rudolfa Růžičky. Jako první vyšel článek Bedřicha Hrozného, který se pokusil stručně a výstižně vysvětlit důležitost a fungování Orientálního ústavu, jeho rozdělení na dva odbory, kulturní a národohospodářský, výchovu úředníků a obchodníků, kteří by se chtěli v Orientu usadit, i důležitost knihovny a publikačních výstupů.²⁴

Zdeněk Fafl mezitím využíval svého vlivu na ministerstvech, kde se snažil přesvědčit zainteresované osoby o důležitosti zachování propojení kulturního a hospodářského zaměření Orientálního ústavu. Ministerstvo školství a národní osvěty trvalo na posílení „výchovné stránky ústavu“ a zasazovalo se o novelizaci zákona. To by ovšem znamenalo další odkládání schválení stanov, potvrzení prvních členů atd. A právě Zdeněk Fafl dokázal v tuto chvíli zasáhnout a svým vlivem novelizaci zákona zamezit: „*Bylo usneseno, jak v otázce novelizace zákona, tak i o event. organizaci ústavu konati ještě zvláštní užší poradu. Mluvil jsem mezitím ještě s referentem ministerstva obchodu i zahraničních věcí, které jsem přesvědčil o tom, že se nedoporučuje novelizovati zákon, který svým širokým změnám celkem vyhovuje již proto, že při projednání v parlamentě není jisto, jaké změny zase na něm parlament udělá a v jaké event. zhoršené podobě z parlamentu vyleze. Proto také užší porada o této otázce došla bohudík názoru, že novelizace potřeba není.*“²⁵

Do čela dalších jednání bylo postaveno ministerstvo školství a národní osvěty. Alois Musil z toho příliš nadšen nebyl, obával se o hospodářské oddělení ústavu, ale z jeho dopisů v roce 1927 je zřejmé, že se o tuto záležitost zajímal již jen jako „pozorovatel“ a „rádce“. Právě z tohoto hlediska nabádal Zdeňka Fafla, aby si orientalisté uvědomili, kdo jejich práci bude v budoucnu financovat a jak je důležité prokázat užitečnost

23 Memorandum se zachovalo až v dalších verzích, v prosinci 1925 byla zaslána kopie T. G. Masarykovi (AKPR, fond KPR, Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129, D 98/26. Zpráva pro T. G. Masaryka z 5. 1. 1926 s přiloženou kopií Memorandum o zřízení českého ústavu Orientálního s datací 28. 12. 1925).

24 HROZNÝ, Bedřich. Úkoly a cíle Orientálního ústavu. *Národní listy*, 5. 6. 1927.

25 A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10. Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi, 14. 4. 1927, Praha.

a praktičnost nového ústavu. „*Ústav má pracovat nikoliv mezi mládeží akademickou, nýbrž mezi průmyslníky, vývozcí, dovozci jakož i různými odborníky ve vlasti a má mít skupiny důvěrníků v jednotlivých městech celého Orientu. Vzroste-li zájem průmyslníků, zvýší-li se náš vývoz, není pochyby, že budou jak naše banky, tak i různí jiní podnikatelé ochotni podporovat odborné výzkumy jak hospodářské, tak historické a filologické. Filologie a historie nemají býti proto z velkého našeho ústavu vyloučeny, ale nemají býti jeho účelem.*“²⁶

Podpora ministerstva zahraničních věcí a ministerstva průmyslu, obchodu a živnosti se nakonec ukázala jako dostatečná a ve schválených stanovách Orientálního i Slovanského ústavu zůstaly zachovány obě části – hospodářská a kulturní.²⁷ Slovanský ústav byl hned zpočátku rozdělen na dva odbory, Orientální ústav sice v této struktuře fungoval od první ustavující schůze v březnu 1928, ale oficiálně byl rozdělen až po schválení změněných stanov na schůzi valného shromáždění v roce 1931.²⁸ Do čela Orientálního ústavu byl zvolen a následně prezidentem Masarykem jmenován Bedřich Hrozný. Po vytvoření odborů se do čela hospodářského odboru postavil Jaroslav Schuster a do čela kulturního odboru Bedřich Hrozný. Alois Musil se stal jedním z 34 zakládajících členů Orientálního ústavu, ale funkci předsedy, kterou mu Rudolf Hotowetz (a mnozí další) v roce 1931 nabízel, odmítl.

Ediční poznámka

Korespondence Aloise Musila a Zdeňka Fafla se dochovala z let 1920–1928 (resp. 1934–1935) na třech místech. Originály Musilových dopisů (14 ks) jsou součástí fondu Orientálního ústavu uloženého v Archivu Akademie věd ČR (dále: AAV ČR), kde se nacházejí též kopie dopisů Zdeňka Fafla (15 ks, 1920–1928). Ten je pravděpodobně ve funkci jednatele hospodářského odboru Orientálního ústavu založil jako součást archivního materiálu vztahujícího se k počátkům jednání o vzniku tohoto ústavu. Druhá část korespondence je uložena v osobním fondu Aloise Musila v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále: LA PNP), kde se dochovaly originály dopisů Zdeňka Fafla (32 ks, z nich je 11 ks v kopiích ve fondu Orientálního ústavu, 1920–1928). V osobním fondu Aloise Musila ve Vyškově se dochovalo 13 kopií dopisů Aloise Musila pro Zdeňka Fafla z let 1927–1928 a 1934–1935 (z toho se 6 originálů zachovalo ve fondu Orientálního ústavu). Pro účely edice jsme využívali dokumenty z AAV ČR (fond Orientální ústav, k. č. 2, inv. č. 10), které jsme následně po objevení další části korespondence srovnali s materiálem z LA PNP a z Vyškova. Pouze dopis č. 10 pochází z Musilova fondu v Muzeu Vyškovska: Muzeum Vyškovska ve Vyškově, historická sbírka, osob-

26 Muzeum Vyškovska ve Vyškově, historická sbírka, osobní fond Aloise Musila, H 23350, dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi, 29. 4. 1927, New York.

27 Stanovy Orientálního ústavu viz AAV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 8.

28 AAV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 3, i. č. 13. Zápisy ze schůzí valných shromáždění 1928–1934.

ní fond Aloise Musila, H 23350. Korespondenci nebylo možné publikovat v plné šíři, proto jsme se zaměřili především na tu část korespondence (18 dopisů z let 1920–1928), která odkrývá počátky zakládání Orientálního ústavu.

Autoři se snažili do edice zasahovat minimálně, podle současných pravidel pravopisu českého jazyka byla opravena interpunkce, psaní s/z na začátku slova, slova zkrácená (a vynechaná) autorem dopisu jsme rozepisovali do hranatých závorek. Slova a slovní spojení v angličtině jsme ponechali v původním přepisu, význam je vysvětlen v poznámkovém aparátu. Stručné životopisy osobností jsou rozepsané v poznámkovém aparátu, použili jsme jak archivní dokumenty z osobních fondů, tak biografické slovníky, především *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999 a *Album reprezentantů všech oborů veřejného života česko-slovenského*. Praha: Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1927.

Běžné zkratky byly ponechány: resp. (respektive), event. (eventuálně), zejm. (zejména), atd. (a tak dále), popř. (popřípadě), t. r. (tohoto roku), t. m. (tohoto měsíce), prof. (profesor), dr. (doktor), p. (pan), sl. (slečna) inž. (inženýr), pres. Chef. (presidiální šéf, ředitel), leg. rada (legační rada), akc. spol. (akciová společnost), nám. (náměstí). Ponechali jsme též v původním znění zeměpisné názvy, cizí slova, slova se zdvojenými hláskami atd.: korektury (korektury), prakse (praxe), podivuhodno (podivuhodné), aparát (aparát), theoretický (teoretický), Syrie (Sýrie), Afghanistan (Afghánistán), Irak (Irák), Singapore (Singapur), Shanghai (Šanghaj), Sudan (Súdán), Valdšteinský (Valdštejnský), oficiální (oficiální), vagní (vágní), ohraňuje (ohrazuje), chtí (chtějí).

1. 11. června 1920, Praha

Kopie dopisu Zdeňka Fafly Aloisi Musilovi

/1/ V Praze, dne 11. června 1920

Velevážený pane profesore!
Prof. Dr Alois Musil v Praze.

Promiňte, že jsem Vám již před 14 dny netelefonoval. Nechtěl jsem Vás však zbytečně obtěžovat, nemaje nic konkrétního ke sdělení. Mluvil jsem s panem ministrem dr. Hotowcem¹ (sic) o Vašem projektu, jenž se přirozeně o věc velmi zajímá. Řekl jsem, že podmínkou jest ovšem zabezpečení peněz z Masarykova fondu², a poukázal mne, abych se obrátil na p. Dra Štěpánka.³ Požádal jsem p. stát[ního] tajemníka Dra Schustra (sic),⁴ aby se dal zeptat u p. kancléře Dra Šámala,⁵ v jakém stadiu se nalézá otázka Masarykova fondu. Jak mně pres. chef Dr Voves,⁶ jenž s Drem Šámalem mluvil, sdělil, nebylo dosud o otázce té rozhodnuto. Zdá se, že ministerstvo zahraničních věcí čeká stále ještě na toto rozhodnutí.

Pokusil jsem se několikrát mluvit s Drem Štěpánkem, jenž se však nachází formálně na dovolené, takže jsem jej nikdy nezastihl. Požádal jsem p. inž. Dvořáčka⁷ z Kont-

rolního a kompenzačního úřadu pro zahraniční obchod, jenž se s Drem Štěpánkem častěji stýká, aby od něho vyzvěděl vše, co se této věci týká. Doufám, že se to dozvím v nejkratší době, načež neopomenu Vám sdělití výsledek.

Ministerstvo školství a národní osvěty požádalo ministerstvo financí o zařazení ½ mil. Kč do rozpočtu na rok 1921 na zřízení Československého Orientálního ústavu, jehož úkolem by bylo důkladné studium moderního Orientu, zejména i se zřetelem na potřebu obchodních našich styků s Orientem. Orientální ústav má být dle návrhu jednak vědeckým a /2/ badatelským ústavem, jednak praktickým a výchovným a jeho vedení má být svěřeno universitním profesorům orientalistiky. Podrobné návrhy o zřízení ústavu předloží ministerstvo školství ministerské radě v dohledné době ke schválení.

Mám za to, že v návrhu tomto obsažena jest II. část vašeho původního návrhu, jak byl otištěn v „Naší době“, resp. ve zvláštním otisku, totiž zřízení universitního ústavu orientálního.⁸

Ministerstvo obchodu doporučilo ministerstvu školství, aby zřízení tohoto ústavu nebylo odlučováním od širšího Vašeho projektu, a dotázalo se opětovně ministerstva zahraničních věcí, v jakém stadiu se celá věc nalézá.

Vaše přání o rozmluvu, jež mi vyřídil p. Fattal⁹, sdělil jsem p. ministru Hotowcovi (sic), jenž si rád s Vámi promluví. Ježto dobu jest těžko předem určití, žádá Vás, abyste se s ním telefonicky dohodl. Račte mu tedy zatelefonovati do Obchodní a živnostenské komory, odkud má telefonické spojení do svého bytu.

Tj. vše, co Vám dnes mohu sdělití. Lituji, že toho není více. Jakmile se něco nového dozvím, neopomenu Vám ihned dopsati, nebo zatelefonovati.

Přikládaje ještě dle Vašeho přání opis Vašeho návrhu stanov (jehož jeden exemplář jsem poslal také, předpokládaje Váš souhlas, p. ministroví Dru Hotowcovi (sic)) jsem s výrazem dokonale úcty
Váš oddaný

1 Příloha.

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, dva listy, příloha v kopii dochována není.

- 1 Rudolf Hotowetz (1865–1945) – právník, národohospodář, působil na Českém místodržitelství v Praze a od roku 1891 v Pražské obchodní komoře. Po první světové válce se stal předsedou Československé dovozní a vývozní komise, od května 1920 do září 1921 byl jmenován ministrem pověřeným řízením Úřadu pro zahraniční obchod a od září 1920 do září 1921 též ministrem průmyslu, obchodu a živností. Od roku 1928 se stal předsedou Orientálního ústavu.
- 2 Národní fond Masarykův – fond vybudovaný na darech jednotlivců i velkých podniků a bank. Vznikl v roce 1920 k 70. narozeninám prezidenta T. G. Masaryka a jeho účelem bylo finančně podpořit různé kulturní instituce. Původně z něj měl být financován i Orientální ústav, ten ale dostal finance od Úřadu pro zahraniční obchod.

- 3 Bedřich Štěpánek (1884–1934) – tajemník Maffie, po roce 1918 pomáhal budovat ministerstvo zahraničních věcí, v roce 1920 se stal prvním československým vyslancem v USA (v této funkci působil do roku 1923, poté zůstal v USA).
- 4 Václav Schuster (1871–1944) – český národohospodář a politik, vystudoval práva. Od roku 1896 působil jako tajemník obchodní komory v Českých Budějovicích, od roku 1900 pracoval v Pražské obchodní a živnostenské komoře (v roce 1917 se stal jejím vedoucím sekretářem po odchodu Rudolfa Hotowetze). V roce 1918 byl jmenován státním tajemníkem ministerstva obchodu. Roku 1922 byl zvolen předsedou správní rady Všeobecné české bankovní jednoty v Praze, 1929 viceprezidentem a 1933 prezidentem správní rady banky Union. Byl členem Orientálního ústavu (předseda hospodářského odboru), ale též Ústředního svazu československých průmyslníků, Národohospodářského ústavu ČAVU a dalších společností.
- 5 Přemysl Šámal (1867–1941) – český právník, starosta Prahy (1918–1919), poté kancléř prezidenta T. G. Masaryka, Edvarda Beneše a krátce i Emila Háchy (do prosince roku 1938). Významně se angažoval v jednáních o založení Orientálního ústavu.
- 6 Hanuš Voves (nar. 1867) – JUDr., ředitel odboru (odborový přednosta) a šéf prezidia ministerstva obchodu. Viz *Album reprezentantů všech oborů veřejného života česko-slovenského*. Praha: Umělecké nakladatelství Josef Zeibrdlich, 1927, s. 1181 (dále: *Album reprezentantů*).
- 7 Jan Dvořáček (1887–1956) – český národně demokratický politik a národohospodář. Od roku 1920 působil v Úřadu pro zahraniční obchod, poté jako legační rada na ministerstvu zahraničních věcí (obchodně politická služba) a od r. 1922 přednosta národohospodářské sekce MZV. V letech 1925–1926 zastával post ministra průmyslu, obchodu a živností, 1926 se stal jedním z ředitelů Živnostenské banky a v roce 1938 byl jmenován jejím vrchním ředitelem.
- 8 MUSIL, Alois. Naše úkoly v orientalistice a v Orientě. *Naše doba*, 1919 a 1920, roč. 27, č. 3, s. 176–182 a č. 4, s. 270–281. Celý článek vyšel ještě jako separát, zvláštní otisk z *Naší doby* (Praha: Edvard Leschingr, 1920). (dále: MUSIL, A. *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě*)
- 9 Fattal – přítel Aloise Musila, Chalíl Fattál, obchodník v Damašku (v roce 1897 založil firmu Khalil Fattal & Fils, po roce 1918 zastupoval v Sýrii československé firmy. Poskytoval československým úřadům informace o tamním trhu). Měl dva syny, Jeana a Michela. Jean Fattál studoval v meziválečné době v Praze (více viz KLUSOŇ, Tomáš. *Československo-arabské vztahy v meziválečném období. Politické a hospodářské vztahy meziválečného Československa k arabským zemím Blízkého východu*. Diplomová práce obhájená na Ústavu světových dějin FF UK v Praze 2010, s. 159–162). S největší pravděpodobností se tedy v textu dopisu jedná o Jeana Fattála.

2.

16. července 1921, Rychtářov

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ V Rychtářově, dne 16. července 1921.

Velevážený pane doktore,

upřímně díky za obsáhlý list ze dne 12. t. m. V presidiální pokladně Úřadu pro zahraniční obchod, kde jsou doklady o půjčce, je zřejmě poznamenáno, kolik set korun bylo strženo jako úrok od 5. listopadu do 31. prosince 1920 z mé staré válečné půjčky a kolik z nové československé půjčky. P. finanční rada Dvořák¹ z Vašeho úřadu Vám to ukáže.

On ví, že na 1 500 K mých úroků leží od 5. listopadu u Vás. O tolik jste totiž Vy platili na novou půjčku méně.

Bylo by dobře, kdybyste se telefonicky spojil s p. kapitánem Gallathem² z Cizineckého úřadu a věc pomocí p. legačního rady Dvořáčka bezpečně ukončil. Zajděte si Vy a p. legační rada do úřadu, podívejte se na II. poschodí a učiňte, co je nutné. Podíváte-li se osobně, tak nepotřebujete náčrtku Niederlova,³ jež sl. sekretářka k poslednímu listu nepřiložila. Řekněte p. legačnímu radovi Dvořáčkovi, že je nutno, abyste ukázali svou vytrvalou sílu a postarali se o místnosti. Smilujte se nad námi!

Dva miliony K jsou uloženy v Živnostenské bance na Vaše a na mé jméno,⁴ a sice na běžný účet. Nechápu, proč by nemohly být uloženy na Vaše a na mé jméno na knížku, když by nesly větší úroky. Nechápu rovněž, proč by to nebylo možno provést, dokud ústav neexistuje, a proč by to nebylo tak bezpečné, jako v běžném účtu.

P. Dru Lesnému⁵ řekněte, že jsem v jeho věci jednal s p. Drem Girsou.⁶ Prvotně mně slíbil, že mu vymůže svobodnou cestu do Indie /2/ a zpět. Jednal jsem s ním podruhé. Tyto dny jsem dostal odpověď, v níž lituje, že ho nemůže poslati ani jako kurýra, ani po lodi „Legie“, poněvadž tato v nejbližších měsících na východ nepojede, ale slibuje jinak pomoc.

Nezapomněl jste, aby úroky z mé válečné půjčky splatné 1. července t. r. byly uloženy na mé jméno na knížku, která má být uchována v Městské spořitelně Pražské? Prosil jsem vás o to a prosím znova. Dá se to telefonicky vyřídit. Svěřil jsem to též p. Frídovi,⁷ ale byl bych rád, kdybyste se přesvědčil, že se tak stalo. Úroků je přes 5 000 K a nebudou-li 1. t. m. vybrány a na mou knížku uloženy, tak by mně nenesly nových úroků.

Za všechnu laskavost Vám srdečně děkuji a přeji jak Vám, tak i Vaši milostivé paní a slečně dceři, aby Vás Alláh chránil a Vám Vaši dobrou paní ve zdraví a spokojenosti zachoval. Včera se ukončily naše úřední prázdniny a dali jsme se znova do obvyklé práce. Počasí je až příliš pěkné. Bída, kam se člověk podívá, poněvadž neprší. Sl. sekretářce⁸ jsem pozdrav vyřídil. Opětuje jej.

Poroučí Vás a Vaši milostivou paní do ochrany Alláhovy

Váš
Alois Musil

Originál, strojopis, ruční podpis, dva listy.

1 Antonín Dvořák – vrchní finanční rada Úřadu pro zahraniční obchod.

2 Gallath – úředník v Československém cizineckém úřadě (dále v dopisech psáno jméno i ve formě Gallat).

3 Lubor Niederle (1865–1944) – český slavista, archeolog, etnolog, zakladatel moderní české archeologie. Od roku 1898 byl profesorem prehistorické archeologie na FF UK, po založení Státního archeologického ústavu v roce 1919 stanul v jeho čele a v roce 1928 byl jmenován předsedou Slovanského ústavu.

- 4 Zde došlo pravděpodobně k chybnému pojmenování banky, nebo byly peníze později převedeny do jiné banky. Podle dokumentů uložených v AKPR se jednalo o Zemskou banku. Na průzkumnou cestu do Orientu byla v Zemské bance složena částka 1 mil. Kč a další 1 mil. Kč byl určen na pořízení vzorků a nákup knih pro knihovnu Orientálního ústavu. AKPR, fond KPR, Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129, č. D3380/21. Korespondence R. Hotowetze P. Šámalovi ze dne 18. 4. 1921.
- 5 Vincenc Lesný (1882–1953) – český indolog a orientalista. V roce 1924 se stal prvním mimořádným profesorem indologie na FF UK, v roce 1930 pak byl jmenován profesorem řádným. Stal se zakládajícím členem Orientálního ústavu, v letech 1945–1952 pak byl jeho ředitelem. V roce 1952 byl jmenován zakládajícím členem, akademikem, ČSAV. Viz *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*. Praha: Libri, 1999, s. 293–296 (dále: *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*).
- 6 Václav Gírsa (1875–1954) – lékař a diplomat. Narodil se v Šepetovce na Ukrajině, po studiu medicíny pracoval jako chirurg v Kyjevě, za první světové války se účastnil čs. odboje v Rusku. V listopadu 1919 byl jmenován zástupcem československé vlády na Sibiři a byl pověřen odsunem legií do Československa. Po válce působil jako zástupce ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše v letech 1921–1926, poté v diplomatických službách v Polsku, Finsku a Jugoslávii.
- 7 Pravděpodobně se jedná o Jana Frídu, bankovního úředníka, který je doložen v osobní korespondenci Aloise Musila (Muzeum Vyškovska ve Vyškově, historická sbírka, osobní fond Aloise Musila, H 23362). Zemřel v roce 1928.
- 8 Slečna sekretářka – sekretářkou Aloise Musila byla Anna Blechová (1900–1986), která se po Musilově smrti významně podílela na uspořádání jeho osobní pozůstalosti ve Vyškově. Viz SADÍLEK, Tomáš. Anna Blechová a Alois Musil. *Nový Orient*, 2016, roč. 71, č. 1, s. 55–62.

3.

25. července 1921

Kopie dopisu Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ 25. července 1921.

Velevážený pane profesore,

K Vašemu lask[avému] dopisu ze dne 16. t. m., sděluji, že jsem o Vaší půjčce mluvil již se všemi instancemi Úřadu pro zahraniční obchod. Mluvil jsem o tom s panem Ministrem, jenž mne přirozeně odkázal na účtárnu. V účtárně mluvil jsem s šéfem pres[i-diální] účtárny s panem radou Paderou¹ i s fin[ančním] radou Dvořákem. Mimo to jsem o věci mluvil také přirozeně s panem min[isterským] radou Hanáčkem² před jeho odchodem na dovolenou. Věc je, jak jsem Vám již psal: všechny titry^a nalézají se v Městské spořitelně; u úřadu neleží žádné úroky ani hotově ani v kuponech. Úřad zaplatil za půjčku 288.699,22 Kč místo 292.650. Z celkového obnosu byly totiž strženy 3 ½ %ní úroky ve výši 1536,42, jež patří Vám, a 5 % úroky ve výši 2.414,36, jež patří úřadu. Svě úroky dostanete, jak jsem Vám již psal, jakmile bude provedeno formálně definitivní zúčtování celé věci. Dle toho, co jsem s Presidiem a účtárnou mluvil, není ještě rozhodnuto, jaká forma by byla nejlepší, aby nejvyšší kontrolní úřad nemohl činit námitek. Nová půjčka bude buď od Vás formálně koupěna a pak předána Orientálnímu a Slovanskému

ústavu na účet dotace pro budovu a její zařízení, nebo bude dotace vyplacena v hotových penězích, z nichž pak Vy byste zaplatil a od úřadu převzal nové titry, které by pak tvořily opět část dotace Orientálního ústavu.

/2/ Bylo by proto dobře, kdyby mohl úřad ty peníze pro budovu obou ústavů již vyplatiti, neboť pak by se mohlo vše rychle zúčtovat. Každým způsobem ujistili mne páni s účtárny, že Vám při konečném zúčtování budou všechny úroky zúčtovány a vyplaceny; takže o žádné úroky nepřijdete. Že by Vám úřad mohl dáti také úroky z úroků je ovšem asi vyloučeno.

O urychlení a konečné provedení celé věci bylo by nejlépe dohodnouti se s min[isterským] radou Hanáčkem, jakmile se vrátí z dovolené.

V Městské spořitelně pražské informoval jsem se osobně o vašich úrocích. Řekli mi, že příkaz Váš mají a že jej provedou, jakmile obdrží od ministerstva financí úhradu; dříve Vám úroky připsati nemohou. Vyřízení v ministerstvu financí, jež již všechna data od Městské spořitelny má, protahuje se prý pravděpodobně také následkem bankovní stávk. Jakmile ministerstvo financí vše vyřídí, budou Vám Městskou spořitelnou úroky připsány, ovšem úroky z úroků Vám ministerstvo financí, a tedy ani Městská spořitelna také nebudou moci hraditi.

S kapitánem Gallatem jsem mluvil a místnosti v Mikulandské ulici také již znám. Gallat je toho názoru, že by Česká dopravní kancelář mohla jíti z druhého do třetího poschodí, YMCA že by šla pryč, zbytek cizineckého úřadu, pokud bude snad převzat ministerstvem zahraničních věcí, by se přestěhoval do prvního poschodí, kde by event. udělaly ještě místo cizí instituce (anglický klub, jihoslovanská komise atd.), takže orientální a slovanský ústav mohly by bez obtíží zaujmouti celé druhé poschodí. Kapitán Gallat dívá se tedy na věc velmi optimisticky, částečně proto, že myslí, že by se mohl státi v obou ústavech jaksi vrchním ředitelem kanceláří, nebo něčím podobným a myslí, že by stačilo, kdyby ministr Hotowetz dal mu plnou moc o uvolnění místností pro oba ústavy jednati.

Věc není však tak jednoduchá. Psal jsem Vám již, že jsem s ministrem Hotowetzem mluvil a že mně řekl, že nemůže ve věci nic dělati, poněvadž Cizineckým úřadem, který snad přejde do zahranič/3/ního ministerstva, nemůže disponovati. Také pan odborový rada Kovář³, jenž vede oddělení pro cizinecký ruch v ministerstvu obchodu a je tedy dosud představeným cizineckého úřadu s panem kapitánem Gallatem, dívá se na věc méně optimisticky. Pro Českou dopravní kancelář, o níž jsem Vám již psal, že jest takřka oficiální institucí, bude těžko najíti jiného umístění a to tím méně, že se tato kancelář sama chce rozšiřovati. Také Ymcu nebude lze prý bez obtíží dostati ven. Totéž platí o francouzské missi ve třetím, anglickém klubu a jihoslovanské komisi v prvním poschodí, jež by měly dle mínění Gallatova udělat místo, jež však nelze jen tak vyhoditi.

Ministerstvo zahraničních věcí chce převzít cizinecký úřad a přetvořiti ve své oddělení cizinecké péče, při čemž ovšem počítá jistě se všemi dnešními místnostmi. Návrh zákona byl již presidiem min[isterstva] zahraničních věcí vypracován (vyšel asi ale ze zpravodajského oddělení) a také již ministerské radě předložen. Dnešní stadium je,

že se tento návrh projednává mezi ministerstvy, z nichž některá jako ministerstvo obchodu, sociální péče, vyučování, podala prý již proti němu své námitky. Není tedy ještě jisto, zda a kdy návrh zákona bude definitivně projednán; možná že dojde ještě k jeho přepracování. Do té doby nedá se místnostmi disponovati, ježto dle vzájemné úmluvy ministerstva obchodu a ministerstva zahraničních věcí má býti zachován status quo až do definitivního rozhodnutí o likvidaci úřadu cizineckého nebo jeho sloučení s ministerstvem zahraničních věcí.

Jediná možnost tedy zbývá působiti v ministerstvu zahraničních věcí zejména v jeho presidiu a v zpravodajském oddělení pro /4/ zachování místností pro oba ústavy, ježto pan ministr Hotowetz přímo odepřel nějak do toho zasáhnouti. Vložil jsem to proto také na srdce panu leg. radovi Dvořáčkovi a čekám jen, až se vrátí s panem ministrem Hotowetzem z Polska, abych celou záležitost znovu popohnal. Nejlépe by bylo, kdyby se nám podařilo, aby se oba zmínění ministři Beneš i Hotowetz,⁴ kteří mají býti funkcionáři obou ústavů, o celé věci přímo dohodli. Neopomenu Vám podati zprávu, jakmile budu věděti něco nového.

Ohledně dvou miliónů korun v Živnostenské bance, psal jsem Vám již, že uložení na běžný účet jest úrokově nejvýhodnější (rozdíl činí u Živnostenské banky 1/2 %), ale pohodlnější a bezpečnější při disponování s penězi. Při vkladní knížce je vždy jisté nebezpečí ztráty neb podvodného vybrání peněz; při ztrátě trvá amortisace^b přes rok, po kterou dobu nebylo by lze přirozeně předměty disponovati. Peníze musily by býti uloženy na Vaše a moje jméno, ježto Orientální ústav dosud neexistuje. Vybírání peněz bylo by lze event. vázati heslem a knížku pro větší bezpečnost nechat v bance v depot[u]. Informoval jsem se u Živnostenské banky, kde mně bylo řečeno, že banka byla by ochotna převést celý obnos z běžného účtu na vkladní knížku a to s datem složení valuty, takže by se rozdíl úrokový neztratil. Ovšem provést by se to prý dalo teprve po skončení stávky.⁵ Považte tedy celou věc a sdělte mi své rozhodnutí. Připravil bych potřebný příkaz bance, jež (sic) bychom pak oba podepsali.

O doktoru Lesném jednal jsem s panem ministrem Hotowetzem. Řekl mi, že mu dalších peněz mimo povolených 50 000 Kč dáti nemůže, ježto by to musil znovu předložiti ministerské radě; doporučil však, aby se Dr. Lesný obrátil na pana presidenta Bondyho⁶, jenž by mu mohl vymoci slevu na Lloydů, a na anglického velvyslance Clarka⁷, jenž by mu snad opatřil slevu na anglických drahách. Řekl jsem to již Dru. Lesnému a promluvíím o tom sám také s panem pres. Bondym, jakmile se s ním setkám, je-li totiž v Praze. Popř. mu dopíši; bylo by dobře, kdybyste se také Vy u pana pres. Bondyho přimluvil, nemáte-li snad od pana ministra Girsy jiných /5/ lepších zpráv.

Promiňte, že vás ve Vašich prázdninách tak často a takovými dlouhými zprávami vyrušuji. Závidím vám Váš venkovský pobyt zejména v nynějších horcích, které činí město dosti protivným.

Doufám, že se Vám, i vaší slečně sekretářce i bez mého opětovaného přání dobře daří, a jsem se srdečným pozdravem

Váš oddaný.

P.S. Připisují na konec, že jsem dnes mluvil s panem pres. Bondym, jenž mně bohužel řekl, že pro prof. Lesného nemůže nic udělati, poněvadž v nové správě Lloydů, jež je čistě italská, nemá žádných známých. Doporučuji místo toho, aby se o slevu zakročilo prostřednictvím italské legace. Lloyd je teď více méně vládním podnikem a tak by snad k přimluvě legace nějakou slevu dali; pan pres Bondy myslí ovšem, že by Dr. Lesný musil nejdéle do října, ježto později je nával, takže by bylo lze slevu sotva dostati. Promluví o tom ještě s panem ministrem Hotowetzem, až se vrátí, že by buď náš úřad neb zahraniční ministerstvo mohlo u italské legace zakročiti.

/6/ V národně-hospodářském oboru je důležitost obou ústavů samozřejma. Slovanské země i Orient byl od dávna předním a přirozeným odbytištěm našeho průmyslu i jedním z nejdůležitějších dodavatelů potravin i průmyslových surovin pro nás.

Styky tyto^c přerušeny válkou, nutno system[aticky] znovu navazovati a rozvíjeti, neboť byly-li slovanské země a Orient již před válkou tak důležitými pro náš hospodářský život, jsou jimi dnes daleko více, neboť náš stát převzavši většinu průmyslu bývalého mocnářství Rakousko-Uherského jest na vývoz jako podmínku své hospodářské existence přímo odkázán a jeho hlavním trhem pro většinu výrobků bude vždy jih a východ.

Má-li se však náš průmysl ve slovanských zemích i Orientu uplatniti, je při živé soutěži ostatních průmyslových evropských států, jak se rozvinula po válce, naprosto nutné stále sledovati systematický rozvoj hospodářských poměrů v těchto zemích, pečovati soustavně o navazování nových styků a raziti a usnadňovati všemi prostředky cestu našemu vývozu. To vše se může díti jen řádně organisovanou činností, jejímž podkladem budou právě oba ústavy.

Kopie dopisu, strojepis, bez podpisu, šest listů.

a Titry – cenné papíry.

b Amortizace – odpis majetku.

c Přeškrtnuto slovo „byly“.

1 Padera – vedoucí účtárny prezidia Úřadu pro zahraniční obchod.

2 Ing. Antonín Hanáček (nar. 1882) – ministerský rada ministerstva obchodu. Po první světové válce se stal přednostou prezidia ministerstva veřejných prací, od roku 1920 působil v prezidiu Úřadu pro zahraniční obchod, po jeho zrušení v roce 1922 nastoupil do dopravní skupiny v ministerstvu obchodu. V roce 1936 byl jmenován ředitelem Československé plavební akciové společnosti labské. Viz *Album reprezentantů*, s. 953; ŠVARC, Bohumil. 1997. *Sedmdesát pět let Československé plavby labské*. 1. vyd. Děčín: Československá plavba labská, 1997, s. 10–21.

3 Kovář – odborový rada, vedoucí oddělení pro cizinecký ruch na ministerstvu obchodu.

4 Edvard Beneš a Rudolf Hotowetz působili jako ministr zahraničních věcí, resp. ministr obchodu.

5 Jednalo se o neúspěšnou generální stávkou zaměstnanců bank, kteří nesohlasili se služebním řádem a poukazovali na nezajištěnost svého postavení a nařizování velkého množství přesčasových hodin. Zapojilo se do ní na 17 000 pracovníků a trvala od 22. června do 29. července 1921. V době napsání

tohoto dopisu se tedy stávka již chýlila ke svému konci. Více viz CHAROUS, Jaromír. Bankovní stávka 1921. *Sborník archivních prací*, 1953, roč. 3, č. 1–2, s. 168–347.

6 Egon Bondy – předseda svazu slovenských průmyslníků, zakládající člen Orientálního ústavu.

7 Velvyslanec Clark – George Russel Clerk (1874–1951), britský diplomat. Od roku 1899 působil v britském Foreign Office, v roce 1919 nastoupil v Praze ve funkci vyslance. Československo si oblíbil a v letech 1921–1925 pak působil v Praze jako generální konzul.

4.

13. října 1921, Praha

Kopie dopisu Zděnka Fafľa Aloisi Musilovi

/1/ V Praze, dne 13. října 1921.

Velevážený pane profesore,

Jak jsem Vám již sdělil, podal jsem panu ministrovi podrobnou zprávu o přípravných pracích pro zřízení Orientálního i Slovanského ústavu. Požádal jsem jej znovu, aby se této věci ujal a upozornil zejména, že by bylo záhodno:

1. Urychlití projednání zákona v parlamentu.

2. Dohodnouti se s kanceláří pana presidenta Republiky, abyste nejen Vy a pan prof. Niederle, ale i já a leg[acní] rada Dvořáček byli pověřeni pokračováním přípravných prací a péčí o správné uložení dosavadních dotací pro oba ústavy (již v zájmu úroků, jež se jinak ztrácí).

3. Dohodnouti se s panem ministerským předsedou o provisorním umístění obou ústavů v místnostech dnešního Cizineckého ústavu. Pan ministr slíbil, že o tom promluví s panem ministerským předsedou /2/ i s kanceláří pana presidenta, popř. s kanceléřem, až se vrátí.

Neškodilo by snad, kdybyste i Vy a prof. Niederle při příležitosti kancelář pana presidenta republiky na tyto body upozornili.

Žádost o další subvenci pro Dra Tauer¹ jsem panu ministrovi dle připojeného popisu předložil. Pan ministr ji však zamítl.

Poukaz pro obnos daný k dispozici ministerstvu školství, pro knihovnu obou ústavů jest již dávno připraven.² Ministerstvo školství však přesto, že opětovně bylo žádáno i telefonem, nesdělilo dosud, jakým způsobem si přeje, aby věc byla provedena.

Proti jejich vůli a bez jejich rozhodnutí, nemůže jim úřad peníze poukázat, poněvadž ministerstvo jako takové nemůže žádné peníze přijímat, nýbrž muselo by je odvésti státní ústřední pokladně. Převod peněz dá se tedy provést jen zřízením zvláštního fondu, neb uložením pro budoucí Slovanský a Orientální ústav /3/ apod. tak, aby nejvyšší kontrolní úřad nemohl ničeho namítati. To si ovšem musí rozhodnouti ministerstvo školství samo, jemuž peníze byly dány ministerskou radou k dispozici, a úřad nemůže nic jiného

dělati, než co dosud dělal, totiž vyčkávat a urgovat jejich rozhodnutí. Bylo by tedy snad dobře, kdybyste zatlačil trochu v ministerstvu školství.

S Vašimi půjčkami nedá se, jak jsem Vám již posledně psal, prozatím nic dělati. Úřad Vám dříve Vaše titry a úroky nezučtuje, dokud si nevyřídí celou věc tak, aby nejvyšší kontrolní úřad nemohl ničeho namítati; to nebude asi možno dříve, než se ústavy zřídí, leda že by nějakým způsobem jejich dotace mohla býti již dříve vyplacena. Pak bude půjčka poukázána na účet dotace, Vy si zařídíte, co uznáte za dobré s půjčkami v Orientálním ústavě, a v úřadě Vám všecko zučtují definitivně. S touto formou aspoň, jak mně v účtárně sdělili, bude nejvyšší kontrolní úřad souhlasiti.

/4/ Ptal jsem se v Prezídiu úřadu znova po tom, kdo tehdy o Vás do ministerstva školství telefonoval. Nevyšetřili dosud nic, ježto ten, kdo tehdy v nepřítomnosti prezidiálního šéfa Hanáčka a jeho zástupce Šenkýře³ z prezidia mluvil, se jednoduše k věci nechce znát a není prostředků ho jinak vypátrati.

Řekl jsem dle Vašeho přání dnes panu ministrovi, že byste byl ochoten, kdyby si toho přál, dáti mu podrobné vysvětlení o Orientálním ústavě. Pan ministr může Vás přijati v sobotu dne 15 t. m. v ½ 1 hod. v pol[edne]. Buďte tedy tak laskav a přijďte přímo do Valdšteinského paláce. Budu tam také. Dvořáček není v Praze. Bylo by však dobře, uznáte-li za vhodné, vyzoomět prof. Niederleho, aby šel k panu ministrovi s Vámi. Kdyby se dispoice ministroy změnily, zatelefonoval bych Vám ještě. Nedostanete-li jiných zpráv, bude Vás pan ministr v udanou hodinu očekávati.

To je asi vše, co jsem měl na srdci; na tele/5/fon toho bylo mnoho, posílám to tedy raději poslem písemně. Chtěl jsem Vás v těchto krásných dnech navštívit a podívat se aspoň letmo na podzimní náladu ve Strahovské zahradě. Nedostal jsem se však k tomu, ježto mám práce docela dle Vašeho receptu na 12–14 hodin denně.

Vyřizuje poručení své ženy, jsme se srdečným pozdravem

Váš oddaný

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, pět listů.

- 1 Felix Tauer (1893–1981) – žák Rudolfa Dvořáka a Rudolfa Růžičky, arabista a orientalista, v roce 1925 se habilitoval na FF UK, kde od roku 1929 působil, v roce 1945 byl jmenován profesorem dějin islámských zemí. Koncem dvacátých a počátkem třicátých let 20. století byl třikrát v Istanbulu na kratším studijním pobytu podpořeném z cestovního fondu kulturního odboru Orientálního ústavu. *Viz Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, s. 485–486.
- 2 V červnu 1921 rozhodla vláda o další finanční podpoře vyčleněné z přebytků Úřadu pro zahraniční obchod v výši 3 mil. Kč na nákup budovy pro Orientální a Slovanský ústav, 1 mil. Kč pro knihovnu Slovanského ústavu a 0,5 mil. Kč pro knihovnu Orientálního ústavu. AKPR, fond KPR, Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129, č. F 2/1922. Zpráva Presidia Úřadu pro zahraniční obchod pro KPR ze dne 31. 12. 1921 o podpoře na dům a knihovnu Orientálního ústavu.
- 3 Antonín Šenkýř (nar. 1881) – JUDr., ministerský rada ministerstva obchodu, v roce 1921 působil jako zástupce šéfa odboru pro zahraniční obchod, podílel se na likvidaci komise pro zahraniční obchod a následně se stal referentem v Úřadu pro zahraniční obchod. *Viz Album reprezentantů*, s. 1139.

5.

29. prosince 1923, Londýn

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ 42 Ambrose Avenue, London N W 11,
29. prosince 1923.

Milý pane doktore,

v poslední době jsem na Vás často vzpomínal ne proto, že mně Vás připomněl Váš milý lístek z Říma, nýbrž poněvadž jsem přemýšlel o naší cestě. Poznávám víc a víc, že je nutno, abychom se na ni dobře připravili. Bez přípravy bychom přišli do zemí Orientu jako slepí. Než bychom se trochu rozhlédli, minul by čas a z naší námahy by nebylo užitku. Proto Vás prosím, abyste věnoval každou volnou chvíli – a nemáte-li ji, musíte si ji udělati – přípravě pro Orient. Francouzská vláda vydává ročně zprávy o hospodářských věcech Maroka, Alžíru, Tunisu, Syrie. Taktéž činí vláda anglická v Egyptě, Sudanu, Palestině, Eraku a Indii; vláda italská v Tripolsku (Libya Italiana). Mimo to najdete mnohé poučení v konzulárních zprávách jiných velmocí o těchže zemích; jakož i o Habeši, Persii a Aghanistanu. Výpisky pořádejte systematicky na malé lístky po jedné straně pod určitými hesly, abyste mohl hesla doplňovati a nastřádanou látku snadno přehlédnouti. Když byste potřeboval bližších literárních údajů, jsem ochoten Vám je poskytnouti, poněvadž se při svém bádání setkávám též s literaturou národohospodářskou.

Kdy k cestě dojde, ví jen Allah.¹ Nerad bych odjel z Evropy, pokud nebudou všechna má díla vydána. Již 13. srpna t. r. podepsal Mr. Charles R. Crane² smlouvu s Putnam's Sons. Dílo The Northern Hedgaz³ mělo býti hned tisknuto, ale firma Putnam's Sons požadovala tak mnoho a měla tak malý zájem, že jsem radil, aby jí má díla svěřena nebyla. Mr. Crane odjel 15. srpna do Karlových Varů; vše odpočívalo až do začátku října, kdy jsem se vrátil do New Yorku. Náhodou jsem navštívil the American Geographical Society, která se hned nabídla sama od sebe, že by má díla vydala, a radila, abychom je dali tisknouti v Evropě. Psali jsme o estimates⁴ do Vídně a do Prahy. 13. t. m. jsem již chtěl poslati jedno dílo Státní tiskárně v Praze. Téhož dne jsem dostal cable: „Hold Hejaz manuscript, letter following, Crane“.⁵ Z listu, který došel 22. t. m., jsem se dověděl, že chce A. G. S.⁶ všechna má díla upravití spíše, než budou dána do tisku, a že nechce započítí s tiskem, pokud nebude smlouva podepsána. To značí nové delay,⁷ ale jsem tomu celkem rád, poněvadž nebudu mítí odpovědnosti za sloh a formu, nýbrž pouze za vědecký obsah. Doufám, že dostanu první galley⁸ začátkem března, a pak to bude trvati nejméně 14 měsíců, než budou všechna díla vytištěna, ovšem bude-li možno dokončiti týdně tři tiskové archy. Mohl bych sice odjeti a ponechati korektury to the A. G. S.,⁹ ale bojím se, aby mně děl nezhatili, a pak nám budou moje díla velmi nápomocna, poněvadž se bude o nich psáti po celém /2/ Orientě. Myslím, že se mnou souhlasíte. Publikaci svých děl bych měl tudíž zajištěnu, ale musil jsem se vzdát

každé myšlenky na remuneration^g. 15 let jsem pracoval a nemám dostati ani halěře. Takový je osud badatele – učence.

Vidíte, že na cestu vážně pomyslím, a přece jsem v nejistotě, máme-li ji podniknouti. Zde mám a budu mít hojně příležitosti ke stykům s lidmi z různých zemí Orientu a poznávám, jak výhodné by pro nás bylo, kdybychom měli řetěz odboček.

Byla mně vštípena myšlenka, že by nám mohla Česko-moravská půjčiti na cestu auto.⁴ Pařížská Citroen by tak jistě učinila. Čes[ko] mor[avská] by prospěla sobě i nám. Měli bychom svobodný a rychlý pohyb a převáželi bychom auto po lodi do různých dílů světa. Šofér by musel znáti opravu a vzíti s sebou nebo uložit na různých místech nutné součástky náhradní. Pro Čes[ko] mor[avskou] by to byla nejlepší reklama. Vždyť by se obrázky jejího auta a reklamní články objevovaly ve všech listech anglických, francouzských, italských i domorodých v Orientě. Promluvíte o tom. My bychom společností neplatili nic, ale živili bychom šoféra.

Vaše milostivá paní musí býti velice hrdá, že má muže, bez něhož se republika nemůže obejít. Jste při kdekterém vyjednávání, získáváte mnoho zkušeností, poznáváte mnoho lidí a budujete si hlubší a širší duševní život. Dopřeje-li nám Allah, abychom do Orientu vyjeli a se odtud ve zdraví vrátili, rozšíří se Vaše poznatky ještě více a nastane Vám nová činnost. Vaše milostivá to zajisté chápe a dívá se na všechny Vaše počiny jako na nutné pro budoucnost Vaši i její. Vždyť investujete svá nejlepší léta pro lepší budoucnost.

Preje Vám, jí a Vaším dětem a Merry Christmas and a Happy New Year^h

s upřímným pozdravem

Váš

Alois Musil

Originál, strojopis, ruční podpis, dva listy.

a Estimates, z angl., odhady.

b Cable: „Hold Hejaz manuscript, letter following, Crane“, z angl., telegram: „Neodevzdej rukopis o Hidžazu, dopis následuje, Crane“.

c A. G. S. – zkratka pro the American Geographical Society.

d Delay, z angl., zpoždění.

e Galley, z angl., galley proofs, korektury, specificky sloupcové korektury.

f To the A. G. S., tedy pro the American Geographical Society.

g Remuneration, z angl., odměna, ohodnocení.

h A Merry Christmas and a Happy New Year, z angl., veselé Vánoce a šťastný nový rok.

1 Cesta do Orientu, jejímž účelem bylo navázat kulturní a hospodářské styky v různých orientálních zemích, se nakonec neuskutečnila. Hlavním důvodem byla velká pracovní vytíženost Aloise Musila a jeho několikaleté pracovní pobyty v Londýně a v New Yorku.

2 Charles Richard Crane (1858–1939) – americký podnikatel, filantrop a mecenáš. Crane se mj. dlouhodobě přátelil s Masarykem, s nímž se znal již od počátku 20. století, a díky svým vazbám na

prezidenta W. Wilsona měl i důležitý vliv na vytváření politiky USA vůči střední a východní Evropě a Blízkému východu v době kolem první světové války.

3 MUSIL, Alois. *The northern Hegaz: A topographical itinerary. Oriental Explorations and Studies*. No. 1. New York: American Geographical Society, 1926.

4 Tedy Českomoravská-Kolben (od roku 1927 pak Českomoravská-Kolben-Daněk, ČKD). Automobilové továrny si v meziválečné době nechávaly testovat svá auta, např. právě různými cestami do exotických zemí, a využívaly je pak k reklamě. ČKD vyráběly automobily Praga.

6. 19. července 1924, Praha Dopis Zdeňka Fafly Aloisi Musilovi

/1/ V Praze, dne 19. července 1924.
JUDr. Zdenko Fafly

Velevážený pane profesore!

K Vašemu lask[avému] dopisu¹ ze dne 14. června t. r. dovoluji, abych Vám předem gratuloval k brzkému skončení Vaší práce v Anglii, jakož i k příznivému rozřešení otázky publikace Vašeho díla v Americe. Chápu plně, jaký význam má pro Vás tato věc a jaké zadostiučinění musíte pociťovati, vidíte-li, že Vaše životní dílo blíží se k zdárnému zakončení. Znaje Vaši neúpornou energii, vím ovšem, že zakončení tohoto díla neznamená daleko konec Vaší práce v orientálních otázkách. Považuji za samozřejmé, že cestu do Orientu budete moci podniknouti teprve po skončení Vašich vědeckých prací; ani mně nebylo by možno pro některé větší práce vydati se na cestu letos, jak původně jsme zamýšleli. Jsem jist, že Vaše život[ní] dílo nejlépe upraví půdu pro naši práci. Obdivuji se také Vašemu živému zájmu, který vedle své hlavní práce věnujete politickým /2/ i hospodářským poměrům dnešního Orientu. Čtu se zájmem Vaše články v časopisech o těchto otázkách. Četl jsem už také Vaše články v „Národních listech“ o výstavě londýnské, nevím ještě, budu-li se moci na ni podívat, sotva by to asi bylo možno před zářím.²

V otázce orientálních ústavů stal se jistý krok kupředu, který ovšem zatím mnoho neznamená. Jak jste z dřívějších porad byl již informován, jednalo se o zřízení jakéhosi přípravného komitétu pro slovanský a orientální ústav pro dobu, než bude možno přikročit k řádnému jmenování členů. Věc se vyřešila tak, že pro oba ústavy byl vytvořen meziministerský komitét ze zástupců zúčastněných ministerstev pod vedením ministerstva zahraničních věcí, jehož úředníci zastávají též funkci v sekretariátu tohoto komitétu.³ Komitét má právo přibírat si dle potřeby praktické poradce, jež přirozeně vybírá v prvé řadě ze členů svého času pro ústavy navržených. Komitét tento měl dne 7. t. m. první schůzi, které jsem se pro nepřítomnost v Praze nemohl zúčastnit. Informoval jsem

se však ihned o jejím průběhu. Jednalo se o pracovním programu přípravného komitétu, jenž byl pro nejbližší dobu stanoven takto:

/3/ revize stanov, příprava seznamu členů, jež mají býti panem prezidentem republiky jmenováni, a konečně otázka správného a výhodného uložení peněz.

Zúčastním se přirozeně všech těchto budoucích prací tohoto komitétu a budu Vás o jejich postupu stále informovati.

V otázce uložení cestovního fondu zjišťuji dnešní stav. Prozatím jsem dostal výkaz od České spořitelny, jehož 1 opis Vám v příloze zasílám. Část tohoto fondu jest uložena ještě u Městské spořitelny a část v úpisech IV. státní půjčky. Jakmile zjistím dnešní stav obou těchto zbývajících částí fondu, sdělím Vám je[j] dodatečně.

Při této příležitosti obracím se k Vám ještě s prosbou, abyste byl tak laskav a vyznačil v připojeném seznamu spisy, jež podávají prakticky cenné informace o národohospodářských a legislativních poměrech v seznamu uvedených území. Seznam tento vyžádalo si ministerstvo zahraničních věcí a jeho národohospodářská sekce potřebuje právě seznam spisů z tohoto seznamu, které se týkají v první řadě také hospodářských poměrů. Víím, že Vy se svou znalostí literatury o Orientu můžete nám nejlépe v této věci poraditi, a doufám, že prominete, že Vás prosbou o projití, po případu doplnění seznamu – jehož brzké vrácení si vyprošuji – obtěžuji.

/4/ Potěšila mne zpráva, že se Vám po počátečních zdravotních nesnázích daří již dobře. Zmiňujete se také o svých praktických cvičeních v anglické konverzaci i gramatice. Váš dopis dokazuje, že Vám asi již nezbývá mnoho nového k naučení se v tomto směru. Jest opravdu podivuhodno, jak rychle jste ovládl tuto obtížnou řeč, a myslím, že při svém nedostatku praxe budu se moci nejen v arabštině, ale i v angličtině od Vás mnoho naučiti.

Vyřizuje poručení své ženy a těše se na brzké zprávy od Vás, jsem

se srdečným pozdravem
Váš oddaný

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, čtyři listy.

- 1 Viz A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10, dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi ze 14. června, psaný anglicky, v edici není uveden.
- 2 Míněna je koloniální výstava Britského impéria ve Wembley (British Empire Exhibition), kterou 23. dubna 1924 slavnostně otevřel král Jiří V. Výstava měla posílit obchodní vztahy mezi Británií a koloniemi. Šlo tedy o událost, která byla pro Fafla i Musila, chystající obchodními kontakty motivovanou cestu do Orientu, jistě velmi inspirativní. Fafl zde naráží na Musilův článek publikovaný jen tři dny před napsáním tohoto dopisu (MUSIL, Alois. Empire Exhibition. *Národní listy*, 16. 7. 1924, roč. 64, č. 195, s. 1).
- 3 K této problematice více viz AKPR, fond KPR, Orientální ústav 1920–1937, k. č. 129. Komitét (výbor) tvořili zástupci ministerstva zahraničních věcí, ministerstva školství a ministerstva průmyslu, obchodu a živností.

7.

12. února 1925, Rychtářov

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ V Rychtářově 12. února 1925.

Milý pane doktore,

nechápu, proč jste mi R. úv¹ výplodek posílal. Nechápu, proč jste měl chuť na něj odpovídati. U nás se říká, že jeden blázen podá tolik otázek, že na ně sto rozumných neodpoví. Nečiňte neznámého známým a slavným. Mluvím ze své vlastní smutné zkušenosti z r. 1920.²

Stanovy Orient- und Ueberseeesellschaft³ najdete v ročníku 1917 nebo 1918 najdete v časopise Oesterreichische Monatsschrift für den Orient,⁴ nebo jsou ve Vaší knihovně, poněvadž je obchodní a živnostenská komora dostala. Vždyť byla úředním členem. Přečtěte si můj článek „Naše úkoly v orientalistice a v Orientě“ uveřejněný v Naší Době na začátku 1920.⁵ Máte zajisté otisky tohoto článku, neboť jich bylo pořízeno přes tisíc a rozesláno soukromníkům i společnostem. V tomto článku je podklad našeho orientálního ústavu, jak jsme se dohodli s panem prezidentem republiky a na kterém on dotud trvá.

Upozorňuji Vás též na ústav Oriente Moderno⁶ v Římě. Je to napodobenina Orient- und Ueberseeesellschaft. Vydává časopis Oriente Moderno, který se zabývá věcmi dnešními.

Pozvěte k sobě profesora Daneše⁷ a domluvte se s ním. Je to rozumný a zároveň ochotný pán, kterého si opravdově vážím. Vysvětlete mu nebezpečí, o něž běží. Rovněž byste si mohl promluvit s profesorem Lesným a prof. Pertoldem.⁸ Oba mají smysl pro rozumnou věc. Za členy vyberte po návrhu Danešově též muže z vysoké školy zemědělské, technické, přírodovědecké (Domina),⁹ promluvte s některým; koho získáte, dejte pozvati k nejbližší schůzi, která prý bude svolána koncem března.

/2/ Pochopíte, že se věci sám zabývati nemohu a ani nechci. Oba pánové by se domnívali, že mám osobní zájem. Sami nevidí ani za humna, nemohou se postavit na stanovisko vyšší, neosobní, státní. Nikdy nepracovali v tomto oboru, nemyslili, nedovedou sloučiti pojem Orientu s našimi potřebami.

Naprostu se nedomnívejte, že je orientální ústav ohrožen. Je dobře, že vřed pukl. R. je rád, že něco napsal, že mu to Národní Listy uveřejnily. Podnět ke zřízení orientálního ústavu dal pan prezident. Najděte si otevřený list, který svého času uveřejnily všechny noviny. Opište odstavec, v němž pan prezident mluví o založení orientálního ústavu, a žádejte, aby osoba v onom odstavci jmenovaná, tlumočila názor paně prezidentův. Tato osoba Vás odkáže na svůj článek „Naše úkoly v orientalistice a v Orientě“ a prohlásí, že byl tento článek napsán v úplném souhlasu s panem prezidentem a že pan prezident na takovém účelu orientálního ústavu trvá.

Odporouči Vás, Vaši milostivou paní a Vaše dítky do ochrany Boží

s pozdravem
Váš
Alois Musil

Originál, strojopis, ruční podpis, dva listy.

- 1 R.úv, míněn Rudolf Růžička. Viz A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10. RŮŽIČKA, Rudolf. O organizaci Orientálního ústavu se zřetelem k budování československé orientalistiky vůbec. *Národní listy*, 8. 2. 1925. Rudolf Růžička (1878–1957) – semitista a arabista, pokračovatel Rudolfa Dvořáka, od roku 1909 působil jako soukromý docent na FF UK, v roce 1923 byl jmenován řádným profesorem semitské filologie. Byl zakládajícím členem Orientálního ústavu, záhy se však pro neshody ohledně jeho směřování svého členství vzdal. *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, s. 420–422.
- 2 Alois Musil zde naráží na situaci, která nastala po jeho příchodu na Karlovu univerzitu do Prahy, kdy musel čelit útokům českých nacionalistů.
- 3 K. k. Österreichische Orient- und Überseeesellschaft vznikla transformací z k. k. Österreichisches Handelsmuseum v roce 1917. Alois Musil byl jejím spoluzakladatelem a působil v ní jako šéf kulturní sekce.
- 4 *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, odborný měsíčník, který vydávalo Orientalisches Museum ve Vídni (od r. 1886 Österreichisches Handelsmuseum), od roku 1917 následnická Österreichische Orient- und Überseeesellschaft. Alois Musil byl jedním z jeho editorů i přispěvatelů. Vycházel v letech 1875–1918.
- 5 MUSIL, A. *Naše úkoly v orientalistice a v Orientě*, s. 176–182 a s. 270–281.
- 6 Zde jde o Musilovu nepřesnost: ústav, založený v Římě r. 1921, se správně jmenoval Istituto per l'Oriente. *Oriente Moderno* je pouze název odborného periodika vydávaného tímto ústavem od stejného roku.
- 7 Jiří Viktor Daneš (1880–1928) – český geograf, cestovatel a diplomat, řádný profesor Karlovy Univerzity v Praze, zakládající člen Orientálního ústavu. Více viz PAVLIČEK, Tomáš W., TOMSOVÁ Petra ve spolupráci s Blankou Hnulíkovou a Vlastou Mádlovou. Vybrané fotografie J. V. Daneše z cesty kolem světa. Interpretace a restaurátorské zhodnocení části fotografického fondu. *PDAV*, 2016, roč. 8, č. 1, s. 45–87; MARTÍNEK, Jiří. *Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník)*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 71–75; MARTÍNEK, Jiří. *Jiří Viktor Daneš – vědec a diplomat*. Disertační práce. Hradec Králové 2014; MARTÍNEK, Jiří, MARTÍNEK, Miloslav. *Kdo byl kdo. Naši cestovatelé a geografové*. Praha: Libri, 1998, s. 99–106.
- 8 Otokar Pertold (1884–1965) – indolog, etnolog a religionista, první profesor religionistiky na Univerzitě Karlově, ve dvacátých letech 20. století působil jako československý konzul v Bombaji, zakládající člen Orientálního ústavu. *Kdo byl kdo. Čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, s. 378–380.
- 9 Karel Domin (1882–1953) – český botanik, politik, v roce 1916 byl jmenován profesorem na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, v letech 1935–1939 byl poslancem národního shromáždění za Národní sjednocení.

8.

16. února 1925, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ V Praze, dne 16. února 1925.

Velevážený pane profesore,

Nezlobte se na mne, že jsem Vám ten článek k informaci poslal. Máte úplně pravdu a také já jsem si docela rozmyslil naň odpovídati, ježto to opravdu nestojí za to. Mám za to, že věc jest úplně jasná; je zde jak list pana presidenta, tak znění zákona, motivy zákonné osnovy a zprávy zpravodajů v poslanecké sněmovně i senátu, jež úplně dostačí na přesné, autentické vymezení cílů orientálního ústavu.

Poslední stanovy Handelsmusea vídeňského¹ neb aspoň návrh z roku 1919 mám; byl bych rád jenom našel ještě dřívější předválečné stanovy. K. k. Österreichische Oriental- und Ueberseegeellschaft, jež dle nových stanov splynula úplně s bývalým Handelsmuseumem v jednotný ústav pod názvem Handelsmuseum. Snad najdu ještě něco ve starých ročnících Handelsmusea, resp. Österreichische Monatsschrift für den Orient. Stanovy italského Istituto per l'oriente,² jakož i analogického Istituto per l'Europe orientale³ opatřil jsem si již dříve společně s ukázkami jejich publikační činnosti, zejména měsíčníku Oriente Moderno a L'Europa Orientale.

Snad se mi podaří ještě opatřit si materiál i o jiných podobných ústavech a institucích, pokud jej již nemám.

Vaši brožurku o našich úkolech v orientalistice a v Orientě znám ovšem od počátku a půjčil jsem ji také prof. Šlemrovi⁴ ze svazu průmyslníků, jež nám jistě pomůže. Na prof. Daneše rovněž /2/ myslím a dohodnu se s ním; hledáme a doufáme, že najdeme i jiné ještě vhodné osoby. Mluvil jsem také již s drem. Rejholcem⁵ v zahraničním ministerstvu; doporučím mu výběr rozumných lidí se širším rozhledem již k pozvání pro příští schůzi.

Mám za to, že věc je tedy celkem na dobré cestě, a budu se snažiti s prof. Šlemrem (jež jest profesorem na Vysoké škole obchodní a přitom jednatelem vývozní sekce svazu průmyslníků), s nímž máme návrhy osob pro hospodářské skupiny obou ústavů připraviti a ježž jsem úplně získal pro správné pojetí ústavů, aby vše zůstalo ve správných kolejích.

Doufaje, že mi prominete, že Vás ještě jednou ve Vašem tuskulu^a vyrušuji, jsem se srdečným pozdravem a s poručením od své ženy

Váš oddaný

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, dva listy.

a Tuskul, tuskulum, vesnické zátiší, podle Ciceronova statku v Tusculu.

- 1 K. k. Österreichisches Handelsmuseum ve Vídni vzniklo z Orientálního muzea (Orientalisches Museum, založené v roce 1875) ve Vídni v roce 1886. Od roku 1917 je po transformaci, na které se podílel i Alois Musil, nahradila k. k. Österreichische Orient- und Überseegesellschaft.
- 2 Istituto per l'Oriente, nejstarší italský vědecký ústav zabývající se soudobým Orientem, založen roku 1921 v Římě, vydával vědecký časopis *Oriente Moderno*. V roce 1982 byl přejmenován na počest svého významného zakladatele na Istituto per l'Oriente Carlo Alfonso Nallino.
- 3 Istituto per l'Europe orientale, vědecký ústav pro výzkum východní Evropy založený v roce 1921, vydával vědecký časopis *L'Europa Orientale*.
- 4 Jaroslav Šlegr (1881–1937) – právník, v roce 1912 se habilitoval na České vysoké škole technické (soukromý docent všeobecné nauky obchodní), v roce 1920 byl jmenován řádným profesorem. Působil jako profesor Československé obchodní akademie, pak na Vysoké škole obchodní. Patřil mezi zakládající členy Orientálního ústavu. Více viz ŠAFRÁNEK, Radek. *Vývoj Vysoké školy obchodní v Praze*. Diplomová práce obhájena na VŠE 2006. Odkaz na práci ze dne 9. 2. 2016 viz file:///C:/Users/AJM/Desktop/zaverecna_prace.pdf.
- 5 Václav Rejholec (1886–1967) – legionář, diplomat, právník, od roku 1919 vedoucí vojenské kanceláře prezidenta republiky, od roku 1922 pracoval na ministerstvu zahraničních věcí, v letech 1927–1931 zastával post vyslance v Bulharsku, v roce 1938 byl jmenován přednostou prezidia ministerstva zahraničních věcí.

9.

14. dubna 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ V Praze dne 14. dubna 1927

Velevážený pane profesore:

Děkuji Vám za Váš laskavý dopis ze dne 9. března t. r.¹ Vyčetl jsem z něho, že jste spokojen s prospěchem svých vědeckých prací a publikací, a nemohu než přátí Vám ze srdce všeho zduaru k dokončení Vašeho velkého díla. Těším se již upřímně na Vaše knihy vědecké i cestopisné.

Nevím, máte-li v dálné cizině zájem o poměry ve vlasti. Předpokládám však, že Vám přeci jen trochu ještě zůstalo zájmu o otázku orientálního ústavu, jehož jste vlastně Vy iniciátorem. Podávám Vám tedy stručnou zprávu o dnešním stavu věci.

Ústav ovšem ještě zřízen není, třebaže zákon jest již – nemýlí-li se – pět let v platnosti; v poslední době však přece začíná se s otázkou hýbat, takže při všem skepticizmu odůvodněném dosavadními průtahy není zcela vyloučena naděje, že se přece stane zase krok kupředu.

Prof. Růžička naléhá stále u ministerstev přednáškami a v člancích na zřízení ústavu dle svého plánu. Příkládám Vám opis jeho memoranda,² předloženého ministerstvu. S memorandem předložil ministerstvu jako doklad a vzory stanovy a publikace o berlínském semináři pro orientální jazyky, pařížské škole živých jazyků orientálních a lenin-

gradském institutu živých východních jazyků, spolu s některými publikacemi německými o zřizování tzv. „Auslandhochschulen“. Zůstává tedy, jak vidíte, při svém původním návrhu udělati z Orientálního ústavu pouze školu, řídě se zejména skoro otrocky příkladem berlínským, aniž /2/ by dbal naprostého rozdílu mezi poměry a potřebami německými, francouzskými, ruskými a našimi.

Mezitím vyšly z jiné strany zase nové podněty. Dr. Pražák³, bývalý úředník ministerstva zahraničních věcí, dnes ve Vývozním spolku, s nímž jste tuším také již o věci mluvil, zajímá se vzhledem ke své dřívější působnosti o Orient, hlavně ovšem konkrétně o cestu po Dunaji a Černém moři do Jižního Ruska, Kavkazu, Malé Asie, Persie atd. Pomýšlel s pomocí Vývozního spolku na zřízení také jakéhosi orientálního ústavu, jenž by event. dle jeho názoru mohl být jádrem oficiálního ústavu pozdějšího. Snažil jsem se, pokud bylo možno, působiti na něho i na jeho spolupracovníky v tom směru, aby nezřizovali nic, co by mohlo jakýmkoli způsobem prejudikovati nebo křížiti zřízení budoucího ústavu orientálního. Došlo tedy ke zřízení jakéhosi přípravného komitétu, pro jehož předsednictví získali ministra Dra Hodžu⁴, jenž se o věc velmi zajímá. Vedle toho ještě zřizují akciovou společnost za účasti některých velkých firem pro provádění čistě praktických obchodních cílů. V Pražákových plánech jest dosti fantasmie, doufám však, že přece něco praktického z toho zůstane, zejm. soustředí-li se na určitý praktický úkol řešení našeho spojení s Orientem přes Černé moře.

Tím, že se podařilo zainteresovati ministra Dra Hodžu, nabyla věc ovšem větší váhy. Mluvil jsem sám jednou spolu s předsedou Vývozního spolku Votrubou⁵, s ministrem Hodžou o těchto otázkách, vyložil mu dosavadní stav obou ústavů Slovanského i Orientálního a mohl jsem konstatovati, že ministr Hodža projevil opravdu velké porozumění pro oba ústavy a velký zájem o jich urychlené zřízení. Zdá se také opravdu, že od něho vyšel tedy popud, aby se s věcí zase hnulo. Vracím se zas k návrhu Růžičkovu. Ministerstvo zahraničních věcí i ministerstvo obchodu, s jichž referenty ovšem /3/ udržují v těchto věcech úzký styk, stojí plně na mém stanovisku odmítající omezení ústavů, zejm. orientálního, jenom na jakousi školu a trvající na původním širším plánu se zdůrazněním úkolů hospodářských. Ministerstvo školství zdá se poněkud pod vlivem Růžičkovým, snad zaujalo jiné stanovisko a zaslalo ministerstvu zahraničnímu dopis, podepsaný Hodžou, jehož opis Vám rovněž posílám, v němž zdůrazňuje v první řadě výchovnou funkci obou ústavů, navrhuje event. novelisaci zákona a žádá, aby celá přípravná agenda byla převedena do jeho kompetence. Divil jsem se tomuto dopisu, ježto jsem sám shledal, že Hodža má velké porozumění pro praktickou stránku obou ústavů, zejm. pokud jde o hospodářské styky. Zdá se, že dopis vyšel jen z úřadu a že jeho pozadí vzhledem k poměru Hodžovu k Benešovi jest do velké míry také politické.

O věci kónala se v zahraničním ministerstvu porada za předsednictví p. ministra Krofty⁶ a za účasti ministerstva školství, obchodu, prof. Niederleho, Dvořáčka, nyní ředitele Živnostenské banky a mojím. V poradě zástupci ministerstva školství odůvodňovali své požadavky. Já i Dvořáček vyložili jsme své stanovisko, že nutno trvati plně také na hospodářské funkci obou ústavů, a tedy také na kompetenci ministerstva obchodu. Mi-

nisterstvo školství zdůraznilo znovu výchovnou stránku ústavu a poukázalo k tomu, že bude snad nutna novelizace zákona⁷ hlavně proto, aby místo dosavadního navrhovaného velkého počtu členů byla správa ústavu svěřena jen malému počtu opravdových odborníků, a proto také bude nutno přepracovati v tomto smyslu i připravované stanovy. V otázce počtu členů byla celkem shoda, že by bylo v zájmu věci místo stále rostoucího počtu navrhovaných členů, svěřiti správu ústavů pouze výboru nebo kuratoriu se zcela omezeným počtem členů. Já jsem ovšem poukazoval na to, /4/ že nebude novelizace snad nutna, poněvadž znění zákona jest tak široké, že vyhovuje i výslovnému přání o omezení počtu členů; stačí, bude-li president jmenovati opravdu jen malý počet členů, kteří teprve ze sebe vyvolí výbor i kuratorium ke správě jmění.

Bylo usneseno, jak v otázce novelizace zákona, tak i o event. organizaci ústavu konati ještě zvláštní užíši poradu. Mluvil jsem mezitím ještě s referentem ministerstva obchodu i zahraničních věcí, které jsem přesvědčil o tom, že se nedoporučuje novelisovati zákon, který svým širokým změnám celkem vyhovuje již proto, že při projednání v parlamentě není jisto, jaké změny zase na něm parlament udělá a v jaké event. zhoršené podobě z parlamentu vyleze.

Proto také užíši porada o této otázce došla bohudík názoru, že novelisace potřeba není. V druhé poradě o organizaci, které jsem se také zúčastnil s prof. Niederlem, jednalo se zatím jen o slovanském ústavu. Probírán byl poslední návrh stanov a provedeny v něm některé změny, zejm. pokud jde o počet členů, který je omezen; jinak celkem původní návrh nechán bez velkých změn. V této poradě bude ještě pokračováno.

Jak vidíte, nebezpečí, které zdánlivě hrozilo se strany ministerstva školství, jest zatím zažehnáno, ježto zástupce jeho přiklonil se k našim názorům, takže není třeba se obávat velkých změn v kompetenci ministerstev, ani v organizaci obou ústavů. Zdá se opravdu, že popud vyšel spíš jen od úředníků, ježto ministr Hodža sám, jak jsem již řekl, má dobré porozumění pro skutečně praktické účely obou ústavů i na poli hospodářském.

Po Slovanském ústavu dojde ovšem pravděpodobně na ústav orientální. Bylo by dobře, kdybyste zde byl, abyste se mohl také věci ujati. Ministerstvo zahraničních věcí jest v rozpacích, koho z orientalistů má k pozdějším poradám připustit; Růžičku pozvati bude velmi těžko, ježto by z ústavu udělal jen školu; snad spíš /5/ by měl pochopení pro věc prof. Hrozný,⁸ jemuž především zase půjde o možnost archeologického bádání. Slyšel jsem kdesi, že snad pomýšlíte na návrat z Ameriky v létě. To by snad ještě nebylo zmeškáno, ježto do té doby by se dala věc protáhnouti.

Každým způsobem budu se [o] věc starati i dále a bude-li něco nového, neopomenu podati Vám zprávu.

Sám ovšem odjízdim již počátkem května na Mezinárodní hospodářskou konferenci v Ženevě, která jistě potrvá několik neděl; doufám však, že v době mé nepřítomnosti se nic nestane.

Přeje Vám vše nejlepší a těše se na další Vaše zprávy, jsem se srdečným pozdravem

Váš oddaný

Kopie dopisu, strojepis, bez podpisu, pět listů.

- 1 Z. Fafl odkazuje na dopis, který nebyl do edice zařazen, nachází se v A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10, dopis A. Musila pro Z. Fafla ze dne 9. 3. 1927, New York.
- 2 Memorandum Rudolfa Růžičky je uloženo v A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10. Memorandum je jakýmsi nástinem, jak by měl Orientální ústav vypadat dle návrhu R. Růžičky. Ústředním zaměřením měla být jazyková výuka, která by byla propojena s jazykovou výukou na FF UK. V čele ústavu by se střídaly významné osobnosti FF UK. Tak by došlo k propojení financování orientalistiky na FF UK a v Orientálním ústavu a nedocházelo by dle názoru R. Růžičky k tříštění vědeckých sil, kterých je zatím v orientalistice málo.
- 3 Dr. Pražák – úředník ministerstva zahraničních věcí, poté úředník Vývozního spolku (pravděpodobně Albert Pražák, dle kartotéky osobního fondu Aloise Musila v Muzeu Vyškovska ve Vyškově).
- 4 Milan Hodža (1878–1944) – slovenský politik agrární strany, v letech 1935–1938 předseda vlády, v době jednání o založení Orientálního ústavu v letech 1926–1929 působil jako ministr školství a národní osvěty.
- 5 Pravděpodobně se jedná o Viléma Votrubu (1870–1939) – poslanec, tajemník Zemského svazu obchodních grémíí, Brno, předseda Vývozního spolku. Viz *Album reprezentantů*, s. 1181.
- 6 Kamil Krofta (1876–1945) – historik, politik a diplomat, ve dvacátých letech působil jako vyslanec ve Vatikánu, poté v Berlíně, v letech 1936–1938 zastával post ministra zahraničních věcí. Označení ministr u jeho jména se tedy týká jeho hodnosti diplomatické.
- 7 Zákon k založení Orientálního a Slovanského ústavu, Sb. z. a n. č. 27/1922 ze dne 25. ledna 1922.
- 8 Bedřich Hrozný (1879–1952) – orientalista, asyriolog, chetitolog, v roce 1905 se habilitoval na Vídeňské univerzitě, kde působil jako knihovník. V roce 1919 byl jmenován řádným profesorem klínopisného studia a dějin starého Orientu na FF UK. V roce 1926/1927 byl zvolen děkanem FF UK. Stál u založení Orientálního ústavu i jeho významného periodika *Archivu Orientálního*. Ve dvacátých a třicátých letech podnikl několik studijních cest i vědeckých expedic, převážně do Turecka.

10.

29. dubna 1927, New York

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ New York, 29. dubna 1927.

Velevážený pane odborový přednosto,
Milý příteli,

Vaše zprávy mne nikterak nepřekvapily. Domnívám se, že Vy a ministr Dvořáček nedovolíte, aby ministerstvo školství přivedlo na svět děcko buď mrtvé, nebo života neschopné. Správně píšete, že nemáme kolonií, nemáme zámořských dopravních společností, které potřebují úředníků pro své odbočky v Orientě, a že naše ministerstvo zahraničních věcí nepožaduje znalosti orientálních jazyků pro své úředníky. Úplně s Vámi souhlasím, že máme orientálních profesur více, než jich měla před válkou Anglie, a že

by bylo zbytečné maření státního majetku, kdyby byl velký ústav přiřčen [k] ministerstvu školství s účelem vychovávacím. Kdyby se ukázala potřeba, mohlo by ministerstvo školství zřídit nikoliv vědecký ústav, nýbrž odbornou školu, na níž by se vyučovalo moderním jazykům. Měla by být přiřčena některé střední školy obchodní a do dozorčí rady by mohli být povoláni též zástupci velikého ústavu.

Jste úplně v právu, hájíte-li zájmy průmyslníků, dovozců a vývozců a poukazujete-li, že bychom měli mít v české republice (sic) ústav, jakým bylo Handelsmuseum, později proměněné v Orient- und Überseegesellschaft, nebo jakými jsou různé Kolonialinstitute velmocí koloniálních. Jednáte správně, hlásáte-li, že tento ústav má prohlubovat a šířit styky hospodářské pod rouškou kulturní. Jak pan prezident republiky, tak pan ministr Dr. Beneš s tímto účelem několikrát projevili svůj souhlas. Ústav má pracovat nikoliv mezi mládeží akademickou, nýbrž mezi průmyslníky, vývozci, dovozci jakož i různými odborníky ve vlasti a má mít skupiny důvěníků v jednotlivých městech celého Orientu. Vzroste-li zájem průmyslníků, zvýší-li se náš vývoz, není pochyby, že budou jak naše banky, tak i různí jiní podnikatelé ochotni podporovat odborné výzkumy jak hospodářské, tak historické a filologické. Filologie a historie nemají být proto z velkého našeho ústavu vyloučeny, ale nemají být jeho účelem.

Správně píšete, že by měli být jmenováni členy ústavu všichni, kdo se o dnešní Orient prakticky zajímají, třeba by ani jediného orientálního jazyka neznali.

Kdy se vrátím, ví Pán Bůh sám. Žádal jsem za prodloužení dovolené na školní rok 1927/28, poněvadž se nemohu vrátit, pokud nebudou moje knihy vydány. Mimo to bych rád získal v kruzích, které se mi mými knihami otevrou, přátele naší vlasti. O tom později.

Všeho dobra Vám a Vaším milým přeje s pozdravem

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, jeden list, nahoře přepis Zdenko Fafl.

11.

25. května 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ Prof. Musil.

Velevážený pane profesore,

Děkuji Vám za Váš milý dopis, poslaný za mnou do Ženevy, kde jsem se zúčastnil mezinárodní hospodářské konference.

Odpovídám Vám ihned po svém návratu; nemusím Vás ujišťovati, že úplně souhlasím s Vaším stanoviskem a že se snažím s ministerstvem obchodu co možná udržeti oba ústavy, Slovanský i Orientální, na původní linii.¹

Škoda, že se nemůžete dříve vrátiti, abyste nám pomohl v této věci bojovati. Dozvíme-li se něco nového, neopomenu Vám to ihned sdělit.

Odjíždím ovšem teď počátkem června na dovolenou, mám však za to, že se v této době ještě nic rozhodného nestane.

Těše se na slíbené další zprávy, jsem se srdečným pozdravem a s poručením své paní

Váš oddaný

V Praze, dne 25. května 1927.

Kopie dopisu, strojepis, bez podpisu, jeden list, nahore přípis Prof. Musil.

¹ Myšlena snaha o udržení hospodářské a kulturní sekce Orientálního ústavu a praktického využití tohoto ústavu pro československé hospodářské a kulturní pronikání do Orientu.

12.

14. července 1927.

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ Velevážený a milý pane odborový přednosto,

jste hodný, že jste si na mne vzpomněl na břehu modré Adrie a věnoval mi chvíli, které jste mohl použít pro sebe a pro své milé.

Je chyba, že se ústav dostal do ovzduší ministerstva školství. Je plno theoretických mikrobů, které budou vnikat i do ústavu a znesnadňovati, ba znemožňovati živý a nový rozmach. Dozor na ústav měl býti vyhrazen buď m. z., nebo m. o.,^a kde jsou lidé praktičtí znající svět a oceňující nové cesty a nové prostředky. Ostatně uvidíme, bude-li se mítí děcko k světu. Bude-li za rok za dva patrně, že zůstane nedochůdčetem, můžeme vždy pracovati za svým účelem v rámci obchodních a živnostenských komor, budeme-li k tomu mítí ovšem chuť.

Zdá se mi, že jsem ještě nikdy nebyl tak zapřažen jako nyní. Při činnosti mne udržuje pouze vědomí, že jsem nyní ve žních svého života a že je nutno, abych vytrval a svou životní práci řádně vydal. Duševní činnost je velmi ztěžována by the heat waves.^b Včera vystoupil teploměr na 100° F;^c vlhkost je nesmírná a ta ztěžuje duševní práci. Myslel jsem, že odjedu na Lake Erie,¹ ale pochybuji, že to bude možno. Page proofs^d a indexy často přinášejí záhady, které nutno rozřešiti buď pomocí mých zápisků, nebo pomocí velkých knihoven. Ve venkovském zátíší bych těchto pomůcek nenašel a přece nechci vydávání svých knih přerušiti.

Prosím Vás, pane odborový přednosto, zeptejte se na adresu Dra Maxe Ritter von Guttmann.² Stýkal jsem se s ním ve Vídni, podporoval mne a rád bych mu podal zprávu o postupu mého díla. Též baron Louis Rothschild³ byl mým příznivcem. Má i on nějaké statky v Československu? Jak se jmenuje křesťním jménem tepelský opat Helmer?⁴

V dusných chvílích, when we are afraid of a break down, tož se těšíme nadějí, že se vrátíme by the other way a that we shall spend two months at least by the voyage.^e Ovšem že bychom rádi co možná nejvíce ušetřili. Prosím Vás, zeptejte se telefonicky na jednatelství Lloyd Triestino,⁵ zda ještě posílá lodi do Japonska nebo který je konečný jeho přístav na Dalekém Východě. Spolu se zeptejte na dny odjezdu jeho lodí na jaře 1928 z Tokia, Shanghai nebo Singapore do Terstu. Můžete poznamenati, že zajisté poskytnou mně i slečně pohostinství, zaplatíme-li pannatika^f. Tolik prozatím. Na podzim /2/ snad Vás poprosím o přimluvu u Canadian Pacific.⁶ Soudím, že budeme moci odejet někdy koncem března, možná dřív, ale též možná i později. Nevím, nebudu-li nucen to be off to America next fall to deliver series of lectures.^g

Odporouči Vás, milý pane odborový přednosto, Vaši milostivou paní a Vaše dítky do ochrany Nejvyššího

S upřímným pozdravem
Váš

Originál, strojopis, ruční podpis, hlavičkový papír American Geographical Society, dva listy.

a V textu m. z., zkratka pro ministerstvo zahraničních věcí; m. o., zkratka pro ministerstvo průmyslu, obchodu a živnosti.

b By the heat waves, z angl., vlnami veder.

c 100° F, tedy asi 38° C.

d Page proofs, z angl., stránkové korektury.

e When we are afraid of a break down, z angl., kdy se obáváme kolapsu, dále navazuje, by the other way, z angl. jinou cestou a spojuje, that we shall spend two months at least by the voyage, z angl., že strávíme dva měsíce na cestě.

f Pannatika – strava a skutečné výlohy vyplývající z pobytu na lodi.

g To be off to America next fall to deliver series of lectures, z angl., odjet do Ameriky příští podzim, abych přednesl sérii přednášek.

1 Lake Erie – Erijské jezero, nachází se na hranicích mezi USA a Kanadou, patří do systému Velkých jezer v Severní Americe.

2 Dr. Max Ritter von Guttmann – podle dalších dohledaných údajů v dopise ze dne 22. 12. 1927 se pravděpodobně jedná o Maxe Guttmanna (1857–1930), báňského radu a hutního inženýra, společníka významné průmyslové rodinné firmy Bratři Guttmannové.

3 Louis Rothschild – pravděpodobně Louis Nathaniel Rothschild (1882–1955) – bankéř, významný představitel rakouské větve rodiny Rotschildů.

4 Johannes Helmer (1864–1944) – roku 1884 vstoupil do premonstrátského řádu kláštera v Teplé a přijal jméno Gilbert, roku 1889 byl vysvěcen na kněze, roku 1900 byl zvolen opatem Tepelského kláštera.

- 5 Lloyd Triestino je nástupnická organizace lodní dopravní společnosti Österreichischer Lloyd (1836–1918) se sídlem v Terstu. Pod novým názvem provozovala činnost v letech 1919–2006, poté byla firma přejmenována na Italia Marittima.
- 6 Canadian Pacific Railway, Kanadská pacifická železnice, byla vybudována v letech 1881–1885. Propojila východní a západní pobřeží, vedla z Montréalu do Vancouveru.

13.

4. srpna 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ Velevážený pane profesore!

Děkuji Vám za Váš milý dopis ze dne 14. t. m. Spěchám, abych před odchodem na zbytek své dovolené vyřídil alespoň část Vašeho dotazu.

Lloyd Triestino posílá lodi nejdále jen do Shanghai. Odjezd na jaře 1928 vyčtete z připojeného jízdního řádu. Budete-li potřebovat, abych Vám u nich něco vyjednal, napište mi laskavě včas před svým odjezdem. Přeji Vám již předem příjemnou cestu snad kolem světa a těším /2/ se již na Váš návrat. Škoda, že přijedete teprve na jaře 1928, ježto právě na podzim t. r. má dojít již ke konstitování orientálního ústavu, který má od 1. ledna 1928 snad zahájit svou činnost. Při těchto počátečních pracích bylo by právě Vaší autority a Vašich zkušeností velmi zapotřebí.

O Guttmannovi, Rothschildovi a Helmerovi bohužel nic nevím. Vynasnažím se však, bude-li to možno, vyzvědět bližší o tom, nač se mne ptáte, a sdělím Vám to dodatečně.

Přeje Vám vše nejlepší pro zbytek Vašeho pobytu v Americe a děkuje Vám i jménem své ženy za laskavou vzpomínku, jsem se srdečnými pozdravy

Váš oddaný

V Praze, dne 4. srpna 1927.

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, dva listy, na první straně nahoře připsáno datum 4. 8. 1927, dole připsáno prof. Musil.

14.

24. listopadu 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ Velevážený pane profesore,

Psal jsem Vám již 14. dubna o tom, co jest nového v otázce Slovanského a Orientálního ústavu. Poslal jsem Vám také memorandum prof. Růžičky, jenž by si přál zřízení ústavu orientálního pouze jako učiliště. (Pro jistotu připojuji ještě 1 opis.)

Zmínil jsem se Vám také o zřízení přípravného komitétu u Vývozního spolku, jehož předsedou je ministr Dr. Hodža a k jehož utvoření dal zejména podnět Dr. Pražák.

Doplňuji tyto informace některými novějšími zprávami: Jak jsem Vám již řekl, byl v poradě ministerstev upravován ještě návrh stanov pro Slovanský i Orientální ústav, při čemž celkem byla ponechána forma i stylizace, jak svého času bylo z úřadu zahraničního obchodu navrhováno.

V poslední době došlo však opět k změně, aniž by o tom byla bývala nějaká zvláštní porada, a sice v návrhu stanov Orientálního ústavu vynecháno bylo rozdělení na odbor kulturní a hospodářský, čímž se tvoří těleso úplně jednotné, které má sledovati bez rozdílu cíle kulturní a hospodářské.

Mám za to, že k tomu došlo možná proto, že ministerstva chtěla se tímto způsobem vyhnouti řešení plánů Růžičkových /2/ jsoucích v rozporu s plánem původním, a přenechala tedy otázku tuto, aby si ji mezi sebou vyřídili budoucí členové ústavu sami.

Poslední tento návrh stanov Vám v opise připojuji.

Přípravný výbor, o kterém jsem se již zmínil, zasáhl také do této věci a obrátil se k zúčastněným ministerstvům s návrhem na organizaci a úpravu působnosti Orientálního ústavu, jehož opis Vám rovněž v příloze zasílám.

Jak z tohoto návrhu seznáte, přípravný výbor celkem zhruba přijímá stanovisko prof. Růžičky pro oficiální ústav a sleduje tím patrně ten cíl, aby skutečnou hospodářskou činnost strhl na sebe, ponechávaje vlastnímu Orientálnímu ústavu jen činnost převahou výchovnou.

Mluvil jsem s Drem Pražákem, který mně toto memorandum poslal, a rozhovor s ním potvrdil můj dojem, že přípravný výbor má snahu strhnouti jaksi *via facti* hospodářskou činnost pro Orient na sebe, doufaje patrně také, že nějakým způsobem bude mu umožněno použití i finančních prostředků Orientálního ústavu.

Vidíte tedy, že původní účel Orientálního ústavu, jak byl Vámi zamýšlen a ministrem Hotowetzem navržen, jest ohrožen nejen se strany prof. Růžičky, nýbrž i s této strany.

Zůstává mi při tom nejasno stanovisko ministra Hodži, který sice projevil porozumění pro praktické cíle budoucího Orientálního ústavu, který však zároveň jest předsedou uvedeného přípravného výboru pro hospodářské a kulturní styky s Orientem.

V poslední době stala se ještě jedna událost, týkající se /3/ obou ústavů. Jak jste si snad všiml v československých novinách, má býti zakoupen Lobkovický palác na Malé Straně i se zahradou, zařízením a knihovnou asi za 18 milionů Kč, a to dle zprá-

vy v novinách pro ústav Slovanský i Orientální, při čemž se zamýšlí uplatnit v něm také snad galerii rudolfinskou a hudební konservatoř. Ke koupi má být použito také fondu 3 milionů, který svého času ministr Hotowetz věnoval oběma ústavům na zakoupení budovy.

Již to nevím, je-li v zájmu ústavů, ježto oběma ústavům by možná stačila budova za 1–2 miliony, takže by mohly z peněz k tomu určených ještě něco ušetřit pro jiné své účely; ale konečně, jsou-li tyto peníze původně určeny ke koupi budovy, nedá se ničeho namítati proti tomu, bude-li jich skutečně takto použito.

Poněvadž však peníze tyto přirozeně nestačí, hledá se výpomoc ještě jinde, aby stát nemusil sám krýt celou zbývající část, a tu se pomýšlí dle zpráv, které jsem dostal, na to, aby ke koupi bylo použito ze jmění obou ústavů také zcela neb z části peněz, které svého času byly ve výši 3 milionů Kč ministrem Hotowetzem určeny pro cestovní účely.

Peníze tyto sv[ého] času byly určeny na Vaši cestu, jakož i na cestu inž. Dvořáčka s průmyslníky do slovanských zemí. K cestám těm tehdy ovšem nedošlo a bylo již nebezpečí, že ministerstvo financí peníze, jež v dotyčném rozpočtovém roku tehdy nebyly vyčerpány, nechá propadnouti pro státní pokladnu. Bohudík k tomu nedošlo, peníze dosud byly uchráněny, ale teď jim hrozí nové nebezpečí.¹

Myslím, že by bylo škoda, jsou-li zde již tyto peníze jako /4/ jakýsi cestovní fond, aby jich nebylo opravdu k účelům odborných cest později využito.

Mluvil jsem o tom s Drem Štanglerem² v zahraničním ministerstvu i s p. ministrem Peroutkou,³ jehož jsem upozornil na hrozící nebezpečí, že chystanou koupí budou oba ústavy o tuto část svého jmění, jež mohla sloužit cestovním účelům, připraveny; p. ministr Peroutka řekl mně jen, že ministerstvo obchodu se bude snažit zajistiti aspoň, aby peníze tyto byly státu k uvedenému účelu pouze snad zapůjčeny nebo aby důchod z nich plynoucí byl nějak jinak ústavům zaručen; obávám se však, že to nestačí, ježto není vyloučeno, že v ministerské radě jednoduše řeknou, že ústavům bude nahrazen tento úbytek normální roční subvencí, kterou ministerstvo školství již do letošního rozpočtu zařadilo.

Můj názor ovšem by byl, že oběma ústavům měl by být tento cestovní fond resp. příjmy z něho zachovány úplně bez ohledu na roční subvenci, které oba ústavy pravděpodobně budou v budoucnosti požívat.

Mluvil jsem o všech těchto věcech také s min. Hotowetzem, jenž má rovněž obavy, že dílo, které on zamýšlel, bude zkaženo.

Píšu Vám všechny tyto věci, poněvadž předpokládám, že Vás posud dílo, k němuž Vy jste dal iniciativu, stále ještě zajímá, přes to, že jste úplně zahrnut svou vlastní velikou prací.

Myslím, že by bylo dobře, kdybyste se pokusil nějakým způsobem působiti na ministra Hodžu, s nímž jistě máte nějaké spojení, a kdybyste vedle toho také snad působil na ostatní naše /5/ orientalisty mimo Růžičku, kteří jistě mnoho dají na Vaše mínění.

Je škoda, že se nemůžete ještě vrátit, abyste se těchto věcí také osobně ujal.

Sleduji tyto otázky dále a neopomenu Vám podati zprávu, bude-li zase něco nového.

Dle toho, jak ministr Hodža mluvil v rozpočtové debatě, zdá se, že se opravdu na brzké zřízení obou ústavů, snad ještě letos, pomýšlí. Bude-li ovšem Orientální ústav zřízen jen jako jakási škola orientálních jazyků a reálií, ztrácím přirozeně na celé věci zájem, stejně jako i ostatní zástupci hospodářských kruhů.

Zatím nepozbývám ještě docela naděje, snad se podaří ještě při ustavování ústavů něco zachrániti.

Těše se na Vaše zprávy a přeje Vám vše nejlepší pro Vaši velkou práci, jsem se srdečným pozdravem

Váš oddaný

V Praze, dne 24. listopadu 1927.

Kopie dopisu, strojepis, bez podpisu, pět listů.

- 1 Rudolf Hotowetz zajistil z úřadu pro zahraniční obchod 3 mil. Kč na cestu do Orientu resp. slovan-
ských zemí, která měla být jakýmsi praktickým začátkem práce obou ústavů, než se je podaří založit.
Finance byly poukázány v roce 1921, ale vzhledem k odkladům a nakonec neuskutečnění ani jedné
z těchto cest se ministerstvo financí snažilo v roce 1923 vrátit tuto sumu do státního rozpočtu. K tomu
nakonec nedošlo.
- 2 Alois Z. Štangler (1882–1937) – právník, ekonom, ministerský rada a zástupce přednosty národohos-
podářské sekce ministerstva zahraničních věcí.
- 3 František Peroutka (1879–1962) – právník, ministr. V roce 1920 nastoupil do Úřadu pro zahraniční
obchod jako vedoucí obchodně politické sekce, 1921 pak jako oborový přednost ministerstva ob-
chodu, v letech 1926–1928 byl ministrem průmyslu, obchodu a živností, v letech 1934–1945 působil
jako vrchní ředitel Národní banky.

15.

6. prosince 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ Velevážený pane profesore,

Dotatkem k svým dřívějším dopisům posílám Vám v příloze výstřížek z nedělních novin, obsahující zprávu o jmenování řádných členů Slovanského a Orientálního ústa-
vu.

Dle této zprávy má dojít k ustavení obou ústavů ve druhé polovici ledna 1928. Pro Orientální ústav, jak vidíte z přílohy, byli jmenováni činitelé kulturní a hospodářští bez rozlišování; to souvisí patrně s tím, co jsem Vám již psal o změně stanov, z nichž vy-
padlo rozdělení na odbor kulturní a hospodářský. Ministerstva chtějí patrně přenechat

členům samotným, aby si otázku organizace budoucího ústavu mezi sebou sami vyřídili. Bude to jistě znamenati s počátku tuhé boje, zejména proti návrhům profesora Růžičky.

V polovici ledna má dojíti také k ustavení Společnosti pro kulturní a hospodářské styky s Orientem,¹ kterou připravuje Přípravný výbor, jehož memorandum jsem Vám posledně poslal. Memorandum toto znamenalo se strany Přípravného výboru nejzazší snahu vyjítí vstříc plánům prof. Růžičky. Prof. Růžička však přes to ani s tímto návrhem spokojen nebyl, takže s věci sešlo a memorandum ministerstvům, jak původně zamýšleno bylo, posláno nebylo. /2/ Prof. Růžička přes to obrátil se na všechna kompetentní místa ostrým dopisem, v němž se ohražuje proti tomu, že Přípravný výbor zmocnil se jeho myšlenek a vydává je za své bez dohody s ním. Zdá se tedy, že nebezpečí, jehož jsem se obával se strany přípravného komitétu, zatím padlo. Přípravný komitét dle toho, jak mně věc vysvětlil Dr. Pražák, nechce se plést do činnosti oficielního ústavu, nýbrž chce omeziti svou činnost na praktické pole a na věci, jež právě oficielní ústav dělati nebude, zejména tedy na praktické využitkování a navazování styků s Orientem.

Vedle toho se tvoří, jak Vám snad také již známo, akciová společnost pro obchodní styky s Východem,² jež dle úmyslů Pražákových má míti hlavním cílem hospodářské styky s Orientem pro Dunaj a Černé moře, zejména po stránce také dopravní. To vše jest ovšem dosud dosti neurčité a vagní, takže je těžko říci, co z toho všeho bude.

Stejně těžko ovšem je dnes říci, jak bude vypadati oficielní ústav. Promluví o věci s p. ministrem Hotowetzem, jenž jest rovněž jmenován členem, a pokusím se v dohodě s ním, s ministerstvem obchodu a s některými z hospodářských členů ústavu připravití již pro budoucí ustavující schůzi konkrétní program pro věci hospodářské; do kulturních se ovšem plésti nebudu, ty myslím přenecháme v první řadě pp. Orientalistům; budou-li chtít se spokojiti ve svém oboru pouze zřízením školy, bude lze toho snad litovati, ale hospodářští členové stěží budou moci proti tomu bojovati, stejně jako si budou /3/ musit vyhraditi, aby se jim Orientalisté mimo samozřejmou ovšem a vítanou pomoc svými zkušenostmi jinak nepletli příliš do otázky organizace hospodářských styků.

Tímto odlišením obou sfér činnosti ve smyslu Vašeho původního návrhu a zřízením aspoň *via facti*, nepůjde-li to jinak, dvou odborů navzájem samostatných, třebaže v zájmu věci intimněji spolupracujících, dalo by se snad ještě mnoho zachrániti a zabrániti zejména tomu, aby z celého ústavu a ze všech jeho fondů nestala se výlučně jen jakási škola orientálních jazyků.

Doufám ostatně, že ani ostatní naši Orientalisté nesouhlasí plně s návrhy prof. Růžičky, takže snad jeho návrhy neuplatní se úplně ani mezi Orientalisty.

Myslím, že by bylo nejlépe, místo všech cizích vzorů Růžičkových sáhnouti zpět k Vašemu původnímu návrhu v článku o našich úkolech v orientalistice a v Orientu, kde jste navrhoval vedle společnosti neb ústavu orientálního zřízení praktické školy živých jazyků orientálních bez jakéhokoli velkého aparátu; škola tato mohla by býti docela dobře ústavu přičleněna nebo v jeho rámci zřízena, aniž by se tím program ústa-

vu po stránce kulturní nebo dokonce celý program ústavu, jak tomu chce prof. Růžička, vyčerpával.

Budu sledovati celou věc samozřejmě dále a neopomenu podati Vám nové zprávy; opakuji však, že by bylo dobře, kdybyste působil svým vlivem jak na ministerstvo školství resp. ministra Hodžu, tak i na ostatní naše Orientalisty mimo prof. Růžičku, /4/ s nímž dle mého názoru dohoda bude těžko možná, a tak aspoň trochu psaným slovem, třeba nedostatečně, nahradil svou živou přítomnost, která nám teď tolik schází.

Těše se na Vaše zprávy, jsem s pozdravem

Váš oddaný

V Praze, dne 6. prosince 1927.

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, čtyři listy.

- 1 Společnost pro hospodářské a kulturní styky s Černomořím a Orientem, Praha, existovala v letech 1928–1945, v jejím výboru zasedali význační zástupci průmyslu, obchodu, ale i vědy. Od roku 1928 vydávala časopis *L'Orient et la Tchécoslovaquie* (od roku 1931 přejmenovaný na *L'exportateur tchécoslovaque*, resp. *Czechoslovak Trade and Industry* v anglické verzi).
- 2 Československá společnost pro obchod s Východem, akciová společnost, existovala v letech 1920–1951.

16.

7. prosince 1927.

Dopis Aloise Musila Zdeňku Faflovi

/1/ Velevážený pane odborový přednosto,

v poledne jsem Vám poslal Vánoční list, odpoledne jsem dostal Vaši obšírnou zprávu,¹ na niž hned odpovídám.

Zasadte se veškerým svým vlivem, aby byl orientální ústav zřízen, jak zřízen býti měl. Promluvte s panem ministrem Dvořáčkem, s panem ministrem Hotowetzem a s ostatními odborníky obzvláště z kruhů průmyslových. Spojení budete míti větší sílu, větší vliv než nějaký orientalista. Trvejte, aby byly původní stanovy zachovány, aspoň pro prvá léta. Zkušenost bude nejlepší učitelkou.

Se mnou o ústavu nikdo nejednal. Pouze Hrozný mi psal, že s ústavem nechce míti nic společného. Z ministerstva školství mi nepsali ani slovíčka. Soudím, že se tak stalo úmyslně, proto bych se nerad vtíral. Přiznávám se, že je mi do pláče, když čtu nové stanovy orientálního ústavu. Jsou to ořepané fráze, plevy bez zrna. S takovými lidmi mluvíti je marno. The blindest men are those who will not see.^a

Umístiti slovanský i orientální ústav společně s hudební konservatoří je hotové bláznovství. To budou mít naši hosté z Orientu pěknou představu o našich hospodářských a kulturních /2/ snahách! Náš orientální ústav měl být zlepšené vídeňské Handelsmuseum a zatím se z něho vyklubává orientální kabaret.

Se srdečným pozdravem
Váš

Originál, strojopis, ruční podpis, jeden list.

a The blindest men are those who will not see, z angl. Nejvíce slepí jsou ti, kteří nechtějí vidět.

1 Alois Musil odkazuje na dopis zařazený do edice pod číslem 14, ze dne 24. 11. 1927.

17. 22. prosince 1927, Praha

Dopis Zdeňka Fafly Aloisi Musilovi

/1/ Velevážený pane profesore,

K Vašemu milému dopisu ze dne 5. t. m. sděluji,¹ že jsem se v Českomoravských podnikcích tiskařských a vydavatelských dozvěděl na svůj dotaz, že Vám 30. listopadu poslali první korekturu 137 stran rukopisu, 72 sloupců se všemi clichés^a, 17. prosince poslali pak další rukopis, stránku 138.–340., sloupec 73.–107. Je tedy již celý rukopis vyzazen a čekají jen na vrácení korrekt[u]ry.

Pan tajemník Máj mně řekl, že by rádi knihu vypravili co možná pěkně, a proto by rádi zařadili více celostranových obrázků; ze štoček jich vybrali jen asi 8, kterýžto počet by rádi doplnili na 16; proto Vám psali o poslání dalších fotografií, z nichž by nové štočky si udělali.²

S lodními společnostmi bych promluvil o snížení jízdného pro Vás a Vaši slečnu sekretářku, jen bych prosil o sdělení, chcete-li jeti z New Yorku přímo do Evropy nebo druhou stranou přes Pacifický oceán, Japonsko atd., jak jste kdysi psal; poznamenávám, že Lloyd Triestino do severní Ameriky pravidelné spojení nemá.

Adresy jsem vyšetřil tyto:

/2/ Rothschild Louis, šéf bankovního domu S. M. v. Rotschild, Vídeň IV., Prinz Eugenstr[asse] 22,

Gutmann Max Dr., báňský rada, hutní inž., Vídeň XVIII., Colloredog[asse] 24,

Helmer Gilbert, opat, klášter tepelský,

Klinger Arnošt, komerční rada, Vídeň XIX., Billrothstr[asse] 26,

Klinger František, Praha II., Hybernská 32 (adresa závodu, firma zní Jindř[ich] Klinger akc. spol., textilní závody, Praha)

Klinger Štěpán

Data jsou z Kompasu³ z r. 1927. Pro Klingera ovšem nevím, kterého z uvedených tří máte na mysli.

Vedle toho uvádíte ve svém dopise Feichenfelda; předpokládám, že jméno má snad znít Feilchenfeld, a tu jsem zjistil tuto adresu:

Dr. Otto Feilchenfeld, bankovní ředitel a správní rada Českého eskontního a kreditního ústavu v Praze II., Havlíčkovo nám. 33; nevím ovšem, je-li to muž, kterého hledáte.

Ohledně Orientálního ústavu, o němž píšete ve svém dalším dopise ze dne 7. prosince, promluvil jsem s p. min. Hotowetzem, jenž přirozeně sdílí můj náhled; poradil jsem mu, že by mohl po Novém roce svolati malou schůzku několika členů z hospodářské skupiny k poradě o tom, co by se dalo ještě zachrániti. Pokusíme se ještě /3/ při zahájení činnosti ústavu o to, aby došlo k jeho zřízení tak, aby vyhovoval původním intencím. Obávám se však, že za dnešních poměrů nebude věc lehká a úspěch není přirozeně zajištěn.

Schází nám ovšem, jak jsem Vám již psal, velmi citelně Vaše pomoc jako toho, jenž k celé věci dal podnět a základní myšlenku.

Kdyby se mělo z ústavu státi jakési učiliště, nemám přirozeně na celé věci žádného zájmu a stejně se mnou zajisté i většina ostatních členů z kruhů hospodářských. Uvidíme, co se z toho všeho ještě vyklube.

Děkuji Vám za Vaše laskavé přání vánoční, které co nejsrdečněji opětuji. Přeji Vám příjemné svátky a vše nejlepší do nového roku, zejména plný zdar při dokončení Vašeho velikého díla.

Děkuje zároveň za vzpomínku věnovanou mé ženě, od níž vyřizují rovněž poručení, jsem se srdečným pozdravem

Váš oddaný

V Praze, dne 22. prosince 1927.

Kopie dopisu, strojopis, tři listy, nad záhlavím připsáno P. prof. Musil, 12. XII. 27.

a Cliché, zde ve významu štoček.

- 1 Zdeněk Fafl odkazuje na dopis, který nebyl do edice zařazen, viz A AV ČR, fond Orientální ústav, k. č. 2, i. č. 10, dopis A. Musila pro Z. Fafla ze dne 5. 12. 1927, New York.
- 2 Zde je míněn první z osmi svazků populárních cestopisů s názvem *Pod ochranou Nuriho*, který vyšel v nakladatelství Novina v roce 1929.
- 3 Kompas – hospodářská příručka, *Compass. Finanzielles Jahrbuch*. Praha: Nakladatelství Compass, 1927.

18.

28. února 1928.

Dopis Zdeňka Fafla Aloisi Musilovi

/1/ Prof. Musil.

V Praze, dne 28. února 1928.

Velevážený pane profesore,

K Vašemu laskavému dopisu ze dne 10. t. m. požádal jsem legačního radu Dra Štanglera v ministerstvu zahraničních věcí, aby z ministerstva zakročil u zdejší reprezentace Cosulichovy¹ ve smyslu Vašeho přání. Doufám, že zakročením s tohoto místa dosáhne se nejlépe cíle.

Těšíme se všichni na Váš návrat, zejména proto, abyste se ujal práce v Orientálním ústavě, který vzešel z Vaší iniciativy a jenž bude konečně 1. března ustaven. Začátky budou ovšem dosti nesnadné, než ústav bude moci svou činnost rozvinouti, a právě proto jest dobře, že se ještě včas vrátíte. Já sám bohužel při zahajovací schůzi býti nemohu, ježto odjíždím do Ženevy k obchodně-politickým poradám u Společnosti národů. Ostatně při zahajovací schůzi nepůjde pravděpodobně o více než formality ustavovací, takže s vlastní prací začne se teprve po ustavení. Celá věc jest velmi dobře opatřena tím, že vedení ústavu s nejvyšší pravděpodobností se octne v rukou pana Dra Hotowetze.

Těše se tedy na Váš brzký návrat a na spolupráci v Orientálním ústavě, jsem se srdečným pozdravem

Váš oddaný

Kopie dopisu, strojopis, bez podpisu, jeden list.

¹ Cosulich Line, přesněji Cosulich Societa Triestina di Navigazione, patřila v meziválečném období mezi přední lodní dopravní společnosti zajišťující spojení mezi Evropou a Amerikou. Byla založena v Terstu roku 1903 jako Unione Austriaca di Navigazione.

Resumé

Correspondence between Alois Musil and Zdeněk Fafl as a source on the establishment of the Oriental Institute, 1920–1928

This study deals with the issues surrounding the origins of the establishment of the Oriental Institute in the 1920s and the roles played by Alois Musil and Zdeněk Fafl in this process. Alois Musil, Arabist, theologian and traveller, worked at the Czech University in Prague after the First World War. He was the man behind the idea of establishing an Oriental Institute based on his experience with similar institutes in Vienna. His plan for a scholarly institute that combined Orientalist research into the lands of Asia and Africa with the need for research of an economic nature and the requirement for forging cultural and economic ties between Czechoslovakia and these countries brought him together with a group of national economists from the Foreign Trade Institute. Zdeněk Fafl, lawyer, Institute of Foreign Trade official, subsequently General Secretary of the Prague Chamber of Commerce and Trade and Director of the Czechoslovak Export Institute won over Rudolf Hotowetz, Director of the Foreign Trade Institute, to the idea of an Oriental Institute. Rudolf Hotowetz managed to obtain four million crowns for the Oriental Institute's basic capital, as well as money for the premises themselves, while Alois Musil primarily played an important role in adhering to the original plan for the institute's orientation and Zdeněk Fafl primarily took part in promoting this plan at interministerial meetings. The edition of correspondence between Alois Musil and Zdeněk Fafl from 1920 to 1928, which is presented in the second part of this study, is one of the key sources showing Musil's involvement in Czechoslovak economic and political circles, without whose support the Oriental Institute, conceived on such a broad specialist basis, could never have been established.

Translated by Melvyn Clarke

*Alois Musil jako šejch Banú Ruwala – Músa ar-Ruwajlí, ateliérová fotografie 1914
(Soukromý archiv ASAM)*

Dílčí fond Maffie. Edvard Beneš¹ v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka²

Z fondu Maffie,³ jehož původcem je Zeměbranecký soud ve Vídni, byly zpracovány archiválie týkající se Edvarda Beneše⁴ a jeho rodinných příslušníků zabavené při dohodných prohlídkách rakouskou policií. Fond je tvořen spisy trestních procesů bývalého Zeměbraneckého divizního soudu ve Vídni, které se týkají válečných procesů vedených v Rakousku proti politikům, jako byli T. G. Masaryk, Karel Kramář, Václav Klofáč, Cyril Dušek atd. Tyto spisy byly pravděpodobně po roce 1918 předány Československé republice v rámci archivní rozluky mezi Československem a Rakouskem. Materiály poté byly v letech 1919 až 1924 prostřednictvím vojenské kanceláře dány bývalým šéfem justičního oddělení Ministerstva národní obrany generálem Jaroslavem Kunzem k dispozici soukromému archivu prezidenta Masaryka pod vedením Vasil Kaprála Škracha. O předání se však nezachoval žádný dokument. Fond byl do Archivu Ústavu T. G. Masaryka převzat spolu s osobním fondem T. G. Masaryka a byl uložen na základě smlouvy mezi Kuratoriem Ústavu T. G. Masaryka a Masarykovým ústavem AV ČR (dnes Masarykův ústav a Archiv AV ČR) z roku 2003.

Materiály Edvarda Beneše a Hany Benešové, které jsou součástí archivního fondu Maffie v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka, zpracovali a pomůcku sestavili Miroslava Květová a Ivan Šťovíček v letech 2015 až 2016. Celkový rozsah fondu Maf-

- 1 Tento zpracovaný úsek fondu Maffie tvoří doplněk fondů Edvarda Beneše uložených v Archivu Ústavu T. G. Masaryka (dále AÚTGM): fond Edvard Beneš I – veřejná činnost 1918–1938, fond Edvard Beneš II – veřejná činnost 1939–1945, fond Edvard Beneš III – veřejná činnost 1945–1948, fond Edvard Beneš IV/1 – osobní dokumenty, fond Edvard Beneš IV/2 – osobní korespondence, fond Edvard Beneš IV/3 – fotografie. Zmíněné fondy jsou již zpracovány do podoby inventáře: ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost*. 6 dílů. Práce z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Řada D. Svazek 4. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013. Zpráva o zpracování fondu a vytvoření inventáře viz KOKESOVÁ, Helena, ŠŤOVÍČEK, Ivan. Fond Edvarda Beneše v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka. *Práce z dějin Akademie věd*, 2014, roč. 6, č. 2, s. 301–310.
- 2 Následující text vychází z úvodu archivní pomůcky, kterou sestavila Miroslava Květová.
- 3 Fond Maffie v AÚTGM není jediný soubor tohoto typu. Další část se nachází ve Vojenském historickém ústavu a další v Archivu Národního muzea ve sbírce Paulová Milada.
- 4 Stručný životopis se základní literaturou k osobě Edvarda Beneše viz TOMEŠ, Josef. Životopis Edvarda Beneše. Edvard Beneš (1884–1948). In ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Edvard Beneš (1884–1948). Písemná pozůstalost. Oddíl I. Veřejná činnost 1918–1938*. Práce z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Řada D. Sv. 4. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, s. 8–10.

fe činí 10,5 bm. Z důvodu ponechání dokumentů uvnitř nezpracovaného fondu Maffie na jejich původním místě nebylo možné zpracovat dílčí inventář a k vytvořené pomůcce k jednotlivým záznamům přiřadit inventární čísla, která by na sebe v rámci celého fondu měla navazovat. Proto bylo přikročeno pouze k vytvoření dílčího katalogu s uvedením katalogizačních čísel. Část fondu nyní obsahuje 381 katalogizačních jednotek uložených ve 14 kartonech z celkových 85 kartonů fondu Maffie (k. 3, 4, 6, 9, 10, 11, 13, 19, 27, 28, 29, 77, 78 a 85). V kartonech č. 11 a 27 je uloženo 21 fotografií. Uspořádání písemností se řídilo schématem pro pořádání osobních fondů užívaným v Archivu Akademie věd ČR. K orientaci ve fondu a k přesnému určení umístění jednotlivých dokumentů slouží původní signatury.

V archivním fondu Maffie se nacházejí procesní spisy Zeměbraneckého soudu ve Vídni proti nepohodlným osobám v politických procesech, členům Maffie, ústředního orgánu českého domácího odboje pro řízení zpravodajské a konspirační práce v českých zemích za první světové války. Část fondu týkající se Edvarda Beneše a Hany Benešové obsahuje archiválie z let 1886–1919.

Katalog zahrnuje sedm skupin materiálu: I. Životopisný materiál, II. Korespondence, III. Vědecká, odborná a literární činnost, IV. Písemnosti z veřejné činnosti, V. Ilustrační materiál, VI. Písemnosti týkající se rodinných příslušníků, VII. Písemnosti cizích osob.

Životopisný materiál je rozdělen na několik oddílů. Osobní doklady obsahují školní vysvědčení, doklady o studiu, diplomy, spolkové legitimace, pasy aj. Skupina Studijní a odborná příprava je zastoupena poznámkami Edvarda Beneše o studiu. Nechybí ani vlastní životopis Edvarda Beneše. Hospodářské a majetkové záležitosti představují účetní doklady, stvrzenky, dokumenty k pronájmu bytů a další dokumenty zejména k domu č. 566 ve Vršovicích. Poslední skupina materiálů se týká Benešova zdravotního stavu. Životopisný materiál je řazen chronologicky a v rámci roků abecedně.

Rodinná korespondence zahrnuje dopisy s Benešovými rodinnými příslušníky i s rodinou jeho ženy Hany. Osobní korespondence je rozdělena na dopisy s jednotlivci, dopisy zatím blíže neurčené, koncepty dopisů neurčeným osobám a korespondenci s úřady a institucemi. Dopisy v těchto skupinách jsou seřazeny abecedně podle odesílatelů. U dopisů přijatých jsou uvedeny i koncepty dopisů odeslaných.

Ve fondu se nachází korespondence s významnými osobami, jako byli např. T. G. Masaryk, historik a diplomat Vlastimil Kybal, biolog, filozof a zastánce Masarykova kritického realismu Emanuel Rádl, propagátorka ženského hnutí a pracovnice kanceláře České strany pokrokové Olga Stránská, redaktor Věnceslav Švihovský aj. Z významných institucí je to např. administrace časopisu Čas, Česká strana pokroková, Karlo-Ferdinandova univerzita a její filozofická fakulta a další.

Vědecká, odborná a literární činnost původce se týká zejména hospodářství, politiky a sociologie. Tato skupina písemností je řazena chronologicky, v rámci roků pak abecedně a je rozdělena na autorovy studie, pak přednášky, proslovy a projevy, dále recenze a poslední skupinou je pomocný a studijní přípravný materiál. Zmínit lze např.

studie Národohospodářský význam výroby alkoholu nebo Psychologie politického stranictví.

V části s názvem Písemnosti z veřejné činnosti jsou uloženy materiály z učitelského působení Edvarda Beneše na Československé obchodní akademii v Praze.

Ilustrační materiál obsahuje dvě fotografie Edvarda Beneše a jednu rodinnou fotografii. V části Referáty a recenze o pracích původce je výstřižek z novin týkající se přednášky Edvarda Beneše o dějinách české politiky. Řazení archiválií v této skupině je opět chronologické.

Skupina písemností rodinných příslušníků obsahuje korespondenci Benešova bratra Václava a korespondenci jeho ženy Marie Benešové. U manželky Edvarda Beneše Hany Benešové⁵ jsou kromě korespondence uloženy její osobní doklady, práce a jedna fotografie. Zajímavá je Hanina korespondence s manželem, Václavem Vlčkem a Annou (Aťou) Oličovou.

Písemnosti cizích osob se dělí na korespondenci, cizí práce, fotografie a varia. Z cizí korespondence stojí za zmínku dopisy Václava Oliče a Anny (Ati) Oličové. Cizí práce zahrnují studie různých autorů zejména k politickým tématům, výstřižky článků z novin a různé poznámky. Další skupina obsahuje fotografie většinou blíže neurčených osob. Do skupiny varia byly zařazeny letáky, programy kulturních akcí, kalendáře, vstupenky, kresby, sbírka pohlednic aj. Tento oddíl byl kromě abecedně seřazené korespondence uspořádán chronologicky.

Část fondu Maffie vztahující se osobnosti Edvarda Beneše, která tvoří důležitý doplněk k již zpracovanému fondu Edvarda Beneše uloženému rovněž v Archivu Ústavu T. G. Masaryka, může být badatelsky využita ke studiu osoby Edvarda Beneše, protože obsahuje řadu jeho osobních dokladů. Archiválie jsou dokladem jeho odbojové činnosti v Maffii až do září roku 1915, kdy došlo k jeho nucené emigraci. Významná část dokumentů se věnuje také Haně Benešové. Korespondence obou může sloužit ke studiu jejich společenských kontaktů.

Miroslava Květová

5 Materiály k osobě Hany Benešové tvoří doplněk k již zpracovanému samostatnému archivnímu fondu Hany Benešové, který je rovněž uložen v AÚTGM. Inventář fondu: BÍLEK, Karol, BÍLEK, Jan, QUAGLIATOVÁ, Vlasta. *Hana Benešová (1900–1974)*. [Inventář.] Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010, číslo pomůcky 5034.

*Edvard Beneš před emigrací
(AÚTGM, fond Maffie, k. 27, sign. IV/12b)*

Beilage D.)

Země:
Království České

N. E. *604/100*

Polit. okres:
Kralovice.

Číslo
běžné *4/109*

List domovský,
jimžto
MĚSTSKÁ OBEC KOZLANY
potvrzuje, že

Eduard Benes

charakter neb *studující filosofie*
zaměstnání:

narozen (a): *svobodný*

stav: *28. srpna 1884*

má v této obci právo domovské. *inced*

V Kozlancech, dne *27 dubna 1900*

Podpis vlastní ruky toho, komu se list domovský vydá:

Eduard Benes

starosta.

rada.

Tomáš Štuka

4. STĚB V PRAZE

List domovský
(AÚTGM, fond Maffie, k. 27, sign. VIII/2c)

Číslo 1

Vysvědčení gymnasijní.

Eduard Benes

rodilý z Hoxlan v Čechách, náboženství _____

žák první třídy č. k. českého gymnasia na Štál. Vinohradech

nabývá tímto za druhé pololetí školního roku 1902/03.

vysvědčení třídy první.

Mravné chování: zákonné

Pilnost: náležitě.

Prospěch v jednotlivých předmětech:

V náboženství:	<u>chvalitebný</u>	<u>M. Hoceřík</u>
V jazyku latinském:	<u>dostatečný</u>	<u>F. Hrdlička</u>
V jazyku řeckém:	<u>dobrý</u>	<u>Fr. Benhart</u>
V jazyku českém (jakožto vyučovací):	<u>dobrý</u>	<u>Št. Štepl</u>
V zeměpisě a dějepise:	<u>chvalitebný</u>	<u>Pipera</u>
V mathematice:	<u>dobrý</u>	<u>Št. Štepl</u>
V přírodopise ()::	<u>+</u>	<u>+</u>
Ve fysice:	<u>chvalitebný</u>	<u>Št. Štepl</u>
Ve filosofické propedeutice:	<u>dobrý</u>	<u>J. Š. Proutka</u>
V kreslení:	<u>+</u>	<u>+</u>
V tělocviku:	<u>dobrý</u>	<u>J. Šechan</u>
V jazyku německém:	<u>dobrý</u>	<u>H. Melnik</u>
V <u>československé</u> <u>historii</u> <u>1918-1919</u> :	<u>chvalitebný</u>	<u>J. M. Hrončík</u>
V <u>franc. literatuře</u> <u>1870-1890</u> :	<u>dobrý</u>	<u>+</u>
<u>+</u>	<u>+</u>	<u>+</u>
<u>+</u>	<u>+</u>	<u>+</u>

Vnější úprava písemných prací: obdobná.

Počet zameškaných hodin učebních: 152 z nich neomluveno +

Na Štál. Vinohradech dne 16 září 1903.

K. Štepl ředitel

Frant. Hrdlička
ředitel

Stupnice známek:

Mravné chování:	chvalitební	uspokojivý	základní	malý zákon	nezákon	
Pilnost:	vytrvalá	náležitá	dostatečná	neustálá	neustála	
Prospěch:	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatečný	nedostatečný	zcela nedostatečný

Školní vysvědčení z roku 1903
(AÚTGM, fond Maffie, k. 27, sign. VIII/1)

Osobní fond Lev Sychrava

Počátkem roku 2015 bylo ukončeno pořádání osobního fondu Lev Sychrava (1882–1992) a společně s tím byl vypracován i inventář. Pozůstalost Lva Sychravy Archiv ÚTGM získal v letech 1997 a 1999 od Irene Sychravové rozené Cassirer, snachy tohoto významného příslušníka prvního odboje a uznávaného novináře. Fond obsahuje 553 inventárních jednotek, uložených v 10 kartonech o rozsahu 1, 25 bm.

Lev Sychrava se narodil 16. prosince 1887 v Ledči nad Sázavou jako nejmladší potomek Arnošta Sychravy a Anny Sychravové. Po přestěhování rodiny na Královské Vinohrady začal docházet na gymnázium v dnešní Londýnské ulici v Praze, kde také složil maturitní zkoušku. Následné studium práv zakončil promócí roku 1912. Projevil přirozený jazykový talent a za studií si osvojiil kvalitní znalost francouzštiny, němčiny, latiny a angličtiny.

Ještě před vypuknutím 1. světové války se intenzivně zajímal o politický život české národní společnosti. Do předválečné éry spadají také počátky jeho novinářské praxe. Publikoval v časopise *Volnost* a stal se redaktorem měsíčníku *Pokroková revue*. Vzestup jeho politické a novinářské kariéry ale přichází až s vypuknutím světového konfliktu, kdy se zařadil mezi vrcholné představitele národně českého zahraničního odboje v zápase s vládnoucím režimem Rakousko-uherského soustátí.

Sychrava opustil monarchii mezi prvními už koncem září 1914 a usadil se ve Švýcarsku, kde navázal styky s krajanskými spolky a podporoval české emancipační snahy psaním článků pro *Gazette de Lausanne* a *Journal de Genève*. V následujících letech spoluorganizoval odbojovou činnost. Dostal na starost propagační agendu, pod kterou spadalo vedení odbojového listu *Československá samostatnost*. Podílel se také na výrobě falešných cestovních pasů a udržoval kontakty s domácím odbojem. Tyto aktivity ale neunikly pozornosti rakouských úřadů a v souvislosti s Knoflíkovou aférou Sychrava odsoudily za velezradu a byl mu zabaven majetek. Představitelům Rakousko-Uherska se podařilo dosáhnout i jeho vypovězení ze Švýcarska, odkud přesídlil do Paříže, kde poté působil jako spolupracovník E. Beneše v sekretariátu Československé národní rady. Poslední rok světové války se účastnil jednání v Itálii o zřízení československých legií a o uznání Československé národní rady de iure ze strany italského státu.

Aktivity v odboji Sychrava zúročil po vzniku Československé republiky v roce 1918. Stal se prvním vyslancem nového státu v Paříži, odkud se do Prahy vrátil o rok později. Hlavní uplatnění našel ve funkci voleného místopředsedy v Československé obci legionářské. O pár let poté se stal šéfredaktorem legionářského tiskového orgánu *Národní*

osvobození, v jehož čele setrval až do roku 1938, kdy došlo k zastavení deníku. Protirežimní postoje Sychravy za protektorátu v září 1939 vedly k zatčení gestapem a k následné internaci v koncentračním táboře Buchenwald.

I přes značně nalomené zdraví se po válce vrátil k aktivitám v Československé obci legionářské. Došlo i k obnově listu *Národní osvobození*, jehož vedení se opět ujal. Mimo to získal členství v Mezinárodní komisi pro svobodu informací při Hospodářské a sociální komisi OSN a byl zvolen členem výboru Ligy za lidská práva. V osvobozené republice se aktivně zapojil do veřejné diskuse o novém ústavním systému a nadále hájil levicová stanoviska, stejně jako koncept „lidově demokratické“ republiky. Hlásal věrnost „masarykovsko-benešovské“ linii vládnutí a odmítal komunistické ambice na změnu systému.

S nástupem nového režimu v únoru 1948 se Lev Sychrava nesmířil, přestože si uchoval veskrze dobré vztahy s některými jeho představiteli. Po neúspěšném pokusu o útěk ze země se koncem května 1948 nakonec dohodl s Vladimírem Clementisem a Václavem Noskem o způsobu a podobě své emigrace. Zajistil si povolení k anglickému exilu, takže mohl 21. června 1948 legálně odletět do Londýna.

V londýnské emigraci se aktivně zapojil do spolkového života. V prosinci 1948 začal vydávat *Československé listy* a psal články pro britské a americké deníky, kde se vyjadřoval jak k událostem v komunistických zemích, tak k mezinárodní situaci. Také se věnoval práci pro Ústav dr. Edvarda Beneše, jehož vznik roku 1950 iniciovali někteří příslušníci české emigrace na čele s Jaromírem Smutným a Jaroslavem Stránským. Ústav se na pravidelných setkáních zabýval vývojem v Československé republice s ohledem na politické a sociální faktory. Vydával také vlastní publikační řadu *Doklady a rozpravy*, v rámci které vyšla rovněž studie Lva Sychravy *Svědectví a úvahy o pražském převratu v únoru 1948*. Sychrava působil v kuratoriu ústavu a ve funkci studijního ředitele až do října 1952, kdy se těchto aktivit vzdal pro vyhraněné ideově-politické a osobní neshody s některými členy organizace.

Ve Velké Británii, kde od roku 1947 pobýval jeho syn Lev, setrval až do prosince 1955, kdy se bez nátlaku vrátil do Československa, přestože i nadále odmítal praktiky komunistického režimu. Nedlouho poté se u něho objevily zdravotní komplikace a po vyšetřeních mu byl diagnostikován rakovinový nádor na plicích, kterému podlehl 4. ledna 1958.

Osobní fond dokládá život a činnost Lva Sychravy zejména pro období 30., 40. a 50. let 20. století. Celkově je časové rozmezí archiválií ohraničeno lety 1887–1992. Ze životopisných materiálů se dochovalo pouze torzo, nicméně badatelsky zajímavé jsou nepochybně diář z roku 1950 a deník z let 1950–1955. Širší badatelské využití je možné očekávat od dochované osobní korespondence. Z rodinné korespondence představuje informačně nejzajímavější část velké množství dopisů mezi Lvem Sychravou a jeho jediným synem z let 1948–1955. V oddílu s osobní korespondencí se nacházejí dopisy s významnými představiteli českého veřejného života, jako např. s Alicí Masarykovou, Jánem Papánkem, Jaromírem Smutným nebo Jaroslavem Stránským.

Nejrozsáhlejší část pozůstalosti představují archiválie související s vědeckou, odbornou a literární činností Lva Sychravy v rozsahu téměř čtyř kartonů, které mapují jeho novinářskou a publicistickou činnost ve 40. a 50. letech 20. století. Z materiálů úřední a veřejné činnosti pak stojí za zmínku dokumenty týkající se exilového Ústavu Edvarda Beneše pro politická a sociální studia, jako jsou stenografické zápisy schůzí, které umožňují poznání názorů zúčastněných příslušníků českého politického exilu v Londýně na důležité události meziválečné a poválečné ČSR.

V písemnostech týkajících se rodinných příslušníků původce badatel nalezne mimo jiné osobní doklady a korespondenci syna Lva Sychravy ml., matky, tří sester a manželky. Tato skupina představuje rovněž torzo a pouze materiály týkající se syna představují badatelsky cenný materiál přibližující osud mladého muže v pounorovém exilu.

Osobní fond Lev Sychrava tak nepochybně ocení badatelé zabývající se osudem této významné osobnosti české společnosti první poloviny 20. století, ale také zájemci o pounorový politický exil ve Velké Británii, jakkoli množství dochovaných archiválií žel není nijak závratné.

Pavel Fabini

*Fotografie Lva Sychravy z roku 1958
(AÚTGM, fond Lev Sychrava, k. 7, i. č. 435)*

XVI. seminář restaurátorů a historiků, Opava, 23. – 26. května 2016

Ve dnech 23. – 26. května 2016 se uskutečnil v pořadí již *XVI. seminář restaurátorů a historiků*, zaměřený na problematiku poškození, restaurování a ochranu písemných památek. Místem konání se tentokrát staly prostory opavského kulturního domu Na Rybníčku.¹ Za Masarykův archiv a Archiv AV ČR, v. v. i. (dále: MÚA AV ČR) zde vystoupila autorka této zprávy.

Seminář byl v každém dni rozdělen do několika přednáškových oddílů, v celkem deseti blocích zaznělo více jak čtyřicet příspěvků a informačních zpráv. Prostor k diskuzím nad tématy byl ponechán na konci každého bloku.

První blok referátů, který byl zahájen v pondělí 23. května v odpoledních hodinách, otevřel ředitel Zemského archivu (dále: ZA) v Opavě Karel Müller. Ve svém příspěvku pohovořil o vzniku, činnosti a perspektivách konzervační a restaurátorské dílny opavského ZA.² Na jeho referát navázal Pavel Petr, který představil pracoviště Oddělení ochrany sbírkových předmětů Slezského zemského muzea (dále: SZM). Přednášející shrnul základní cíle tohoto oddělení včetně realizace restaurátorských a konzervačních zásahů, představil jednotlivé ateliéry a uvedl příklady restaurovaných sbírek. Následující dva příspěvky se zaměřily na soubor plánů Botanické zahrady na Smíchově. Filip Paulus představil tuto sbírku z pohledu archiváře a Adéla Růžičková se zabývala problematikou jejího restaurování. Zaslouženou pozornost si získal také referát Karla Křenka, který představil náročné restaurování geografického atlasu Gerarda de Jode – *Speculum Orbis Terrae* z roku 1593. Během podnětné diskuze připomněl odborný garant semináře Michal Ďurovič skutečnost, že „restaurování je hledání cesty“.

V dalším bloku se nejprve Kateřina Opatová věnovala restaurování sbírky 15 kusů globů Strahovského kláštera. Následovala přednáška Radomíra Slovika, který na příkladu Ateliero restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů Fakulty restaurování Univerzity Pardubice zhodnotil restaurování knihy v minulosti a dnes. Poté zazněl příspěvek Ivana Kopáčika o gotické knižní vazbě ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci a Lucie Ulbríkové, která hovořila o problematice respektování dobových převazeb a jako ukázkou použila restaurování Melantrichovy bible z roku 1557.

1 Seminář probíhá pravidelně na různých místech naší republiky. Např. XV. ročník v roce 2012 se konal v Olomouci, XIV. ročník v roce 2006 v Třeboni.

2 Podrobně k otázkám konzervování a restaurování archivního materiálu a knih ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl: Paseka, 2002.

Druhý den odborného semináře začal příspěvkem kolegů ze Slovenska. První referát se soustředil na jeden z nejvýznamnějších fondů Slovenského národního archivu – osobní fond Andreje Hlinky.³ Úvodem byla představena osobnost tohoto slovenského katolického kněze, politika a národního buditele, poté se přednášející zabývala jeho osobním fondem a pohovořila o konzervačním průzkumu a digitálním zpracování. V budoucnu by fond mohl být zpřístupněn v elektronické podobě na portálu ministerstva vnitra. Na tento příspěvek navázal referát účastníků ze Slovenské národní knihovny, v němž Beáta Vojteková představila restaurování pergamenové listiny (rodokmen hraběnky Army Sztáray z roku 1895) uložené ve fondu Zemplínského muzea v Michalovcích. Následoval příspěvek Petera Oravce, který prezentoval restaurování čínské kaligrafie.

Ve druhém dopoledním bloku přednesla svůj referát o restaurování japonských papírů Barbora Bartyzalová. Věnovala se surovinám pro výrobu japonského ručního papíru washi, vysvětlila postup jeho výroby a poté přistoupila k vlastní problematice restaurování. Na její příspěvek navázala Marie Benešová, která se zabývala restaurováním knižních vazeb poškozených ohněm při požáru na zámku v Telči roku 1963 (prostory zámku byly využívány Státním okresním archivem v Jihlavě). Mezi poškozeným materiálem byly vedle knih také tisky, legitimace a fotografický materiál. Dopolední program zakončila přednáška Evy Tothové, která promluvila o restaurování pergamenové listiny římského krále Zikmunda Lucemburského. Diskuzní prostor zaplnila otázka, zda neponechávat výrazně poškozené listiny bez doplňování.

Po přestávce na oběd byl zahájen první odpolední blok. Milena Reháková nastínila využití metody FORS a chemometrie při rozlišování atramentů v kresbách, Radka Ševců představila možnosti neinvazivní a nedestruktivní identifikace pigmentů v čínské malbě, Martina Ohlidalová se zaměřila na průzkum dvou iluminovaných miniatur z indické sbírky Náprstkova muzea a závěrem Lucie Palánková zhodnotila světelnou odolnost vybraných textilních pláten pomocí mikrofadeometru.

Druhý odpolední blok otevřela svou přednáškou o digitalizaci pečeti fondu Archiv české koruny (dále: AČK) s restaurátorskou asistencí Libuše Holakovská. Digitalizace probíhá od roku 2015 a v současné době je zhotoveno více než 1 600 záběrů (do roku 1370). Předpokládaná doba dokončení je v roce 2018. Restaurátorka L. Holakovská ve svém příspěvku nastínila spolupráci mezi týmem archivářů a konzervátorů při náročném digitalizování pečeti AČK a popsala způsob uložení listin. Za jeden den se podaří zpracovat přibližně 30 kusů pečeti. V dalším příspěvku Jiřina Strnadová zhodnotila stav rukopisů Archivu hlavního města Prahy (dále: AMP) po sto letech od jejich restaurování. Uvedla, že v archivním katalogu je zaznamenáno 9 148 rukopisů ze 14.–20. století. Ve své přednášce se rozhodla představit středověké rukopisy, na nichž byly v minulosti provedeny restaurátorské zásahy. Pohovořila mj. o různých typech záplat a věnovala se počátkům restaurování v AMP a vlastní činnosti předchůdců. Následoval referát Bo-

3 Na tomto příspěvku se podíleli kolegové ze Slovenského národního archivu Alena Marková, Zuzana Hafková, Matěj Kámen a Laura Pacherová.

huslavy Tiché o islámské konzervační vazbě a poté kratší informační zprávy, z nichž je zajímavé zmínit příspěvek Evy Tothové, která zaujala tématem „Dokumenty nalezené pod podlahou“. Nejprve byl posluchačům představen „vzkaz v lahvi“, který byl objeven v kapli sv. Wolfganga v minoritském klášteře v Českém Krumlově. Přednášející hovořila o otázce záchrany a rozluštění dokumentu, který byl problematicky uložen ve skleněné lahvi uzavřené zátkou. Druhý představovaný „dokument z podlahy“ byl objeven v pražském domě U Kundraticů.

Ve středu 25. května měli účastníci semináře možnost v dopoledních hodinách navštívit opavský ZA, Oddělení ochrany sbírkových předmětů SZM, expoziční areály SZM a další kulturní a historické objekty v Opavě.

Odpoledne vystoupila v prvním bloku Kateřina Vizárová s příspěvkem o účincích nového dezinfekčního systému na papírové nosiče. Kristýna Boumová ve své přednášce zhodnotila vlastnosti kaširovaného plátna s japonským papírem. V dalším příspěvku se Barbora Benetková zabývala rozborem těkavých organických látek vznikajících stárnutím jehličnatých sulfátových buničin a na ni navázala Kateřina Dvořáčková, která se snažila dojít k závěru, zda je sulfátová buničina při restaurování vhodná k doplňování papíru.

Druhý odpolední blok začal přednáškou Tomáše Čecháka, který představil pokroky v nedestruktivním průzkumu metodou rentgenové fluorescenční analýzy. Jan Novotný porovnával fyzikálně-chemické vlastnosti papíru na příkladu starých tisků dlouhodobě uložených v odlišném prostředí. S příspěvkem o sterilizaci ethylenoxidem ve Slovenské národní knihovně vystoupil Peter Durica.

Poslední den odborného semináře přinesl zajímavé poznatky z oblasti péče a zabezpečení fotografických dokumentů.⁴ S prvním příspěvkem vystoupila Kateřina Tomšová, která zkoumala vliv vybraných dezinfekčních metod na stabilitu stříbroželatinových fotografií. Přednášející zároveň upozornila, že právě stříbroželatinové fotografie tvoří početnou část archivních fondů a při jejich nevhodném uložení hrozí nebezpečí napadení mikroorganismy. Další téma uvedla Božena Habalová, která prezentovala možnosti využití plazmy pro ošetření albuminových fotografií. Přednášející pohovořila o tom, co je to plazma, a o využití nízkoteplotní plazmy ve svém průzkumu. První blok přednášek uzavřela Zuzana Machatová příspěvkem o výzkumu fotografických materiálů za užití infračervené spektroskopie. Následovala diskuze k vymezené problematice, během níž se hovořilo také o dezinfekcích na albuminové fotografie.

4 K ochraně a péči o fotografické archiválie podrobně např. HANUS, Jozef. Ochrana fotografických dokumentov. In: ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 462–490; Výzkumná zpráva projektu výzkumu a vývoje VE20072009002 – *Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění*. (č. j. OKO-136-3/A-2007.) Praha: Národní archiv, 2010; ZIKMUND, Jiří. Péče o fondy a sbírky fotografických vyobrazení – vývoj a potřeby. *Zpravodaj STOP*, 2008, roč. 10, č. 1, s. 32–36.

Závěrečný blok celého semináře začal přednáškou o negativěch a diapozitivěch z fondu Jiřího Viktora Daneše, uloženého v MÚA AV ČR. Petra Tomsová představila osobnost tohoto českého geografa a věnovala se jeho osobnímu fondu a fotografické pozůstalosti. Pozornost byla upřena na skleněné fotografické desky (negativy a diapozitivy) z Danešových cest včetně té části, která byla v roce 2002 zasažena povodní. Restaurátorka Blanka Hnulíková poté navázala výkladem o povodních a zhodnotila současný stav a poškození negativů a diapozitivů z fondu J. V. Daneše 14 let po povodních. V závěrečném shrnutí hovořila o důležitosti dalšího průzkumu fyzického stavu fondu a o stanovení strategie výzkumu. V závislosti na dosažených výsledcích by zvolené postupy mohly být aplikovatelné také na další fondy. Zároveň vyzdvihla význam aktivní meziprofesionální spolupráce mezi archiváři a restaurátory.

Další zajímavou problematiku vložila Štěpánka Borýsková, která se zabývala vlivem organických rozpouštědel na obrazovou vrstvu daguerrotypii. Nejprve zazněla identifikace daguerrotypii a typy adjustace a byly přiblíženy úpravy povrchu citlivé vrstvy. Š. Borýsková ve svém příspěvku dále pojednala o výskytu nejčastějších povrchových nečistot a představila restaurátorské postupy. Došla k závěru, že nejvhodnější je čištění bez roztoků a nejšetrnější je ofouknutí stlačeným vzduchem.

Blanka Hnulíková navázala referátem o restaurování skleněných želatinových negativů poškozených silnou korozí skla na příkladu osobního fondu Josefa Pluhaře, uchovávaném v Národní archivu (dále: NA) v Praze. Úvodem představila Pluhařův fond a poté se věnovala poškození negativů. Stanovila několik příčin vzniku koroze – nekvalitní sklo, silná želatinová vrstva a nevhodné podmínky uložení (před uložením v NA). Z celkového množství 545 negativů bylo korozí skla postiženo 90 kusů, z nichž je dnes vyčištěno a zrestaurováno 85 kusů.

Seminář uzavřel svým příspěvkem Michal Ďurovič, který se věnoval papírovým obalům pro dlouhodobé uchování skleněných deskových negativů. Nejprve představil testované papírové obaly: fotoprogram Emba, filtrační papír Whatman, odkyselený filtrační papír Whatman, produkty společnosti Walter Klug „Hüllen“ a „Fotopapier“ a dřevitý papír. Pro dlouhodobé ukládání skleněných negativů doporučil fotoprogram Emba a produkty společnosti Walter Klug. V případě odkyseleného filtračního papíru Whatman (100% celulóza), který rovněž obstál v testování, bude třeba experiment zopakovat. Přednášející vznesl otázku, zda je obálka s alkalickou rezervou opravdu nevhodná pro dlouhodobé ukládání skleněných negativů.⁵

Závěrečná slova pronesli organizační garant semináře Roman Straka, odborný garant semináře Michal Ďurovič a ředitel ZA v Opavě Karel Müller.

Čtyřdenní seminář byl vydařeným setkáním odborníků z řad restaurátorů, archivářů, historiků, chemiků, muzejníků a studentů. Přednesené příspěvky se vyznačovaly vy-

5 Blíže k ukládání archivních dokumentů včetně fotografií (ukládací zařízení, ochranné obaly, konkrétní ukládací systémy) STRAKA, Roman. Preventivní péče. Systémy ukládání. In ĎUROVIČ, Michal a kol. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 122–134.

sokou úrovni a pestrostí témat; účastníci odjízďeli do svých domovů obohaceni o nové poznatky (nejen) ze svého vědního oboru. Seminář ukázal, jak důležitá a plodná je meziprofesní spolupráce těch, jejichž společným cílem je záchrana písemných památek a dalších historických artefaktů. Lze jen doufat, že tato spolupráce bude nadále prohlubována a na setkáních tohoto typu budeme svědky většího počtu společných mezioborových příspěvků.

Petra Tomsová

Medzinárodná konferencia Mezi státním plánem a badateľskou svobodou. Etnológia ve střední Evropě v letech 1945–1989

V dňoch 17. – 18. marca 2016 sa konala v Prahe medzinárodná konferencia, ktorej sa zúčastnili zástupcovia štyroch európskych krajín, aby spoločne prejednali inštitucionálny, personálny, teoreticko-metodologický i všeobecne epistemologický vývoj etnológie a jej príbuzných vedných odborov v strednej Európe v druhej polovici 20. storočia. Cieľom odborného stretnutia, ktoré sa uskutočnilo v spolupráci troch vedeckých ústavov Akadémie vied Českej republiky (Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.) bolo podat' popis a analýzu etnológie ako samostatného vedného odboru s vlastnou vnútornou dynamikou, ktorý sa nielen v Československu, ale aj v iných krajinách strednej a východnej Európy vyvíjal po roku 1945 v špecifických kultúrnych, sociálnych a politických podmienkach totalitnej spoločnosti a ideológie. Zostavovatelia stretnutia vytýčili v konferenčnej výzve pre referentov deväť tematických okruhov a zaslané referáty následne zaradili do ôsmich samostatných blokov.

Vedecké fórum otvorila svojim príhovorom docentka Lydia Petráňová z Etnologického ústavu AV ČR, ktorá odovzdala slovo predsedajúcemu prvého bloku Františkovi Bahenskému (Etnologický ústav AV ČR, Praha). Úvodný príspevok konferencie o jednom z ústredných predstaviteľov československého národopisu Antonovi Václavíkovi predniesol Karel Altman (Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracovisko Brno). Po ňom nasledovala opäť Lydia Petráňová, ktorá predstavila osobnosť prvého a dlhé roky jediného habilitovaného docenta a profesora národopisu v Československu, Karla Chotka. V závere bloku vystúpila Magdaléna Páriková (Katedra etnológie a folkloristiky, FF UKF, Nitra) s referátom o založení zborníka slavistov Etnologia Slavica a študentskom

seminári Seminarium Ethnologicum, ktoré významne prispeli k medzinárodnej vedeckej spolupráci v šesťdesiatych rokoch 20. storočia.

Druhý tematicky blok uviedla po krátkej prestávke Lydia Petránová. V tejto časti dostala priestor Anna Drożdż (Instytut etnologii i antropologii kulturowej, Uniwersytet Śląski), ktorá poukázala na zložitú úlohu dokumentácie tradičnej ľudovej kultúry v poľskom a slovenskom prostredí, ako aj na nové interpretačné možnosti etnografických atlasov. Jiří Woitsch (Etnologický ústav AV ČR, Praha) sa zameril na komparatívne presahy encyklopedických a atlasových diel v strednej a východnej Európe. Ústrednou témou príspevku Adély Júnovej Mackovej (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha) bol inštitucionálny vývoj Kabinetu pro etnografiu a Kabinetu pro folkloristiku pod záštitou ČSAV v rokoch 1953 a 1954. Priestor dostal aj Aleš Smrčka (Ústav evropské etnologie, FF MU, Brno), ktorý priblížil vývoj etnografického štúdia doprava na českom a slovenskom území.

Popoludní otvorila tretí prednáškový blok Adéla Júnová Macková, v rámci ktorého sa predstavila so svojím referátom Kaisa Kulasalu (Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond, Tartu), aby sa venovala zmenám výskumu folklóru a postavenia folkloristiky v Estónsku po jeho začlenení do Sovietskeho zväzu.

Predsedačím štvrtého bloku bol Karel Altman, ktorý uviedol Věru Frolcovú (Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracovisko Brno) s príspevkom o postavení etnografie a koncepciách etnografických výskumov v programe štátneho plánu. Po nej dostali slovo Blanka Soukupová (Společenskovední modul, FHS UK, Praha) s kritickým zamyslením nad časovou metodikou štúdia robotníctva a Gabriela Kilianová (Ústav etnológie SAV, Bratislava), ktorá sa venovala plánovaniu a realizácii vedeckých projektov v Národopisnom ústave SAV od roku 1954 do konca šesťdesiatych rokov 20. storočia. Prvý konferenčný deň uzavrela pojednaním o iberoamerikanistike a jej postavení v rámci Ústavu etnológie a folkloristiky Markéta Křížová (Středisko ibero-amerických studií, FF UK, Praha).

Druhý prednáškový deň pokračoval piatym blokom referátov, ktorý koordinoval Jiří Hlaváček (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha). Prvý príspevok predniesol Zdeněk Nešpor (Sociologický ústav AV ČR, Praha), pričom upriamil pozornosť na Sekciu integrálnej antropológie. Epistemologické, teoreticko-metodologické a metodické východiská, bádateľské ciele, charakter a prínos tzv. etnológie súčasnosti analyzoval a interpretoval Juraj Podoba (Ústav sociálnej antropológie, FSEV UK, Bratislava). Nikola Balaš (FHS UK, Praha) sa venoval vzájomným vzťahom a vplyvom medzi miestnou tradíciou v etnografii a doväzbanou tradíciou kultúrnej a sociálnej antropológie.

Nasledoval v poradí šiesty blok referátov pod vedením Marie Bahenskej. Ako prvý vystúpil Jiří Hlaváček s príspevkom o terénnom výskume vedenom metódou orálnej histórie v rámci grantového projektu „Mezi státním plánem a badatelskou svobodou“. Hana Hlášková (Katedra etnológie a muzeológie, FF UK, Bratislava) priblížila tematické a metodologické kontexty diela Andreja Melicherčíka, jedného zo zakladateľov profesionálnej folkloristiky na Slovensku. Zuzana Beňušková (Katedra etnológie a folk-

loristiky, FF UKF, Nitra) predstavila výskumno-edukačné projekty zamerané aj na filmovú dokumentáciu najvýznamnejších osobností slovenskej etnológie. Na vedeckú prácu Jána Olejníka a jeho prínos pre slovenskú etnológiu upozornila jej kolegyňa Margita Jágerová (Katedra etnológie a folkloristiky, FF UKF, Nitra). Jana Pospíšilová priblížila život a dielo málo známej pracovníčky Historického ústavu ČSAV v Brne, Evy Kilianovej. Na fond slovesnej folkloristiky Dagmar Klímovej v Etnologickém ústavu AV ČR v Brně upriamila pozornosť Andrea Zobačová.

Blok pod vedením Jiřího Woitscha zahájil František Bahenský (Etnologický ústav AV ČR, Praha) komparatívnym pojednaním o hlavných teoreticko-metodologických prístupoch a bádateľských témach československej a sovietskej etnografie v rokoch 1948–1989. Príspevok Doubravky Olšákovvej (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha) zahŕňal súhrn štátnych plánov československej etnológie a hlavnej metodiky ich vytvárania po roku 1948. Predstavil sa aj Peter Janeček (Ústav etnologie, FF UK, Praha) s referátom o českej prozaickej folkloristike pohľadom zvonku.

Poslednému, ôsmemu tematickému bloku predsedala Doubravka Olšáková, ktorá uviedla Katarínu Očkovú (Slovenské národné múzeum – Múzeá v Martine), s príspevkom o budovaní celoslovenského múzea v prírode v Martine a podieloch Jiřího Langera na budovaní múzeí v prírode na Slovensku. Po nej dostal slovo Lukáš F. Peluněk (Katedra historie, FF UP, Olomouc) aby objasnil neuskutočnené plány založenia Bartošovho národopisného múzea v prírode. Cez hlavné úlohy výskumných pracovníkov a metódy ich plnenia priblížila Helena Šenfildová prácu etnológov v Ústředí lidové umělecké výroby. Blok ako aj celú konferenciu uzavrela svojím vstupom Hana Dvořáková (Etnografický ústav, Moravské zemské muzeum, Brno) poukázaním na nadväzovanie kontaktov medzi českými a nemeckými odbornými kruhmi na základe korešpondencie nemeckého bádateľa Alfréda Karaseka.

Nielen prostredníctvom zaradených referátov, ale aj cez podnetné panelové diskusie, ktoré nasledovali po každom bloku, sa organizátorom interdisciplinárneho fóra podarilo upriamiť pozornosť na doposiaľ obchádzané poznanie dejín etnológie a jej príbuzných vedných odborov v strednej Európe po druhej svetovej vojne a naplniť tak cieľ konferencie. Žiaľ nie všetci referenti sa mohli stretnutia zúčastniť. Vybrané referáty budú ešte v roku 2016 publikované.

Tatiana Kadlecová

**Sdružení
historiků ČR**
(Historický klub 1872)

Filozofická
fakulta

Univerzita Palackého
v Olomouci

11. sjezd českých historiků Profesní setkání historiček a historiků České republiky

13.-15. září 2017 v Olomouci

Novinky:

- Velké množství menších panelů k nejrůznějším historickým tématům
- Zahraniční keynote přednášející
- Cena děkana FF UP pro tři nejlepší doktorandské práce v oboru historie přednesené v rámci některého z panelů
- Udělení Ceny Josefa Pekaře

Výzva k podávání návrhů příspěvků (call for papers): 1. 11. – 31. 12. 2016

Vyzýváme všechny historičky a historiky k přihlášení příspěvků do kongresových panelů!

Vítáme návrhy příspěvků od studujících v doktorandských programech.

Kontakt a informace:

**www.historieOlomouc2017.upol.cz
historieOlomouc2017@upol.cz**

KUBŮ, Eduard, ŠOUŠA, Jiří. *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915–1916)*. Praha: Karolinum, 2015, 364 s. ISBN 978-80-246-3082-3

Recenzovaná kniha z autorské dílny dvou renomovaných českých historiků vznikla v souvislosti s řešením vnitřního grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR „*Videňští soupeři Maffie a československého zahraničního odboje v letech 1914–1918*“. Záměření výsledné práce je sice obsahově výrazně užší, tato skutečnost je však spíše ku prospěchu věci. Autoři se soustředili na ženevské období československého zahraničního odboje, tedy na konstitutivní část Masarykovy akce od ledna 1915 do jara 1916. Právě v Ženevě Tomáš Garrigue Masaryk poprvé veřejně vystoupil proti rakousko-uherské monarchii. Poté, co se akční pole československého odboje ve Švýcarsku zásadně zúžilo, přeneslo se jeho centrum do Paříže.

Sledovaná práce nejen sumarizuje dosud známé poznatky k danému tématu, ale doplňuje je rovněž o nové informace získané na základě studia některých dosud nevyužívaných archivních fondů u nás i v zahraničí. Autoři obsáhli úctyhodné množství odborné i memoárové literatury vztahující se ke sledovanému tématu. Jejím rozboru věnují první kapitoly své knihy. Literaturu dělí chronologicky do tří skupin, vycházejících z politického a společenského vývoje Československa. Období meziválečné a částečně i roky 1945–1948 spojují s interpretačním směrem, který označují jako „*politicko-heroizující*“. Jeho cílem bylo zdůraznit dějnotvornou roli T. G. Masaryka, Edvarda Beneše a jejich spolupracovníků pro vznik Československa. Zároveň měla být touto cestou legitimizována existence tzv. Hradu jako mocenské skupiny ovlivňující zásadním způsobem život mladého státu. Historiografickou produkci z období padesátých let 20. století hodnotí jako „*třídně dogmatickou*“ a k jejímu přínosu pro historické poznání daného období zachovávají oprávněně značně skeptický postoj. Uznání si naopak vysloužila řada prací publikovaných po listopadu 1989, když je tato produkce označena jako historiografie „*strážlivé analýzy*“. Vedle důkladné znalosti odborné literatury se autoři mohli opřít i o znalost rozsáhlé pramenné základny. Zaměřili se nejen na často vytěžované fondy uložené v pražských a vídeňských archivech, ale i na archivy v Srbsku, Francii, Švýcarsku, Velké Británii a ve Spolkové republice Německo.

Vlastní jádro recenzované knihy tvoří dvě rozsáhlé kapitoly. V první z nich je sledované období vykládáno z pohledu československého zahraničního odboje se zvláštním zřetelem na osobnost T. G. Masaryka. Druhá zaujme svým netradičním pojetím, když Masarykovu akci hodnotí z hlediska rakousko-uherského státního aparátu, obhajujícího vlastní existenci a integritu podunajské monarchie. V oddíle nazvaném „*Masaryk a jeho akce (rovina odboje)*“ věnují autoři pozornost Masarykově motivaci k odbojové činnosti a sledují jeho první kroky na tomto poli, vznik tzv. Maffie i spolupráci Masarykovy akce s českou krajanskou komunitou ve Švýcarsku. Rozpracován je rovněž rozpor

mezi Masarykovou koncepcí a zájmy české politické reprezentace v Praze, když vůdce zahraničního odboje vyzýval k veřejnému protirakouskému vystoupení bez ohledu na možné následky. Čeští politici však nebyli na takový krok připraveni a naopak se snažili zachovat zdání loajality vůči Vídni. Pozornost je rovněž věnována problematice formování vrcholového politického orgánu emigrace. Opomenut není ani poměr T. G. Masaryka ke krajaňským komunitám. Masaryk zpočátku předpokládal, že jeho hnutí bude především akcí politické emigrace a bude se moci opírat o spolupráci s volenými zástupci českých politických stran. Poté, co se tento plán ukázal jako neprůchodný, rozhodl se využít k dosažení svých cílů spolupráci s českými krajaňmi žijícími v zahraničí. Ti se pro jeho aktivity postupně stali zdrojem peněz, zajistili mu kontakty se sociálními, politickými a oficiálními strukturami hostitelských zemí a zároveň umožnili výměnu informací mezi zahraničním a domácím odbojem. S tím úzce souvisela problematika využívání krajaňů coby kurýrů mezi svou starou a novou vlastí. Z řad krajaňů se rekrutovali i první členové formujících se československých legií. Autoři knihy připomínají rovněž počátky odbojové tiskové propagandy spojené s vydáváním francouzsky tištěného dvouměsíčníku „*La Nation Tchèque*“ a hlavního tiskového orgánu Masarykovy zahraniční akce „*Československá samostatnost*“. Neschází ani střizlivé a realistické hodnocení zpravodajské činnosti Maffie a významu jejích zpráv předávaných prostřednictvím Masaryka dohodovým státům. Pozoruhodná je pasáž věnovaná možnostem, které Ženeva, resp. Švýcarsko jako hostitelská země nabízely pro další rozvoj československé zahraniční akce. Autoři v této souvislosti poukazují na přímý rozpor Masarykovy činnosti se švýcarskou neutralitou a s ní spojeným zákonodárstvím a konstatují, že švýcarská zahraniční politika nehodlala rizika vyplývající z těchto střetů dále podstupovat.

Druhý oddíl „*Rakousko-uherský státní aparát a jeho konfrontace s Masarykovou akcí (rovina státu hájícího svou integritu)*“ je zpracován z pohledu podunajské monarchie. Přináší informace o organizaci vídeňského ministerstva zahraničí a dokládá, že rakousko-uherská zahraniční služba Masarykovy aktivity dlouhodobě sledovala. Vytvářela přitom tlak na švýcarské úřady s cílem omezit aktivity českých krajaňských spolků a Masarykových spolupracovníků. Autoři zprostředkovávají čtenářům své knihy rovněž informace o práci rakousko-uherské vojenské rozvědky a o působení vojenského atašé v Bernu. Masaryk byl předmětem zájmu také rakouské policie v Čechách a počátkem roku 1915 zahájil vídeňský vojenský prokurátor proti jeho osobě vyhledávací řízení. Kniha neopomíná ani problematiku konfidentů ani otázky spojené s praktickým prováděním cenzury v Předlitavsku, když sleduje nejen její organizaci, ale i pracovní metody. Pozornost je věnována také antimasarykovské propagandě prováděné rakouským Válečným tiskovým stanem a justicí. Kniha je vhodně doplněna bohatou obrazovou přílohou a krátkou edicí hlavních programových prohlášení Masarykovy akce ve sledovaném období.

Moje jediná drobná připomínka se týká informací obsažených na straně 179, týkajících se postavení Čechů v rakousko-uherské zahraniční, resp. konzulární službě. Výčet osob není ani zdaleka úplný. Je přitom zcela opomenuta osoba rakousko-uherského vi-

cekonzula v Konstantinopoli Bedřicha Štěpánka, spolupracujícího s protirakouským odbojem již od roku 1915, který se v dalších letech stal jedním z představitelů Maffie. Tato drobnost však nikterak nemůže změnit celkové vyznění recenzované knihy, kterou lze nepochybně označit jako výrazný příspěvek k poznání sledované problematiky. Na straně 31 autoři prezentují úmysl představit Masaryka jako „hledajícího, někdy také váhajícího, hráče na evropském poli schopného a ochotného přijmout riziko i oběti, který se pustil do hry s otevřeným koncem s kalkulem vycházejícím z hluboké analýzy možnosti vývoje válečného konfliktu.“ Masaryk má být prezentován jako člověk spějící přes překážky k vytčenému cíli, který dokázal „integrovat nosné síly zahraničního odboje a nekonzistentní propagační akci proměnit v reálnou funkční odbojovou organizaci“. Jsem přesvědčen, že vytčený cíl se podařilo naplnit vrchovatou měrou.

Jan Hálek

ZEHETBAUER, Ernst. *Geschichtsforschung und Archivwissenschaft. Das Institut für Österreichische Geschichtsforschung und die wissenschaftliche Ausbildung der Archivare in Österreich*. Hamburg: Tredition, 2014, 518 s. ISBN 978-3-8495-7660-8

Vídeňský Ústav pro rakouský dějepis (Institut für österreichische Geschichtsforschung) připomínající si v loňském roce 160. výročí svého založení je jistě institucí velmi důležitou a váženou a jeho význam pro českou historiografii a české archivnictví byl vždy a je dodnes klíčový. Ústav byl založen v polovině 19. století jako jedno z center rakouského historiografického bádání zaměřené především na systematické vydávání a analýzu historických pramenů k dějinám monarchie a jako prestižní vzdělávací instituce v oblasti pomocných věd historických a archivnictví. Tento základní úkol plní ústav dodnes, na počátku třetího tisíciletí byl ovšem i on začleněn do tzv. boloňského systému vzdělávání.¹ Absolventy ústavu (tedy jeho členy) byly před rokem 1918 rovněž významné osobnosti naší historiografie a její úzká návaznost na toto pracoviště trvá samozřejmě dodnes a je realizována v několika formách (společné projekty, vlastní studium v ústavních kurzech, pedagogické působení českých historiků na tomto pracovišti atd.).

1 K současnému vzdělávacímu modelu ústavu viz WINKELBAUER, Thomas. Vom „Institutskurs“ zum Masterstudium „Geschichtsforschung. Historische Hilfswissenschaften. Archivwissenschaft“ an der Universität Wien – eine Grenzüberschreitung. *Scrinium*, 2012, roč. 66, s. 7–13; TÝŽ. Die Entwicklung der archivwissenschaftlichen Ausbildung im Rahmen des Ausbildungslehrgangs am Institut für österreichische Geschichtsforschung (1855–2004) und des Magister-, bzw. Masterstudiums „Geschichtsforschung, Historische Hilfswissenschaften und Archivwissenschaft (seit 2005 bzw. 2008) an der Universität Wien. In *Výuka archivnictví – vývoj, úkoly a perspektivy*. Mezinárodní konference 14.–16. 3. 2012 České Budějovice. Archivní časopis – supplementum, 2014, s. 10–20.

Velkou pozornost pak poutá zejména bohatá ústavní knihovna a sbírky obsahující řadu důležitých pramenů k českým dějinám.

Z uvedeného konstatování je patrné, že jakákoli pozornost věnovaná historii tohoto prestižního pracoviště je pozorně sledována i v českém prostředí, neboť je důležitým zdrojem informací i pro dějiny české historiografie a českého archivnictví. Práci o dějinách vídeňského Institutu je již celá řada, z neznámějších je možno zmínit dnes klasičtější monografii Alfonse Lhotského připravenou při příležitosti 100. výročí ústavu,² poměrně nedávno byla vydána práce dlouholetého knihovníka ústavu Manfreda Stoye věnovaná nejednoduchému období třicátých let 20. století a 2. světové války.³ Na první pohled se k nim řadí (minimálně svým úctyhodným rozsahem) i nedávno vydaná práce Ernsta Zehetbauera, byť může poněkud překvapit, že není vydávána v některém z prestižních nakladatelství zaměřujících se na vydávání vědecké literatury, ale v malém hamburském nakladatelství v podstatě vlastním nákladem autora. Ten překvapivě své monografii nepředřadil žádné předchozí analytické studie, doposud se věnoval zejména vojenským dějinám monarchie v 19. století.⁴

Vysvětlení motivace autora, který je zároveň absolventem Ústavu pro rakouský dějepis v letech 1998–2001, nalezneme ovšem čtenář hned v úvodu k anotonované knize. E. Zehetbauer rozděluje práci koncipovanou do sedmi kapitol na dvě části. První z nich (tedy závěrečné kapitoly 6 a 7) napsal v letech 2006–2008, ale promýšlel již v době studia na konci devadesátých let.⁵ K tomuto v podstatě autobiografickému textu pak připsal úvodních pět kapitol sestavených na základě podrobné heuristiky pramenů a relevantní literatury podniknuté v letech 2013–2014. Překvapivá a poněkud svérázná koncepce nutí případného uživatele k publikaci přistupovat v podstatě dvojnásobně – jako k vědecké publikaci a jako k historickému prameni se všemi jeho limity a úskalími.

První kapitoly vymezené chronologicky dle jednotlivých etap ve vývoji ústavu (1854–1874, 1874–1899, 1899–1918, 1918–1945 a 1945–1983) prozrazují Zehetbauerovy široké znalosti, dobrou orientaci po pramenné základně i příslušné literatuře. Ačkoliv se autor pohybuje v materii, která byla již opakovaně zpracovávána, přináší jeho

- 2 Lhotský, Alphonse. *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854–1954*. Wien – Graz – Köln: Böhlau, 1954.
- 3 Stoye, Manfred. *Das Österreichische Institut für Geschichtsforschung 1929–1945*. Wien – München: Oldenbourg, 2007.
- 4 Viz jeho monografie Zehetbauer, Ernst. *Die „Einjährigen“ in der alten Armee. Das Reserve-offizierssystem Österreich-Ungarns 1868–1914*. Diplomarbeit Universität Wien, 1995; Týž. *Landwehr gegen Napoleon. Österreichs erste Miliz und der Nationalkrieg 1809*. Dissertation Universität Wien, 1999.
- 5 Zehetbauer, Ernst. *Geschichtsforschung und Archivwissenschaft. Das Institut für österreichische Geschichtsforschung und die wissenschaftliche Ausbildung der Archivare in Österreich*. Hamburg: Tredition, 2014, s. 9 (dále: Zehetbauer, E. *Geschichtsforschung und Archivwissenschaft*). „... aus Schilderungen eigener Erlebnisse, die in ihrer Bedeutung oft erst deutlich später richtig abgeschätzt und eingeordnet werden konnten... In diesem Teil der Darstellung wird somit der Verfasser grösstenteils selbst zu seiner eigenen Quelle, aus deren Erinnerung er jenes geschene schöpft“.

analytický výzkum řadu nově zjištěných detailů a zajímavých postřehů. Ty jsou umožněny především jiným způsobem práce s prameny, než tomu bylo u předchozích historiografů Institutu. E. Zehetbauer totiž primárně využívá prameny uložené ve fondech centrálních úřadů habsburské monarchie, resp. po roce 1918 Rakouské republiky. Jsou to prameny uložené především v Rakouském státním archivu ve Vídni, resp. v jeho odděleních Všeobecný správní archiv (fond Ministerstvo kultu a vyučování) a Archiv republiky (fond Ministerstvo vyučování). Výsledkem takto postaveného výzkumu je představení Ústavu pro rakouský dějezpýt v rámci státní vzdělávací politiky monarchie, resp. republiky. Autor si tedy všímá především pozice institutu ve státní správě, detailně představuje a dokládá různé reformy studijního plánu a dalších úkolů ústavu. Pozitivním výsledkem je provázání dějin ústavu s dějinami rakouského archivnictví nebo vývojem organizace vědecké práce. Za velmi zdařilé tak považuji například portrét prvního ředitele ústavu A. Jägera, zdůraznění klíčového významu J. A. Helferta na dějiny rakouské historiografie a rakouské vědecké práce nebo zdůraznění klíčové role ústavu při reorganizaci rakouského archivnictví ve druhé polovině 19. století.

Jistou slabinou pak je malá pozornost věnovaná „vnitřním dějinám“ ústavu, jeho jednotlivým profilovým osobnostem, studentům nebo vědeckým projektům a dále také neúměrný prostor pro některé veřejné akce ústavu (např. organizace oslav 100. výročí ústavu včetně rozpočtu, s. 307n. apod). E. Zehetbauer pro svou práci prakticky nevyužil bohatý ústavní archiv, v úvodu (s. 11) dokonce naznačuje, že mu nebyl zpřístupněn.

Čím blíže se autor blíží současnosti, stává se jeho pohled na činnost ústavu kritičtější. Ústav pro rakouský dějezpýt sedmdesátých a osmdesátých let 20. století považuje za konzervativní a již téměř neaktuální instituci, která je obsazována systémem vazeb budovaných na základě klientelistických sítí a s pevným politickým krytím.⁶ Základní projekty, se kterými je pracoviště historicky spojeno, především projekty ediční (např. Regesta Habsburgica, Regesta Imperii) nebo čtrnáctisvazkovou ediční řadu Österreichische Geschichte nevnímá autor jako důležité. Zdá se, že tento základní názor má autor již a priori promyšlen a argumenty, které by jej mohly relativizovat, jednoduše pomíjí.

V tomto smyslu jsou pak logickým vyústěním práce dvě závěrečné kapitoly psané z autopsie. Zehetbauer zde detailně líčí své studium na ústavu s detailní charakteristikou jednotlivých přednášek a lekcí. Tyto kapitoly jsou bohužel naplněny řadou téměř nebo zcela žalovatelných výroků, vulgárních vyjádření a osobních invektiv vůči jednotlivým pedagogům (výsměšná imitace ústního projevu tehdejšího ředitele ústavu, významného rakouského historika Herwiga Wolframa, patří k těm nejmírnějším). Téměř se zdá, že je práce výsledkem jakési psychoterapie autora, který při svém studiu prodělal dílčí neúspěchy a tímto krajně nevhodným způsobem si vyrovnává účty se svými učiteli. Na

6 ZEHETBAUER, E. *Geschichtsforschung und Archivwissenschaft*, s. 399. „soweit es die Institutslinie betrifft, wie sie sich im 19. Jahrhundert auf quellenpositivistischer Grundlage schrittweise herausgebildet hatte, so verfügte diese sowohl über einen klerikalen Anteil wie auch über einen nationalen Anteil.“

základě svých domnělých nebo skutečných křivd pak autor formuluje svůj závěrečný kritický odsudek předního evropského pracoviště v oboru pomocných věd historických a archivnictví, které považuje především za ohnisko klientelistických vazeb, manipulace s jednotlivými studenty a místo praktikující anachronické „pramenně pozitivistické“ metody výzkumu.⁷

I zde ale Zehetbauer prokazuje svůj smysl pro detail. Kromě detailního líčení zkoušek a přepisů jeho písemných prací tak čtenář může získat rovněž řadu zajímavých informací o struktuře výkladu vrcholných osobností rakouské historiografie, zejména mediévistiky, přelomu 2. a 3. tisíciletí (Werner Maleczek, Wolfgang Häusler, Winfried Stelzer, Leopold Auer, Herwig Wolfram, Andreas Schwarz, Heide Dienst, Herwig Weigl, Martina Pippal, Artur Rosenauer, Heinrich Berg, Peter Csendes, Lorenz Mikoletzky, Manfred Stoy, Georg Scheibelreiter, Georg Kugler, Michael Alram).

Metodologické neukotvení práce, její tendenční zaměření, překročení hranic vědecké publikace, ale v řadě případů i hranic vědecké etiky způsobují na jedné straně mimořádnou kritiku Zehetbauerovy monografie⁸, na straně druhé její ignoraci. Přes veškerou kritiku jde však o publikaci, která musí být při každém dalším výzkumu dějin tohoto pracoviště reflektována.

Jan Kahuda

7 ZEHETBAUER, E. *Geschichtsforschung und Archivwissenschaft*, s. 494. „Der Gegenstand des wissenschaftlich angewandten Quellenpositivismus (in der Praxis etwa der Gegenstand einer Quellen – Edition) wird damit schon von Haus aus grundsätzlich nicht hinterfragt – ganz unabhängig davon, ob es sich um Kaiserurkunden, Papstregister oder die gelehrte Korrespondenz der Gebrüder Pez handelt... Bedeutet somit die Wahl eines ganz konkreten Quellenpositivismus im Normalfall bereits eine gewisse ideologische Standortfestlegung, so bedeutet aber die Anwendung dieses Quellenpositivismus im Rahmen eines manipulierten Prüfungssystems damit gleichzeitig nichts anderes als die Oktroyierung des eigenen Standpunktes und der damit verbundenen Ideologie. Da sowohl der Quellenpositivismus als auch das Prüfungswesen unter dem Signum *ferie* Wissenschaft und Lehre stattzufinden haben, darf die Manipuliertheit des Prüfungssystems nicht öffentlich werden, da dies das errichtete Klientel- und Patronagesystem zerstören würde.“

8 Viz např. recenze Thomase Winkelbauera in *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 2015, roč. 123, s. 255–257 nebo Karla Hruzy v *H-Soz-Kult*, 26. 11. 2015 [cit. 5. 4. 2016], dostupné na [www: <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-22968>](http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-22968).

JANEČKOVÁ, Jitka (ed.). *Mráz kopřivu nepálí. Život a dílo Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška ve vzájemné korespondenci z let 1905–1954. Documenta Pragensia Monographia*, vol. 31. Praha – Plzeň: Archiv hlavního města Prahy – Scriptorium, 2014, 696 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-86852-60-7 (AHMP). ISBN 978-80-88013-01-3 (Scriptorium)

Jitka Janečková završila knižním vydáním svou několikaletou práci věnovanou edici korespondence plzeňského archiváře, historika, muzejníka, památkáře a osvětového pracovníka Fridolína Macháčka (1884–1954) s předním představitelem meziválečného a poválečného studia pomocných věd historických a archivnictví profesorem Václavem Vojtíškem (1883–1974). Její práce začala vznikat jako diplomová a posléze byla obhájena i jako rigorózní. Vzhledem k vysoké vypovídací hodnotě korespondence i ke zpracování edice bylo přistoupeno k jejímu zpřístupnění širší odborné veřejnosti.

Obsáhlou knihu tvoří dvě propojené části: studie *Příběh dvou životů v zrcadle vzájemné korespondence* (s. 17–203) a samotná *Edice vzájemné korespondence* (s. 205–661), doplněné přílohou (tabulka Výše subvencí Ministerstva školství a národní osvěty vybraným městským archivům v letech 1921–1936 – v Kč), výběrovým seznamem užitých pramenů a literatury, seznamem zkratk, rejstříkem osobním a místním a resumé.

V úvodní studii autorka neusiluje o komplexní pohled na život a dílo obou osobností, ale podává jejich portréty, jak se utvářely především „*průzorem vzájemné korespondence*“ (s. 14), s využitím dalších archivních pramenů osobní i institucionální povahy a literatury. Souběžně sleduje životní osudy Macháčkovy i Vojtíškovy, některé aspekty jejich odborné práce, jejich vzájemné osobní vztahy promítající se do profesní roviny i soukromý život. Více pozornosti přitom věnuje méně známému Macháčkovy, u Vojtíška obsáhleji popisuje jeho archivní práci a výrazně přihlíží k jeho trvale konfliktním vztahům s kolegou Eduardem Šebestou. Samostatnou kapitolu zaměřuje na vzájemnou spolupráci Macháčka a Vojtíška na poli archivnictví a historického výzkumu.

J. Janečková se pokusila studii rozčlenit chronologicky a věcně, což se jí bohužel ne zcela podařilo. Např. v kapitole nazvané *První léta praxe a doteky války I.* nalézáme obsáhlé rozbory k činnosti obou protagonistů v meziválečném období. Kupodivu ale v případě Macháčka není příliš zastoupena oblast muzejnictví a péče o hmotné památky (v dřívější odborné literatuře adekvátně zpracovaná Jiřím Špětem). V kapitole *Vzájemná spolupráce a publikační činnost* autorka pěkně dokumentuje pokusy o modernizaci plzeňského znaku, polemiky okolo vedení pamětní knihy města Plzně nebo založení archivu města Ostravy. Podává také informace o působení archivního inspektora Vojtíška, vycházející převážně z fondu Ministerstva školství a národní osvěty v Národním archivu (ty bude vhodné pro jednotlivá místa časem doplnit podrobnější analýzou situace v konkrétních městech). Určité rozpaky ve mně vzbudila kapitolka *Působení konzervátora památek Macháčka* – absentuje zde názvem avizovaná péče o hmotné památky, text je věnován záchraně i evidenci písemností velkostatků ev. městských archivů, a je tak pendantem k popisu Vojtíškových archivních inspekčních cest.

Je škoda, že některé kapitoly nemají výstižnější název a především, že studie postrádá úvod (kde by byla zhodnocena dosavadní literatura a prameny k oběma osobnostem), stejně jako závěr, který mohl přinést alespoň dílčí shrnutí. Bylo by to vhodné jak s ohledem na rozsah studie, tak na množství soustavně shromážděných informací. Takto zůstává sice cennou materiálovou studií, místy analyzující některé problémy, ale jen výjimečně hodnotící nebo zasazující pracně zjištěná fakta do širšího kontextu. Je to však do jisté míry pochopitelné a opodstatněné, hlavní pozornost věnovala autorka edici.

Editorka zpřístupnila 413 dokumentů z let 1905–1954 (z toho je 38 kusů vzájemné korespondence V. Vojtíška a Gabriely Macháčkové, manželky F. Macháčka, z let 1944–1945 a 1954 a 1 dopisnice G. Macháčkové manželovi z 18. března 1945). Soubory zachovaných korespondencí jsou ovšem mnohem obsáhlejší: 384 kusů korespondence Macháčka a 151 kus korespondence Vojtíška (s. 210), tedy celkem 535 kusů. Počet kusů needitované korespondence je tedy 161 kus (z toho pouze v 19 případech jde o tištěné oznámení, podací lístek, telegram, novoročenku ev. přílohu; viz s. 210) – editorka počet ovšem neuvedla výslovně a v ediční poznámce napsala: „*Při výběru z korespondence pro tuto edici byly vynechány pouze zprávy s obsahem zcela zanedbatelným a pro udržení kontextu nevýznamné (např. s obsahem typu ‚přijedu v sobotu‘ nebo ‚srděčně pozdravuji‘), tj. bez podstatných informací nebo zpráv dokreslujících obrazy z jejich života a přátelství. Nedatované dopisy byly podle kontextu zařazeny chronologicky nebo jen zkráceně citovány ve věcné poznámce té zprávy, kterou svými informacemi podrobněji doplňovaly.*“ (s. 209) Vyvolává to určité rozpaky a otázky. Podle jakého klíče editorka určovala, že obsah zpráv je zanedbatelný? Zde by pomohlo definovat vydavatelčin záměr, což se nestalo. Proč např. nebyl samostatně editován Macháčkův pozdrav Vojtíškově z 26. září 1945, první dochovaný z doby po návratu z koncentračního tábora (a objevuje se „pouze“ v pozn. 1 k dok. 350)? Proč se občas objeví v poznámce důležité nebo krátké doplňující sdělení o další korespondenci (např. s. 410, 411, 439, 441, 536), kolikrát taková informace absentuje zcela? Nebylo by užitečné připojit stručný soupis veškeré needitované korespondence? Pro některé badatele může mít význam i pouhé lapidární sdělení o příjezdu/odjezdu či přítomnosti na určitém místě.

Jednotlivým dokumentům vybraným k editování J. Janečková věnovala velkou pozornost, pokud jde o jejich formální popis, transkripci i vědecko-kritický aparát. Jen výjimečně se jí nepodařilo s jistotou přečíst nějaké jméno a uvádí s označením nejistého čtení jméno chybně oproti vhodnějším třem tečkám (Houmal /s. 219/, Tasa /s. 245/). Za nadbytečné považují registrovat veškeré pisatelovy překlepy. Více připomínek mám k věcným poznámkám. Některá fakta, především jména, zůstala bez poznámek: není jich sice mnoho (několik málo desítek v rozsáhlé edici), přesto šlo ještě některé odkazy doplnit, případně u zbývajících poznamenat, že údaje nebyly dohledány (např. v úvodu Václav Bělohávek, člen řádu křížovníků s červenou hvězdou /s. 153/; dále historik řeckých a římských dějin Willy Strehl /s. 219/; historik a publicista Karel Hoch /s. 247/; mineralog Karel Vrba /s. 281/; architekt Jan Koula /mylně Kouba, s. 281/; botanik Bohumil Němec /s. 281/; historik umění Kamil Novotný /s. 321/; pacovský muzej-

ník Jan Zoubek /s. 510–511/; podobně: konfliktní situace v Národním muzeu v roce 1912 /s. 281/; vydávání spisů J. A. Komenského (s. 260); zvonový komitét ČAVU 1917 /s. 322/; vystoupení Vojtíška a jeho choti Lenky z církve 1921 /s. 363/; Macháčkův konflikt se Zdeňkem Wirthem 1929 /s. 457/; smuteční shromáždění po úmrtí Václava Novotného v listopadu 1932 /s. 492/; valdštejská schůze 1934 /s. 507/).

Problematictější se mi ale jeví opakování řady údajů: zaznívají často ve studii a pak ještě jednou, někdy i opakovaně v poznámkách v edici, zpravidla ve stručnější podobě, doplněné o další informace (např. o Macháčkových sestřích, manželkách a dcerách; o hudebních zájmech Vojtíškovy ženy Lenky; o Macháčkově práci v rakovnickém archivu; o uvolněném místě archiváře Lobkoviců v Roudnici nad Labem; o vedení pamětní knihy Plzně a o plzeňském městském znaku; o zřizování archivu města Ostravy; o Vojtíškových inspekčních cestách po českých a moravských archivech; o Miloslavu Bělohlávkovi, Ladislavu Lábkovi, Janu Pohlovi, Marii Váلكové-Fryzové atd.) – takové situace by bez potíží řešily rejstříky osobní a místní (s odlišením odkazu na stranu/dokument, kde je příslušný stručný biogram nebo nejpodstatnější informace) a křížové odkazy, obojí editorka také hojně užívá: přesto v opakování některých údajů a vzájemných odkazech není dodržen jednotný systém.

Že se v takto rozsáhlém díle objevuje občas nějaká věčná chyba nebo překlep, přičítám spíše na vrub odborné redakci resp. recenzentům než autorce. Např. nejasný měsíc narození Stanislavy Macháčkové (s. 93), chybný rok odeslání pozdravu z Toušně (s. 94, pozn. 229), chybná datace zprávy o Vojtíškově prohlídce jihlavského archivu (s. 153, pozn. 413), chybné datace náletů na Plzeň – prosinec! 1945 (s. 177, pozn. 480), mylné křestní jméno medailéra Josefa Šejnosta (s. 203 a v rejstříku uveden jako K.); špatné zařazené poznámky týkající se Karla Kazdy (s. 152, pozn. 407 a 410); uvedení vysvětlující poznámky k Václavu Novotnému až při opakované zmínce (s. 223 místo s. 221). V červenci 1907 a červnu 1908 těžko udílel zkušený „ženáč“ Macháček „otcovské“ rady Vojtíškovi, když se oženil až 26. listopadu 1908.

Je škoda, že tak obsažná edice má jen nedlouhý výběrový seznam pramenů a literatury na necelé čtyři strany. Ačkoliv řada dalších titulů je v poznámkách, bylo by užitečné soustředit bibliografické citace v jednom seznamu. Chybí ale několik titulů, do nichž by autorka jistě s užítkem nahlédla: monografie Pavla Holáta o Františku Roubíkovi (2007), Jiřího Lacha o Josefu Borovičkovi (2009), Kristiny Uhlíkové o Zdeňku Wirthovi (2010), Bohumíla Jirouška a Jaroslavu Charvátovi (2011) a Přehled vývoje českého muzejnictví od Jiřího Špěta (2. vyd. 2004). V souvislosti s Macháčkovým podpisem Provolání k československé veřejnosti 21. února 1948 (s. 601, pozn. 2) měla být připomenuta edice tohoto dokumentu připravená Jaroslavou Hoffmannovou (2003). Měla se objevit rovněž zmínka o nedávno vydané téměř stostránkové publikaci Kristýny Zivalové Fridolín Macháček – historik, archivář, muzeolog (2010), přestože jde o práci kompilační.

Přes výše uvedené kritické poznámky není vůbec pochyb o tom, že vydání edice vzájemné korespondence Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška je záslužný počin, jemuž

autorka věnovala maximum své péle, času, badatelského zájmu a erudice. Díky bohatě zachované korespondenci dvou přátel pronikáme do světa živelného Macháčka a Vojtíška, který je stále pro mnohé pražské absolventy studia pomocných věd historických a archivnictví téměř nedotknutelným vzorem. I o tom vypráví edice, která zároveň vytváří (možná i nezáměrně) potřebnou protiváhu této idealizace. Závěrem dodejme, že zařazení žen do archivní práce nebylo zásluhou profesora Vojtíška, jak se dočítáme v knize s odkazem na Zdeňka Šimečka.

Hana Kábová

FREUDENTHAL, Gad (ed.). *Science in Medieval Jewish Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, xii + 547. ISBN 9781107001459

Gad Freudenthal, emeritní člen Centre national de la recherche scientifique v Paříži, úspěšně kompiloval a pečlivě editoval přínosný svazek obsahující příspěvky 21 předních odborníků, jejichž práce představují průsečík mezi obory dějin vědy a židovskými studii. Od sbírky nazvané „*Věda ve středověkých židovských kulturách*“ však nelze očekávat, že poskytne systematický obraz „židovské středověké vědy“ ve stylu pozitivistické historiografie. Již samotný fakt, že editor zvolil termín „židovské kultury“, a nikoli jedna židovská kultura, naznačuje, že pole, jímž se daný svazek hodlá zabývat, rozhodně není homogenní.

„Není snad samotná idea *dějin vědy v židovských kulturách* umělým konstruktem zformovaným etnickými, nacionálními či apologetickými zájmy,“ ptá se Freudenthal v úvodním textu. Chápeme-li vědu jako univerzální intelektuální činnost realizující se bez ohledu na kulturní či náboženskou příslušnost, pak snad ano, nelze však opomíjet, že jednotliví aktéři žili a přemýšleli v určitém socio-kulturním kontextu a že témata typu ambivalentního vztahu k filozofii, případně filozoficky orientované exegezi, postoj k astrologii a korelaci mezi super a sublunární sférou, či zvláštní postavení medicíny byla oblastmi výrazně exponovanými ve vědeckých zkoumáních praktikovaných Židy středověkého období, žijících v oblastech jak islámské, tak křesťanské civilizace. Ti z nich, kteří přijali za svůj maimonidovský ideál intelektuálního zdokonalování, často čerpali z nehebrejských zdrojů; v naprosté většině z arabštiny, která prostředkovala antickou vědeckou tradici a vlastní díla muslimských, ale také židovských, arabofonních myslitelů, v mnohem menším rozsahu pak také z latiny, především v medicínské oblasti.

Sbírka je po úvodní stati editora rozdělena do tří částí. První část (s. 13–110) je nazvána *Řecko-arabská vědecká tradice a její přijetí, adaptace a vývoj ve středověkých židovských kulturách Východu a Západu* a nalezneme v ní prolegomena bibliografického rázu (Gad Freudenthal, s. 13–16), chronologické tabulky středověkých překladů filozofických a vědeckých textů čítající na 571 položek (Mauro Zonta, s. 17–73), či pohled na

produkcí středověkých hebrejsky psaných vědeckých knih z hlediska dochovaného datovaného kodikologického materiálu (Malachi Beit-Arié, s. 106–110). Druhá, počtem příspěvků nejobsáhlejší část (s. 113–424) se věnuje jednotlivým vědám tak, jak byly studovány a praktikovány středověkými Židy a představuje směsici nejrůznějších témat: od logiky ve středověké židovské kultuře (Charles H. Manekin, s. 113–135); astronomie (Bernard G. Goldstein, s. 136–146; José Chabás, s. 147–154) a astrologie (Reimund Leicht, s. 255–291; Shlomo Sela, s. 292–300), matematiky a fyziky (Tony Lévy, s. 155–171; Eyal Meiron, s. 172–181; a další), přes meteorologii a zoologii (Resianne Fontaine, s. 217–229), psychologii a medicínu (Hagar Kahana-Smilansky, s. 230–254; Carmen Caballero-Navas, s. 320–342), až po nauku o jazycích (Judith Olszowy-Schlanger, s. 359–424). Obsahem třetí části (s. 427–528) je několik specializovaných studií pokrývajících dosud opomíjená témata: pojednání o středověkých karaitech a jejich postoji k vědě (Daniel J. Lasker, s. 427–437), o vědě v byzantských židovských komunitách (Y. Tzvi Langermann, s. 438–453), či pohled na vztah mezi historií, jazykem a vědeckými zkoumánými ve středověkém Španělsku (Eleazar Gutwith, s. 511–528).

Agenda sbírky je jednoznačná: jakákoli generalizovaná vyjádření o „židovském“ postoji k vědě ve středověku jsou lichá a je možné sledovat pouze individuální případy zasazené v jasně definovaném lokálním kontextu. Nepříjemné poznání pro někoho, kdo hledá encyklopedické systémy, o to však více odpovídající historické realitě, již je možno nahlížet ze dvou aspektů; interně v transdisciplinárním pojetí dějin idejí a za druhé externě a sociologicky, tedy v kontextu židovských kultur, které vědecká zkoumání svých příslušníků podporovaly (zjednodušeně řečeno kultury iberské, provensálské a italské), či naopak od nich odrazovaly (v zaalpských oblastech Aškenaz).

Například karaité (v příspěvku Daniela Laskera *Medieval Karaism and Science*) se zabývali vědou pouze v souvislosti s náboženskou potřebou, zájem o kalkulaci kalendáře je vedl k matematice a zákony kašrutu k zoologii. James T. Robinson (*Philosophy and Science in Medieval Jewish Commentaries on the Bible*, s. 454–475) zase dokládá, že tendence vykládat biblické texty ve světle filozofie souvisela s potřebou sjednotit kontradikce mezi rozumovým poznáním a zjevením. Zároveň také filozofická exegeze vytvářela autoritativní rámec legitimizující a dokonce naturalizující studium „cizích“, nežidovských zdrojů, které tak pronikaly mezi nejširší vrstvy. Na konci středověku však obliba filozofické a vědecky orientované exegeze upadá, není to však proto, že by Židé ztratili zájem o vědu a filozofii, spíše přestali věřit v možnost harmonizovat rozum a zjevení.

Speciální postavení měla v židovských kulturách astronomie, která byla vyňata ze zákazu praktikovat filozofii a jiné teoretické vědy vydaném v rámci konečné fáze tzv. maimonidovské kontroverze v Barceloně v roce 1305. Hned dva články, José Chabáse, pojednávající o stycích mezi židovskými a křesťanskými astronomy na Iberském poloostrově, a obecněji pojatý příspěvek Bernarda Goldsteina, dokazují, že tato disciplína byla výjimečně populární mezi židovskými intelektuály středověku bez ohledu na geografické určení, ať již kvůli své nezbytnosti pro komputistiku či pro souvislost s astro-

logií a mystikou. Rovněž tak byli židovští astronomové (a astrologové) aktivní v rámci majorit a mnozí sloužili na panovnických dvorech muslimských i křesťanských (např. Profiat Duran, Abraham Zacuto či Gersonides). Autoři obou příspěvků se shodují, že astronomie představovala činnost univerzálního zájmu a vytvářela jakousi „neutrální zónu“ (s. 154) pro učence různých vyznání.

Podobnou interakci však vytvářela také medicína, Carmen Caballero-Navas ve svém chronologicky pojatém přehledu o lékařství jako vědě, umění a praxi dokládá, že židovští lékaři představovali 20 až 30 procent praktikujících medicínu mezi křesťanským obyvatelstvem severního Španělska a jižní Francie ve druhé polovině 14. století (s. 338).

Výčet příspěvků a témat přirozeně není absolutní: chybí například kapitola z dějin technologií či text mapující propojení vědy a halachy (židovského zákona, ortopraxe), představuje však první komplexnější pohled na to, jak, kdy, kde a proč se středověcí Židé zabývali vědou, jaké vědecké disciplíny preferovali a jaké bylo jejich postavení ve srovnání s okolními majoritami.

Markéta Kabůrková

Dívčí deníky Zdenky Kaizlové z let 1909–1919

Dagmar Hájková a Helena Kokešová (eds.)

Nakladatelství Lidové noviny
Masarykův ústav a Archiv AV ČR

AUTOŘI PŘÍSPĚVKŮ

dr hab. Piotr **Biliński**, Instytut Studiów Międzykulturowych, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: p_bilinski@wp.pl

PhDr. Věra **Dvořáčková**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: dvorackova@mua.cas.cz

Mgr. Pavel **Fabini**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: fabini@mua.cas.cz

PhDr. Jan **Hálek**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: halek@mua.cas.cz

PhDr. Milena **Josefovičová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: josefovicova@mua.cas.cz

Mgr. Adéla **Júnová Macková**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: mackovija@volny.cz

PhDr. Hana **Kábová**, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kabova@mua.cas.cz

Mgr. Markéta **Kabůrková**, Th. D., Palackého Univerzita v Olomouci, FF, Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových
e-mail: kaburk@gmail.com

Mgr. Tatiana **Kadlecová**, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum slovenskej dediny
e-mail: kadlecova.tatiana@gmail.com

Mgr. Jan **Kahuda**, Národní archiv
e-mail: jan.kahuda@nacr.cz

Mgr. Miroslava **Květová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: kvetova@mua.cas.cz

PhDr. Petra **Tomsová**, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
e-mail: tomsova@mua.cas.cz

Mgr. Ing. Pavel **Žďárský**, Ph.D., Akademická společnost Aloise Musila
e-mail: zdarskyp@gmail.com